

ÖZET

Bu çalışma Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ortamda oluşan yeni siyasi durum karşısında Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikalarını ele almaktadır. 1993 yılında Rusya Federasyonu'nun açıkladığı 'Dış Politika Konsepti' ile Rusya, yakın çevresine odaklanmış ve Sovyet döneminden gelen bağlarını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir. Hemen ardından aynı yıl açıklanan 'Askeri Doktrin' ile de politikalarının güvenlik boyutunu belirlemiştir.

Rusya Federasyonu 2000 yılında 'Yeni Dış Politika Konsepti' ve 'Askeri Doktrin' i açıklayarak yakın çevresine verdiği önemi ve gerekirse bölgede barışı koruma adına çatışmalardan kaçınmayacağını vurgulamıştır. Yeni Konsept'te yakın çevredeki tehdit algılamaları belirlenerek, Rusya'nın bunlara karşı siyasi ve askeri önlemler alacağı belirtilmiştir.

Bu çalışmada ayrıca Rusya ve Çin'in yakınlaşmasının ardından, iki ülkenin ilişkilerini stratejik ortaklığa dönüştürme eğilimi olan Şanghay İşbirliği Örgütü'ne de değinilecektir. Türkmenistan dışında dört Orta Asya Cumhuriyetinin de üye olduğu örgütün bölge üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Ayrıca Rusya'nın Orta Asya politikaları Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamında incelenecektir.

ABSTRACT

The subject matter of this study is the Russian policies towards Central Asia within the context of new international political situation after the Cold War. With its “Foreign Policy Concept” declared in 1993, Russia focused on near abroad, and aimed to strengthen its ties established during the Soviet era with the countries of Central Asia. With the ‘Military Doctrine’ declared same year, Russia outlined security dimension of her policies.

The Russian Federation stressed the importance she attaches to her near abroad and her determination to follow conflictual policies with other actors to protect her national interests, if necessary. The new concept describes the threat perceptions in the region, and emphasizes that Russia might show political and military responses to such threats.

This study also elaborates on the arguments about the Shanghai Cooperation Organization and its possibility of turning into a strategic partnership organization after the approachment between Russia and China. Russian policies toward Central Asia are analyzed through the Shanghai Cooperation Organization.

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikaları” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

28.03.2007

Hilal BÜKE

ÖNSÖZ

Orta Asya, tarihi ipek yolunun geçtiği, tarih boyunca mücadelelere sahne olmuş bir bölgedir. Bölge bir taraftan Avrupa ile Pasifik arasında ticaret bağlantılarını sağlarken, bir taraftan da Asya ve Avrupa arasındaki ekonomik ve ticari bağlantıyı kurmaktadır.

XIX. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusya'sının bölgeye yerleşmesiyle, Orta Asya bölgesindeki mücadele bir ölçüde son bulmuşsa da, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde mücadele Sovyetler Birliği ve ABD arasında devam etmiş ve etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan şok atlatıldıktan sonra SSCB'nin ardılı olarak nitelenen Rusya Federasyonu'nun bölgeye olan ilgisi devam etmiştir. Aslında bu ilgi her ne kadar Orta Asya'da yaşayan Rus azınlıklara atfedilmekteyse de, bölgenin Asya'dan özellikle Afganistan, Hindistan ve Çin'den gelebilecek radikal İslam, terörizm ve aşırı milliyetçilik gibi tehditlere karşı tampon bölge olabilecek jeopolitik konuma sahip olması Rusya'nın güvenliği açısından önemini pekiştirmektedir. Bölgenin yeraltı zenginlikleri ve doğal kaynakları da ayrı bir önem teşkil etmektedir. Doğal kaynakların kontrolünün stratejik avantaj sağladığı günümüzde, dış güçleri özellikle de ABD'yi bölgeden uzak tutmak isteyen Rusya bölgede üstünlük kurma çabasıdadır. Aslında Rusya'nın bu stratejisinin ne kadar başarılı olacağı, Türkmenistan dışında diğer Orta Asya ülkelerinde de istikrarın sağlanmasıyla paralellik göstermektedir. Dağılma sonrasında bu ülkelerde yaşanan kimlik problemi ve bunun yanında ekonominin zayıflığı, bağımsızlıklarını kazanmalarından on beş sene geçmesine rağmen Orta Asya'da istikrarı tehdit eden unsurlardır. Yaşam standartlarının düşük oluşu, ekonomik kalkınmada hızlı adımlar atılamaması Orta Asya Cumhuriyetlerinin günümüzde karşı karşıya olduğu problemlerdir.

Bu bağlamda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bölgeye olan katkısı irdelenmesi gereken diğer bir konudur. Örgütün bölgedeki sınır problemlerini çözmedeki ve istikrarın sağlanması konusundaki başarısı yadsınamaz. Ancak öte yandan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün politikalarında, Rusya ve Çin'in baş aktör olmaları, bu doğrultuda gündemi belirleyici işlevleri örgütte eşitlikçi bir konum oluşturmamaktadır. Dolayısıyla Orta Asya Cumhuriyetleri her ne kadar dış dünyaya açılmak isteseler de, Rusya ve Çin tarafından çevrelenmişliği açıktır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışmamda Rusya'nın Orta Asya politikası Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamında işlenmiştir.

Son olarak, daha iyi bir eser ortaya çıkması için çalışmamın bütün aşamalarında bana yardımcı ve destek olan aileme, Dr. Yakup YEKELER'e ve Arş. Gör. Gökcehan KAÇMAZ'a teşekkür ederim. Tüm bunların yanında ve ötesinde konu seçimindeki yardımlarından ve kaynak temininden dolayı; değerli zamanını bana harcayarak çalışmamla titizlikle ilgilenen Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hilal Büke

Eylül, 2007

Kırıkkale

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE YENİ DÜZEN

1.1 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN	7
DURUMU	7
1.2.SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE YENİ DÜZEN	12
1.2.1.SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI	12
1.2.1.1.Dağılmayı Hazırlayan Etkenler	12
1.2.1.2. Sovyetler Birliği'nin Sonu	17
1.2.2. SOĞUK SAVAŞIN SONA ERMESİ VE YENİ DÜZEN	18
1.3. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN EKOLLER	21
1.3.1. ATLANTİKÇİ (BATICI) EKOL	21
1.3.2. AVRASYACI EKOL	25

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANMALARI VE YENİ SİYASİ DURUM

2.1. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN BAĞIMSIZLIKLARINI İLANLARI	29
2.1.1. KIRGIZİSTAN	29
2.1.2. ÖZBEKİSTAN	35
2.1.3. TACİKİSTAN	41
2.1.4. TÜRKMENİSTAN	45
2.1.5. KAZAKİSTAN	48
2.2. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN RUSYA FEDERASYONU İLE İLİŞKİLERİNİN GENEL NİTELİĞİ VE YENİ SİYASİ DURUM	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI	61
3.1.2. RUS DIŞ POLİTİKASINDA YENİ YÖNELİMLER	63
3.1.2.1. <i>Yakın Çevre Politikası</i>	63
3.1.2.2. <i>Rus Askeri Doktrini</i>	68
3.2. RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTA ASYA	74

3.3. YENİ DIŞ POLİTİKALAR BAĞLAMINDA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	80
3.3.1. RUSYA-ÇİN YAKINLAŞMASI: ORTA ASYA'DA YENİ GÜÇ DENGELERİ	80
3.3.2. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULMASI VE ORTA ASYA	83
SONUÇ	90
BİBLİOGRAFYA.....	95

GİRİŞ

Belli sınırlara sahip ve tek bir hukuki sistemin var olduğu egemen topluluklar olarak kabul edilen ulus devletlerde tehdit algılamaları, önce Doğu Bloğu'nun çözülüşü ve sonra da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş sonrasında değişmiştir. 1980'li yılların sonlarında ekonomik, politik ve sosyal alanlarda hızla küreselleşen dünyada devletler içten ve dıştan gelen tehditleri yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir. Etnik ve/veya dinsel kökenli hareketlerin yanında uluslararası finansal hareketlilik ve çok uluslu şirketler gibi gelişmeler, uluslararası politik ve ekonomik yapıda içe kapalı güvenlik tanımlarının yeterli olmadığını göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) çerçevesinde yürütülen dış politikada ilişkiler daha esnek ve zor tahmin edilebilen bir duruma gelmiştir. Coğrafi sınırların giderek belirsizleştiği uluslararası ortamda tehdit algılamaları ve güvenlik arayışları da bir değişim geçirmektedir. Terörizm, radikal İslamcı hareketler, etnik/dinsel kökenli etkinlikler ve göçler devletler için tehdit oluşturmaya başlamış; ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası güvenliği istikrarsızlığa ve karmaşaya sokacak terörist gruplar tehdit kaynağı olmuştur. Finansal güçle her türlü silaha ulaşabilmenin verdiği cesaretle terörist gruplar veya kişiler devletleri ciddi boyutlarda tedirgin etmeye başlamıştır. Sınır ötesi sorunların sınırların içine girebilme olasılığının artması, uluslararası sorunlara ulusal güvenliği tehdit edebilecek bir boyut kazandırmıştır. Küreselleşen dünyada sınırların güvenliği yanında bölgesel güvenliğin de sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, küresel politikaların yanında bölgesel politikalara öncelik verildiği görülmektedir.

Uluslararası arenadaki değişim Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası politikada kendine yer arayan Rusya Federasyonu'nu¹ ulusal çıkarlarına daha fazla uyan bölgesel politikalara yakınlaştırmıştır. İç

---

¹ Bu ülkenin adı çalışmanın tümünde Rusya olarak kullanılacaktır.

siyasi hayattaki ekonomik ve politik değişimler, dış politikanın oluşturulmasında paralellik göstermektedir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu dış politikada çizdiği rotalarla iç politikadaki istikrarı sağlamak amacına yönelmiştir. Bu konuyu tez konum olarak seçmemin nedeni, Orta Asya'nın jeopolitik konumu nedeniyle dağılma sonrasında da Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu ve üstünlük kurma çabalarını devam ettirmek istediği bir bölge olması ve bu bölgeden gerek tarihi ve kültürel gerek ekonomik bağları nedeniyle olsun bir türlü vazgeçememesidir. Amacım; Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın Orta Asya'ya yaklaşımını, bölgedeki politikalarına değinerek incelemek, bölge üzerinde hakimiyet kurmak isteyen Rus-Çin ve ABD mücadelelerinin bölge üzerine olan etkisini de göz önünde bulundurarak ortaya koymaktır.

Bu konuyu incelerken Azerbaycan konumuz dışında tutulmuştur. Bunun nedeni Azerbaycan'ın bir Kafkas ülkesi olmasıdır. Orta Asya bölgesini oluşturan devletler hakkında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kazakistan'la birlikte Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan bir araya gelip, Orta Asya bölgesi olarak bu beş cumhuriyetin anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle amacım, Orta Asya bölgesini oluşturan bu devletlerin, zengin yeraltı kaynaklarıyla ve aynı zamanda Rusya ve Çin'e karşı stratejik konumları sebebiyle uluslararası arenada dikkat çekmeye başlamasını sonucu bölgenin dış dünyaya açılımını ele almak, aynı zamanda da Rusya'nın bu durumdan rahatsızlığının doğurduğu baskı politikalarına değinmektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sovyetler Birliği'nden ayrılan yeni Orta Asya Cumhuriyetleri ele alınacaktır. Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya bölgesi Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden oluşurken, Kazakistan'ın Sovyetlere olan özel durumundan dolayı Orta Asya ülkesi olarak kabul edilmemekteydi. Kazakistan'ın bölgeyle olan Sovyet sınırını oluşturması ve ülkedeki

demografik yapı bakımından Rus nüfusun yoğunluğu Kazakistan'ın Sovyetler açısından önemini artırmaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetleri beklenilmeyen dağılmanın ardından yıllar boyu Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik bağımlılığının şokunu yaşamışlardır. İlk olarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na kurucu üye olarak katılmışlar ve Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve siyasi olarak cumhuriyetlerde istikrarı sağlayacağı yönünde beklentileri olmuştur. Bu yaklaşım, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomik ve siyasi olarak karşı karşıya oldukları açmazların çözümü açısından büyük bir beklentiydi. Ancak, kısa sürede Rusya Federasyonu'nun Sovyetlerin mirasını devralma niyetinde olduklarını anlamışlar ve daha çok bölgesel politikalara yönelmişlerdir. Sovyetler yönetiminden miras kalan ekonomik sıkıntı ve siyasi tecrübesizliklerle Orta Asya Cumhuriyetlerinin politika oluşturma süreçleri oldukça zaman almıştır. Komünist rejimde politik hayatta pek fazla söz hakkı tanınmayan Türk asıllı siyasiler, bağımsızlık sonrasında bu tecrübesizliği iç ve dış politikalarına yansıtmişlerdir. Daha çok otoriter bir yönetimin hakim olduğu Orta Asya Cumhuriyetlerinde, baskıcı politikalarla istikrar sağlanmaya çalışılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılan Orta Asya Cumhuriyetleri, dağılmanın ardından içinde buldukları gerek güvenlik gerekse siyasi boşluğu BDT ile doldurmaya çalışmışlardır. BDT'den umduğunu yakalayamayan Orta Asya Cumhuriyetleri, kendi aralarında ekonomik ve siyasi birlik oluşturarak, daha sonra da uluslararası ekonomik ve siyasi örgütlere katılarak küresel politikada yer alma gayreti göstermişlerdir. Bunun yanında Rusya ile olan bağlarını da devam ettirmişlerdir. Yıllar boyu komünist yönetim altında yaşayan Orta Asya Cumhuriyetleri, iç ve dış politikada istikrar sağlamaları açısından, oldukça zor süreçler geçirmektedir. Globalleşen iletişim, finans hareketleri ve dinsel/etnik hareketler karşısında tehdit altında olan bölge, baskıcı yönetimlerin altında korunmaya çalışılmaktadır. Küreselleşen

dünyada, bölgedeki genç nüfusun fazla oluşu ve yeni nesilin beklentileri yanında dış dünyadan da gelen baskılarla otoriter yönetimlerin demokratikleşme yönünde adımlar atmasını sağlamıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, değişen uluslararası konjoktürde yeni politikalar oluşturma süreci ele alınacak ve yakın çevreye yönelmesine değinilecektir. Sovyetler dönemi sonrasında kendine uluslararası politikada yer arayan Rusya, önce batıya ve daha sonra da 'yakın çevre' olarak adlandırdığı eski Sovyet ülkelerine yönelmiştir. Rusya'nın rüştünü ispatlamak adına batıda değil de kendi yakın çevresinde etkili olacağını vurgulayan 'Yakın Çevre Doktrini', yeni dış politikanın rotasını çizmiştir. 1993'de açıklanan ve daha sonra 2000'de yenilenen Dış Politika Konsepti, yakın çevrenin Rusya açısından önemini vurgulamaktadır. Dağılma sonrası Orta Asya ile olan bağlarını kuvvetlendirme hedefi, hem ekonomik hem de bölgede yaşayan ve azınlık konumuna gelen Ruslar açısından, onların haklarını korumayı üstlenen Rusya için öncelikli konular olmuştur.

Yakın Çevre politikasını güvenlik açısından da desteklemek isteyen ve Dış Politika Konsepti'ni önemli bir ayağı olan 'Rus Askeri Doktrini' ni 1993'de açıklayarak, bölgede oluşabilecek istikrarsızlıkları önleme görevi üstlenmiştir. Askeri Doktrin bölgesel düzeydeki terörizm, dinci akımlar ve aşırı milliyetçiliği tehdit olarak nitelermekte ve bunlarla mücadeleyi öngörmekteydi. Bölgede sınır anlaşmazlıklarının olduğu bu dönemde Rusya, global tehditlerden çok bölgeden gelebilecek dinsel veya etnik çatışmalara odaklanmıştır. Doktrin ayrıca, Rusya'nın yakın çevre de özel sorumluluk üstlenmesine vurgu yapmış ve Rus azınlığın haklarını garanti altına almayı taahhüt ederek bölgede yapacağı olası müdahaleleri meşrulaştırmaya çalışmıştır. 2000 yılındaki Rus Askeri Doktrini'nde tehdit kaynağı, bölgesel kökenli etnik/dinsel çatışma ve savaşlar olarak tanımlanmıştır. Yeni Doktrine göre, Rus ordusu Rusya dışında konuşlandırılabilceği ve iç istikrarsızlık durumunda söz konusu ülkenin ordusuyla barış gücü operasyonlarına katılabileceği vurgulanmıştır.

Ayrıca ilk nükleer silah kullanan taraf olmama ilkesinden vazgeçerek, caydırıcı bir politika amaçlamıştır. Stratejik çıkarları açısından bölgeyi ulusal güvenlik sahası olarak gören Rusya, dış güçleri bölgeden uzak tutmak hedefindedir. Dolayısıyla Rusya yeni Askeri Doktrinle bölgede varlığını kurumsallaştırmak ve başka ülkelerin bölgede nüfuz kurmasını engellemek istemektedir.

Çalışmanın son bölümünde Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki yakınlaşmaya değinilecek ve bu yakınlaşmadan doğan Şanghay İşbirliği Örgütü ele alınacaktır. Uzun yıllar boyu askıda kalan Rusya-Çin ilişkileri Gorbaçov dönemi sonrasında ilerlemeye başlamıştır. Karşılıklı ülke ziyaretlerinin ardından var olan problemleri çözmek için adımlar atılmaya başlanmıştır. Bölgesel politikaların ön plana çıktığı her iki ülke de ilk önce yıllardır süren sınır problemlerini çözmeye yoluna gitmişlerdir. Özbekistan dışında dört Orta Asya ülkesinin katıldığı sınır sorunlarını çözmeye toplantıları 1996 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temellerinin atılmasını sağlamıştır. İlk olarak sınır problemlerinin çözümü amacıyla oluşturulan örgüt daha sonraları ekonomik, siyasi ve askeri alanda işbirliği konularını gündeme getirmiştir. Örgütün sınır problemleri üzerine kurulduğu iddialarının aksine diğer ülkelere herhangi bir sınır problemi olmayan Özbekistan'ın örgüte katılımı, işbirliğinin devam edeceğini göstermiştir.

Orta Asya'nın Rusya açısından ve kendine yeni pazar ve kaynak arayışı içinde olan Çin için oldukça önemlidir. Hızla büyüyen ekonomisine çıkış arayan Çin için Orta Asya'da istikrar sağlanması kendi çıkarları açısından gereklidir. İstikrarsız bir Orta Asya Çin için de tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalan Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politikadaki tek etkin güç olması Rusya ve Çin için istenmeyecek bir durumdur. Her iki ülkenin de çıkarları ABD ile çatıştığından bölgedeki etkinliklerini artırma ve belirleyici güç olma amacı, dış politikada söz sahibi olma hedefini göstermektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü bölgede siyasi istikrarı koruma yollarını aramakta ve ekonomik kalkınmayı hedeflemektedir. Ayrıca örgüt terörizm, radikal İslam ve etnik ayrılıkçı grupların hareketlerini önlemek ve uyuşturucu, kaçakçılık gibi konularda önlem alınmasına ilişkin tavır sergilemektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün amaçları ve geleceği konusuna yine bu bölümde değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE YENİ DÜZEN

1.1 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN

DURUMU

İkinci Dünya Savaşı'nın 2 Eylül 1945'te Japonların teslim olmasıyla sona ermesi, uluslararası ortamda barış ve güvenlik beklentilerini oluşturmuştu. Ancak savaş sonrası güçler dengesindeki değişiklik, gelişen olaylar ve dönemin koşulları uluslararası ortamda devletlerin bu yeni konjoktüre karşı önlemler almalarına neden oldu. II. Dünya Savaşı'ndan karışıklıklar içinde çıkan Avrupa şimdi Sovyet tehlikesiyle karşı karşıyaydı. 1945–1990 yılları arasında iki blok arasında yaşanan krizler ve zaman zaman gerçekleşen çatışma dönemi “Soğuk Savaş” olarak adlandırılmıştır. Soğuk Savaş, savunma paktları olarak nükleer silahlarla donanmış ve koruma alanları çerçevesinde örgütlenmiş iki bloğun karşı karşıya gelmesini tanımlamak üzere kullanılan bir terimdir.² Soğuk Savaş'ın özelliği dünya savaşı tehlikesinin yakın oluşu değildi. Her iki tarafın, özellikle Amerikan tarafının kıyamet retoriğine rağmen; her iki süper gücün hükümetleri II. Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan oldukça eşitsiz ancak kimsenin meydan okuyamadığı güç dengesine yol açan küresel güç dağılımını kabul ettiler.³

---

² Stephen J. Lee, **Avrupa tarihinden kesitler 1789–1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.309

³ Eric Hobsbawn, **Kısa 20.yy 1914–1991 Aşırılıklar Çağı**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2003, s.278

II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan iki devlet Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrasında kıtalarda oluşan güçler dengesi boşluklarını doldurmaya aday iki güçlü devletti. ABD kendi kabuğuna çekilmek istiyor; Sovyetler Birliği ise yayılmacı bir politika izlemek istiyordu. Nitekim savaş sonunda Sovyetler Doğu Avrupa'nın birçok ülkesine yerleşmişti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, işgal yoluyla ya da kendine yakın hükümetler kurarak Doğu Avrupa ülkelerine yerleşen Sovyetler Birliği, yıkılan ekonomisine rağmen siyasi olarak güçlenmişti.⁴ Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi yayması Avrupa ülkelerini ve ABD'yi tedirgin etmekteydi. Sovyetler Birliği'nin izlediği politikalar sonucu dünya doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş ve iki taraf arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan mücadele yaşanmıştır.

1953'te Stalin ölünce yerine Kruşçev geçti. Kruşçev Sovyetler'de siyasi, ekonomik ve sosyal sahada birçok reformun başlatıcısı oldu. Kruşçev'in en önemli etkisi destalinizasyon ve dış politika konusunda olmuştur. 14–25 Şubat 1956 'da Moskova'da yapılan Komünist Parti XX. Kongresinde Kruşçev, Lenin'in "farklı sosyal sistemlere sahip ülkeler arasında barış içinde yaşama" ilkesini benimseyerek, batıyla olan gerilimi yumuşatmaya çalıştı. Bu kongrede ayrıca Stalin'in ilahlaştırılması ve bunun doğurduğu sonuçları kınamıştır. Bu açıdan Komünist Parti XX. Kongresi Sovyet tarihinin önemli kilometre taşlarından biridir.

Kruşçev döneminde Sovyetler Birliği durumu değiştirmek, devletin resmi ideolojisini tekrar düzenlemek isteyen muhalif hareketler ortaya çıkmıştır. Bunların yaymış olduğu hareketler sonucunda ise 1980'li yıllara gelindiğinde gerçekleşecek olan değişikliklere zemin hazırlanmıştır.

---

⁴ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s.28

Sovyetler Birliği'nde, 1964 'de komünist parti içinde düzenlenen bir komployla Kruşçev'in görevden alınması sonucu Leonid İliç Brejnev dönemi başlamıştır. 1964–1982 yılları arasında geçen bu dönem “durgun stalinizm” olarak adlandırılır.⁵ Bu dönemde ekonomide durgunluk yaşandığı için sistem de dinamizmini kaybetmiştir. Öte yandan Brejnev askeri yapıyı ve ülkenin ideolojik liderlik konumunu da devam ettirmeye çalışmıştır. Bu doğrultu da Sovyet orduları 1968 Brejnev Doktrini'yle Çekoslavya'ya müdahale etmiştir.⁶ Brejnev Doktrini SB'nin dağılmasına kadar, topluluk ve blok ülkelerinin tercih hakkını kaldırmıştır.

Sovyet ekonomisinin giderek uluslararası piyasada rekabet şansını kaybetmesi ve bu durumun, “Süper Güç” olma iddiasında olan Sovyetlerin statüsünü tehlikeye sokması, Sovyet yöneticileri bu sorunu gidermek için harekete geçirmiştir. Bu sebeple, dış politikada ciddi bir kırılma olarak nitelenebilecek “yumuşama-detente” politikaları sayesinde SB., Brejnev döneminde hem batı ile iyi ilişkiler kurarak ticaret hacmini artırmayı hem de ihtiyaç duyduğu batı teknolojisinden yararlanmayı hedeflemiştir. Bu nedenle 1975'de 35 Avrupa devleti ile ABD ve Kanada arasında imzalanan Helsinki nihai senedi ile batının Avrupa'daki Sovyet nüfus alanını kabul etmesi doğu-batı ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur.⁷

1979 yılında SB'nin Afganistan'a müdahalesi batıyla olan yumuşama dönemini sona erdirmiştir. Afganistan müdahalesiyle Rusya bir nevi blok içi üstünlüğünü ispatlamaya çalıştıysa da, başarısızlığı diğer etnik milliyetler için bir başkaldırı zemininin oluştuğunu göstermiştir.

Brejnev ekonomi ve sosyal yaşamda da düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde Homo Sovieticus(Sovyet insanı) yaratılması için çok çalışıldı. Homo Sovieticus yaratma hedefi, Sovyet toplumunun geniş bir birleşmeye

---

⁵ Purtaş, a.g.e., s .30

⁶ Purtaş, a.g.e., s. 30

⁷ Zeynep Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2005, s. 90

doğru giderek ulus farklılıklarının silinmesi amaçlanıyordu.70'li yıllardan itibaren SB, siyasi olarak sistem krizinin ve ekonomik krizle birlikte sosyal krizin sürekli hale geldiği bir ÷lke olmuştu. Çok boyutu olan bu krizde sistemin çöküşüne zemin hazırlamaktaydı. 1980'lere gelindiğinde acil bir şekilde ihtiyaç duyulan bazı reformları 1982'de Brejnev ölünce iktidara geçen Andropov başlattı. Ancak 1984'te Andropov'un ani ölümüyle reformlar yarım kalmıştır. Andropov'un yerini alan 73 yaşındaki Çernenko'da istediği reformları gerçekteştirmeden ölmüştür.

1985'te Merkezi Komite'nin olağanüstü toplantısında genel sekreterliğe seçilen Gorbaçov, göreve gelir gelmez Andropov'un yolundan gideceğini, ÷lkesinin teknolojik gelişimi ve ekonomik büyümesi için çalışacağını tüm dünyaya duyurdu.⁸ Gorbaçov, Sovyet toplumunun ekonomik ve sosyal çürüme ile beraber siyasi çözölme sürecine girdiğini gözlemlemiştir. Bu süreci durdurmak için aldığı tedbirler, birliğin dağılmasını kansız bir şekilde gerçekteşmesini sağlamıştır.

Göreve geldiğinde 56 yaşında olan ve Sovyet tarihinin en genç genel sekreteri olan Gorbaçov'un ilk girişimleri ekonomik alanda olmuştur. Gorbaçov'un iç politikası tüm dünyaya bilinen iki programla özetlenmiştir. Bunlar "perestroyka" yani yeniden yapılanma ve "glasnost"; demokratikleşme politikalarıdır. Perestroyka; "yeniden yapılanma, Pazar kurallarının ekonomiye uygulanmasını, politik yaşam da ise Parti'nin tarafsızlığını hedefliyordu.⁹ Bu politika çerçevesinde ekonomide merkezi planlamadan uzaklaşılmış, üretim ve tüketimde sübvansiyonlar azaltılmış ve gerçekte fiyat politikaları izlenmeye başlanmıştı.

---

⁸ Purtaş, a.g.e., s. 32

⁹ Norman Davies, **Avrupa Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara, 2006, s. 1189

Glasnost ise hatalı bir şekilde “açıklık” olarak çevrilmiştir. Sözcük aslında “kamuya açık olma” anlamına geliyordu.¹⁰ Glasnost ya da demokratikleşme politikası siyasi ve kültürel yaşam üzerindeki ideolojik kontrolün kırılması, sistemi sorgulayarak demokratikleşmenin başlaması ve böylece içsel dinamiklerin harekete geçebilmesine neden olmuştur.¹¹ Aslında 1989’da yaşanan Çernobil faciası glasnost politikasının tetikleyicisi olmuştur. Bu olaydan sonra propaganda amaçlı Sovyet basını iyice güvenilirliğini kaybetmiş ve gerçekleri halktan sakladığı gerekçesiyle yönetim bağımsız basın kurma girişimi başlatmıştır.¹²

Gorbaçov dış politikada köklü değişiklikler yapabilmek için, öncelikle ideolojik temelli geleneksel dış politikasında ciddi bir reform yapmak istedi. Dışişleri bürokrasisine ve dış politikaya yeni bir yön veren Gorbaçov’un uygulamaları “Mesihçi” dış politika anlayışını değiştirdi. SB uluslararası taahhütlerinden vazgeçmeye başladı. Dış tehdit ve dış düşman bir başka deyişle çevrenin psikozundan kurtulmak, Sovyet toplumunda yeni ulusal kimlik arayışlarında demokratik arayışlara neden oldu.

Batının düşman değil “ortak” olarak algılanması gerektiğini söyleyen Gorbaçov, geleneksel dış politikada radikal bir değişim başlatmıştır.¹³ Bu düşünceler doğrultusunda ise doğu-batı ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmış ve soğuk savaş sona erdiren uygulamaları yürürlüğe koymuştur.

1987 yılında ABD ile orta menzilli nükleer silahların indirimi konusunda antlaşma imzalanmıştır. Gorbaçov gerek silahsızlanma gerekse Afganistan’dan çekilme kararı ile batıda önemli bir itibar kazanmıştır. 1988’de KP konferansında Gorbaçov partinin devlet üzerindeki rolünü azaltacak bir plan sunmuştur.

---

¹⁰ Davies, a.g.e., s. 1189

¹¹ Dağı, a.g.e., s. 92

¹² Purtaş, a.g.e., s. 34

¹³ Dağı, a.g.e., s. 93

1.2.SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE YENİ DÜZEN

1.2.1.Sovyetler Birliği'nin Dağılması

1.2.1.1.Dağılmayı Hazırlayan Etkenler

Gorbaçov, radikalleri sınırlayan çok iyi bir politika taktisyeniydi ancak halk üzerinde ciddi bir güven kazanamamıştı. Gorbaçov sıradan Rus halkı gözünde “tipicheskiy komunisticheskiy activist” yani tipik bir komünist eylemciydi. 1991 yılına gelindiğinde ise Gorbaçov hala -maya strana- “benim ülkem” gibi SB’ni doğal bir bütünlük olarak düşünmekte ısrar ediyordu.¹⁴

Gorbaçov dönemiyle birlikte Rus milliyetçiliği yeni bir boyut kazanmıştır. Başlangıçta milliyet meselesine karşı duyarsız davranan Gorbaçov, bu sorunu çağ dışı olarak görmüştü. Gorbaçov’a göre S.B.’de milliyetler sorunu diye bir şey olamazdı. Fakat bir süre sonra Baltık Cumhuriyetlerinde başlayan ayrılıkçı hareketler, ülkenin doğusunda da görülmeye başlandı ve S.B.’de Slav olmayan hatta Slav olanlar bile birlikten ayrılmak için mücadele etmeye başladı. Bu gelişmelerin Ruslar üzerinde etkili olmasıyla tüm ülkede milliyetçilik rüzgarları esmeye başladı.¹⁵

Siyasi ve ekonomik reformların orantılı olarak yürütülememesi sonucu ekonomik zorlukların da yanında halkın siyasi özgürlüklerindeki artış, her biri egemen ve bağımsız olan 15 birlik cumhuriyeti ve bu cumhuriyetlerin içinde yaşamakta olan yüzden fazla ulustan oluşan SB’ de etnik kıpırdanmaları başlatmıştı. Bu kadar büyük olan bir devlette kaynakların dağılımına, nerede, nasıl ve ne kadar üretim yapılacağına, bir işletmede kaç kişinin çalışacağına dahi sadece merkezin yetkili olduğu bir ülkede bölgesel öncelikler göz ardı edilmişti. Son hedef olan sınıfsız toplum ideali ve bu idealin gerçekleşmesini sağlayacak ekonomik araçlar tabulaştırılmış ve karşılaşılan ekonomik sorunların çözülmesi mümkün olamamıştı. Tek sesliliğin sağlanması için zıt

---

¹⁴ Davies, a.g.e., s. 1190

¹⁵ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 97

görüşlere izin verilmemiş, medya araçları sadece devlet resmi ideolojisine yer vermişti. Dış dünyayla bağı kesilmiş olan Sovyet halkı Glasnost ve Perestroyka politikaları ile üzerinde hissettiği baskı ve korku kaynaklarının azaldığını görmüş ve sistemi yıkmak için harekete geçmiştir.¹⁶ Aslında birliği ayakta tutan komünizm değil, KGB ve Kızıl Ordu'nun korku veren gücüydü.

SB'de milliyetçilik hareketleri değişik bölgelerde kendini göstermeye başlamıştı. Gorbaçov döneminin sonuna doğru yaşanan en ciddi etnik çatışmalardan biri de 1990'da Özbek nüfusunun yoğun olduğu Kırgızistan'ın Oş kentinde meydana geldi. Şehrin eski yerleşik nüfusu olan Özbeklerle kente dağlardan göçen ve yer talebinde bulunan Kırgız köylüleri arasında kanlı çatışmalar çıkmıştır.

Öte yandan, ekonomik sıkıntının halk üzerindeki etkisi dağılmayı hazırlayan etkenlerden biridir. Batı'dan ithal ettiği tahılla bağımlılığı gittikçe artan Sovyetlerde ürün yavaş yavaş azalmaktaydı. Çünkü çiftçiler kendi yararlarına olmayan ürünleri üretmiyorlardı. Düşük büyüme oranları, azalan bir hayat standardı toplumdaki hoşnutsuzluğun artmasına neden olmuştu. Stalin döneminde %15 civarında olan büyüme oranları ekonominin çok kaynak tüketen, az üreten, verimsiz, savurgan ve hantal yapısı dolayısıyla 1985'te %1'lere düşmüştü.¹⁷ Rusya'daki Bilim akademisi'nin araştırmalarına göre, ülkede 1985–1990 yılları arasındaki tarımsal üretim 3,6 kat, hafif sanayi ve sanayi kompleksi de 10 kat azalmıştır.¹⁸ Ekonomik kalkınmayı halkın rahatı olarak görmeyen SB, uzay araştırmaları ve silah teknolojisinde süper güçlerle yarışır seviyeye gelmişti.

---

¹⁶ Onay, a.g.e., s. 99

¹⁷ Mim Kemal Öke, **Geçiş Döneminde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.17

¹⁸ Elman Nasırov, "**Rusya'nın jeostratejik seçimleri**", <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=7&no=55>

Dağılmaya doğru Sovyetler Birliği'nde yaşanan ülke içi krizlerin yanında dış politikada jeopolitik ve stratejik olarak Atlantikçi Blokla karşı karşıyaydı. II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika çevresinde toplanmış olan batının kapitalist bloğu karşısında SB eşit olmayan bir durumdaydı. Stratejik potansiyel düşmanı olan ABD Avrasya'nın güneyindeki ve batısındaki tüm kıyıları bölgeleri kontrolü altına almıştı. Dolayısıyla Avrupa'nın doğu ve batı olarak ikiye bölünmesi, SB'nin stratejik düşmanı olan Amerika'yla çevrelenmiş durumda olması ve SB'nin sınırlarının genişlemesi Batıdaki stratejik durumunu güçleştirmekteydi. Bu jeopolitik didişmede rehine durumunda kalan Avrupa halklarının pasif düşmanlığı halinde söz konusu dağılmanın anlamı anlaşılabilir değildi.¹⁹

Ekim devriminin 70.yıl kutlamaları çerçevesinde yapılan KP Komitesi toplantısında Boris Yeltsin de Moskova Komünist Parti I. sekreteri olarak yer almış ve burada Gorbaçov'un konuşmasını eleştirmiştir. Yeltsin'in eleştirisi perestroykanın parti örgütlerinde yapılmadığı, partinin reformlara engel olduğu ve Gorbaçov'un da buna göz yumduğu şeklindeydi. Bu eleştiriler üzerine Gorbaçov Yeltsin'i görevden aldı.²⁰

Yüksek Sovyet' in 26 Mart 1989'da yapılan ilk ve son serbest parlamento seçimlerinde Yeltsin' de meclise girdi. Boris Yeltsin, hırslı, kararlı ve halkçı bir lider kişiliğiyle ülkede Rus milliyetçiliğini öne çıkartmaktaydı. Halk temsilcileri meclisi toplanmaya başladığında Sovyet tarihinde ilk yasal muhalefet de oluştu. 29–30 Temmuz 1989'da Bölgelerarası Grup adıyla bir oluşum meydana getirildi. Yapılan seçimlerde Akademik Andrey Saharov, tarihçi Yuri Afanasyev, ekonomist Gavril Popov ve Estonyalı Yuri Palm'la birlikte Yeltsin bu grubun ortak başkanı oldu. Gorbaçov Birlik Cumhuriyetlerine daha geniş ekonomik ve siyasi haklar verilmesi gerektiği

---

¹⁹ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s.41

²⁰ Purtaş, a.g.e., s. 38

üzerinde duran bu grubun önerilerini kabul etmedi. Bölgelerarası Grup, mecliste Gorbaçov'a karşı bir tutum aldı ve onu sürekli eleştirdiler.²¹

Reformlara ve kendisine karşı güçlenen muhalefetin yanında S.B.'nin dağılma sinyalleri vermesi, Gorbaçov'un diktatörlüğe varacak kadar politikasının sertleşmesine neden oldu. Bu doğrultuda bir gözük karalıklı Gorbaçov, Baltık cumhuriyetlerindeki milliyetçiler üzerine tank bile göndermişti.²² Bunun yanında demokratikleşme politikasının aksine, KGB ve muhafazakar kanadı güçlendirmeye, medya üzerindeki kontrolü artırmaya, polisin yetkilerini genişletmeye, etnik boşlukları doldurmaya çalıştı.

12 Haziran 1991'de Yeltsin'in Rusya devlet başkanı olmasıyla, Moskova'da biri seçilmiş, diğeri ise Sovyetler Birliği'ni temsil eden ve Halk temsilcileri tarafından seçilen SB başkanı olmak üzere iki devlet başkanı ortaya çıktı.²³

1988'in sonlarında ilk olarak Estonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan çözülme, 1989'dan itibaren Baltık Cumhuriyetlerinin de egemenliklerini ilanııyla gelişmiştir. 1989'da Polonya'da antikomünistlerin iktidara geçmesiyle Doğu ve Orta Avrupa'da Sovyet yönetiminden ayrılma hareketleri başlamıştır. Aynı zamanda Almanya'daki gelişmeler Sovyet dış politikasında önemli değişiklikler oluşturmuştur. "Yeni düşünce" politikasının uygulayıcılarından biri olan Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze, "ideolojinin politika ve hukuka üstünlüğünün ortadan kaldırılması" olarak tanımladığı "yeni düşünce" politikasının ilkeleri; silahlanma yarışının durdurulması, batıyla işbirliği, bölgesel çatışmaların durdurulması, Çin'le

---

²¹ Purtaş, a.g.e., s. 39

²² Dağı, a.g.e., s. 98

²³ Purtaş,a.g.e., s. 43

ilişkileri düzeltme ve Üçüncü Dünyayla ilişkileri düzenlemek olarak sıralıyordu.²⁴

Sovyetlerin dağılmasının işaretlerinden biri de Kafkasların güneyinde görülmüştür. Dağlık Karabağ sorunu iki Sovyet cumhuriyetini bir çatışma içine sürüklediği gibi Gorbaçov'un Türk kökenli halklar açısından meşruiyetine gölge düşürmüştür.

1991'de Çeçen, İnguş Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi daha Sovyetler Birliği dağılmadan Rusya Federasyonu'nun da tehlikede olduğunu göstermiştir. Birliğin dağılmasından, fakat Rusya Federasyonu'nun bütünlüğünden yana olan Yeltsin bu gelişmeler karşısında Çeçenistan'a asker gönderdi fakat Duduyev önderliğindeki Çeçenlerin, ülkesini savunması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Gorbaçov'un asıl hedefi Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemektir. Bunun için de elinden geleni yapıyordu. 23 Kasım 1990'da birlik cumhuriyetlerinin bağımsızlık hareketlerine karşı "Yeni Birlik Antlaşması"nı hazırlamış ve Yüksek Sovyet'e sunmuştu. Bu yeni antlaşmada cumhuriyetlerdeki yetki artışını sağlamanın yanında Moskova'nın merkez olarak savunma, maliye, dış ekonomi politikaları gibi konularda yetkili kalması öngörülüyordu.²⁵ Bu da daha gevşek bir federasyon demektir. Antlaşmanın 17 Mart 1991'de referanduma sunulmasının ardından, referanduma katılan 9 birlik cumhuriyetle 20 Ağustos 1991'de antlaşma imzalandı.

Bu gelişmelerin üzerine Gorbaçov'un ekonomik politikalarına ve SBKP'nin siyasal tekelinin kırılmasına, Birlik cumhuriyetlerinin ayrılma sürecine girmesine tepki gösteren bir grup asker, 19 Ağustos 1991'de

---

²⁴ Purtaş, a.g.e., s. 49

²⁵ Purtaş, a.g.e., s. 50

Gorbaçov'a bir darbe düzenlediler. Bu darbe Gorbaçov ve onun reformlarına karşı milliyetçi grupların ve komünistlerin güçlendiğini gösteriyordu.²⁶ Ağustos darbesi her ne kadar başarısız olsa da Gorbaçov, iç ve dış dünyada oldukça prestij kaybetmiş, Yeltsin Rusya Federasyonu'nun parlayan yıldızı olmuştur.

1.2.1.2. Sovyetler Birliği'nin Sonu

Yüksek Sovyet'in darbeden sonra üyelerinin yenilenmesine rağmen yetkilerini kaybetmiş durumdaydı. Gorbaçov bunun üzerine, birlik cumhuriyetlerinin başkanlarından oluşan "devlet konseyi"ni 2 Eylül 1991'de kurdu. Ancak devlet konseyinin toplantılarına Baltık cumhuriyetleri, Moldova, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan katılmadı. Bunun üzerine devlet konseyinin aldığı ilk karar Baltık cumhuriyetlerinin bağımsızlığının tanınması oldu.²⁷

Ardı ardına gelen bağımsızlıklar ve SB'nin dağılma sürecinin son noktası 8 Aralık 1991'de imzalanan Minsk Antlaşması (Belovejski Antlaşması) ile gerçekleşmiştir. Antlaşmadan bir gün önce Boris Yeltsin, Ukrayna cumhurbaşkanı Leonid Kravçuk ve Beyaz Rusya parlamento başkanı Stanislav Şuşkeniç bir araya gelerek bağımsız devletler topluluğunun kurulduğunu ilan ettiler.

Gorbaçov Minsk Antlaşması'nın hukuka aykırı olduğunu, üç liderin bunu belirleyemeyeceğini bildirirse de, askeri liderlerin, Yeltsin'in Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında gerçekleşen Slav siyasi birliği önerisini desteklemişlerdir. Bunun üzerine Gorbaçov Yeltsin'le görüştüktan sonra Yüksek Sovyeti son toplantısına çağırılmış, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalktığını ve kendi kendini feshettiğini açıklamıştır. Böylece Sovyetler Birliği tarih sahnesinden ayrılarak yerini 15 bağımsız cumhuriyete bırakmıştır.

---

²⁶ Dağı, a.g.e, s. 99

²⁷ Purtaş, a.g.e., s. 56

21 Aralık'ta Alma-ata'da toplanan 15 eski cumhuriyetten 11'inin devlet başkanları, Kuruluş Antlaşması Ek Protokol ve Deklarasyon'da SB'nin uluslararası hukuk süjesi olarak sona erdiğini açıklamışlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna eşit haklara sahip olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurduklarını tüm dünyaya bildirmişlerdir.²⁸

1.2.2. Soğuk Savaşın Sona Ermesi ve Yeni Düzen

Gorbaçov'la başlayan reform hareketleri Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan devletleri de etkilemişti. 1989'da Macaristan çok partili sisteme geçmiş, 1990'da Polonya'da Komünist Parti kendini feshetmiş ve Sosyal Demokrasi Partisi adını almıştı. Çekoslovakya'da yine aynı yıl komünist parti liderliğine son verilmiş, aynı olaylar Bulgaristan ve Romanya'da da görülmüştür.²⁹

Doğu bloğu devletlerindeki sistem değişikliği ile çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş hareketleri, onları bloktan kopmaya ve bağımsızlığa götürdü. Bu son gelişmelerin ardından, Doğu Bloğu ülkelerini ekonomik yönden birbirlerine bağlayan COMECON (Council For Mutual Economic Assistance; Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) toplanarak 1991'de örgütü feshetti. Bunun ardından ise 1 Temmuz 1991'de Varşova Pakti'na resmen son verildi.

Dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB ile ona bağlı bulunan Doğu Bloğu'nun yıkılması, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu sistemin buna bağlı güçler dengesinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine

---

²⁸ Fuad Hüseyinov, "SSCB Dağıldıktan Sonra Halefiyet Sorunları", **Avrasya Etütleri**, Sonbahar-Kış 2004, sf. 127

²⁹ Uçarol, a.g.e., s. 803

neden oldu. Dolayısıyla dünyada yeni bir düzen ve güçler dengesi politikası belirmeye başladı.

Jeopolitik sistemde SB'nin dağılışı endişeyle karşılanmıştı. Aslında batıyı en çok nükleer silahlar ilgilendiriyordu. SB'ye ait nükleer silahların Amerika'nın temaslarıyla tek bir ülkede, Rusya'da toplanmasına ve eski SB ülkelerinin Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olması gerektiğine karar verilmesiyle çözüme kavuşmuştur.

SB'nin dağılması birlikte 1990'ların başından itibaren ABD Başkanı George Bush'un 'Yeni Dünya Düzeni' olarak adlandırdığı bir döneme girilmiştir. Bu dönem ABD için tek süper güç olarak kalmanın verdiği bir güvenle birlikte yeni stratejiler belirleme gereksinimini doğurmuştur. Bunun üzerine ABD 1991'de 'Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni hazırlamıştır.³⁰ Stratejiye göre ABD askeri, siyasal, ekonomik ve başta terörizm olmak üzere Amerika'nın güvenliğini tehdit edecek konulara öncelik vermekteydi. Soğuk savaş döneminin genel olarak batının özel olarak da ABD'nin zaferiyle sonuçlandığı söylenebilir. Doğu ve batı arasında yaşanan sadece askeri alanda bloklaşma olmayıp aynı zamanda iki zıt ideolojinin de mücadelesiydi. Komünist sistemin yıkılmasıyla bu mücadelede gerileme sürecine girmiştir.

İki kutuplu sistemin yıkılışı uluslararası ilişkilerde yerini daha esnek ilişkilere bırakmıştır. Küreselleşen dünyada iletişim, ekonomik hareketler ve etnik olaylar ulus devletlerdeki güvenlik tanımlarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Küresel politikaların yerini bölgesel öncelikli ilişki türleri almıştır. Devletler bu yeni dünya düzeninde dış politikalarını bölgesel önceliklere önem vererek düzenlemişlerdir.

---

³⁰ Çağrı Erhan, 'Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları', Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye içinde; der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, Seçkin Yay., Ankara, 2002, s. 64

SB'nin dağılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra tek süper güç olarak kalan ABD, karşı bloğun ortadan kalkmasının sağladığı imkanla etkisini uluslararası düzeyde hissettirme ve global ölçekte bir hegemonya tesis etme çabasına girmiştir. Bu bağlamda bir yandan Sovyet kontrolünün ortadan kalktığı Doğu Avrupa ve Ortadoğu gibi bölgelerde kendi etkisini artırmaya çalışırken, diğer yandan da Sovyet egemenliğinden çıkan Orta Asya ve Transkafkasya'da oluşan güç boşluğunu doldurma çabası içine girmiştir. 1991 Körfez krizinde Irak'a askeri operasyon düzenlemesi, 1995 Bosna-Hersek ve 1999 Kosova müdahaleleri bu amaç çerçevesinde girilen eylemlerdir. 2003'de ise Irak'a askeri müdahalenin ardından Ortadoğu'nun şekillendirilmesinde büyük adım atmıştır. Böylece Balkanlar ve Ortadoğu askeri müdahalelerle Amerikan çıkarları çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Bu durum karşısında, küresel bir rol oynama kapasitesini kaybetmesine rağmen bu bölgelerdeki etkisini az da olsa devam ettiren Rusya tedirgin olmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları, petrol ve doğal gaz kaynakları tüm devletlerin dikkatini bu yöne çekmiş ve bu kaynakların Avrasya anakarasından ihraç edileceği güzergahları kontrol etme çabası Soğuk Savaş sonrası siyasetin temel konularından birisi haline gelmiştir. Ortadoğu ve Balkanlardan sonra ABD'nin dikkati de Orta Asya bölgesine çevrilmiştir. Bölgenin stratejik konumu ve enerji kaynaklarının zenginliği, bölgede üstünlük kurma girişimlerinin ve bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme isteğini artırmıştır. 1997'den itibaren bölgeye yönelik enerji politikalarında aktif bir politika izlemesi ve 11 Eylül sonrası dönemde terörizme karşı savaş başlatarak Afganistan'a askeri operasyon düzenlemesi ve Orta Asya'ya askeri olarak girmesi, bölgenin şekillendirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Günümüzde evrensel ekonominin itici gücü haline gelen enerjiye olan ihtiyaç ve bu ihtiyacın uzun vadede daha da büyük boyutlara ulaşacağı göz önünde bulundurulursa, bölgeye olan büyük ilginin nedeni de anlaşılabilir olur.

1.3. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN EKOLLER

Rusya'nın coğrafi olarak doğu-batı yönündeki konumu, Rus ulusal kimliğinde aidiyet sorununu ortaya çıkarmıştır. Rus kimliğinin doğulu mu yoksa batılı mı sorununa neden olmuştur. Doğu ve batı kültürü arasında sıkışmış Rusya iki kültürü sentezlemekten çok Rusya'nın Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş toprakları Asyalı mı Avrupalı mı tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Bu aidiyet sorunu Rus dış politikalarına yön veren ekollerin oluşmasına yol açmıştır.

Sovyet dış politikasının en belirgin özelliği ideolojiye dayalı olmasıydı. 1917 devrimi, uluslararası ilişkilere tarihte ilk defa ideoloji faktörünü sokmuştur.³¹ Bu faktör özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde ağırlık kazandı ve komünizm-kapitalizm arasındaki mücadele uluslararası politikanın temel karakteristiğini oluşturmuştur. Ancak Lenin'in oluşturduğu Sovyet şekli sosyalizmin tüm dünyada kurulmasını hedefleyen dış politika prensibi 1980'li yıllardan itibaren değişmeye başlamıştır.

1.3.1. Atlantikçi (Batıcı) Ekol

Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikalarıyla gelişme zemini bulan Atlantikçi ekol, Sovyetlerin dağılmasının ardından yeniden yapılanma sürecinde dış politikaya yön vermiştir. Gorbaçov'un batıyla işbirliği ve dünya barışı görüşlerini daha sonra devam ettiren Yeltsin döneminde Atlantistler dış politikada egemen duruma gelmişlerdir.³²

Atlantistler Rusya'yı tanımlayış ve dünyayı algılayış biçimleriyle Batıcıların etkisindedir. SB'nin dağılmasıyla sonuçlanan 'yeniden yapılanma' süreci ilham kaynağını batı düşünce geleneğinden ve ekonomik başarısından

---

³¹ Purtaş, a.g.e., s. 133

³² Dağı, a.g.e., s. 147

almıştır. Batıdan etkilenen geçiş dönemi liderlerinin batı ile işbirliğine dayalı bir dış politika izlemesi de şaşırtıcı değildir.

SB'nin dağılma sonrası Atlantistler özellikle dış politikada egemen durumdaydılar. Dışişleri bakanı Kozyrev'in 1993 Dış Politika Konsepti'ne yansıyan işbirliğine dayalı batı ve uluslararası sistem ile ekonomik entegrasyon ve siyasal yakınlaşma üzerinde odaklaşma fikri, Rusya'da pazar ekonomisine dayanan demokratik bir siyasal rejim kurulmasına katkıda bulunacağı beklentisini doğurmuştu. Ancak bu süreç 1993 sonrası Avrasyacı düşüncenin yönetim düzeyinde etkili olmaya başlamasıyla tıkanı.

Günümüzde Atlantistler, Rusya'nın Hıristiyan medeniyetinden türediğini ileri sürmektedirler. Rusya Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmesiyle Bizans medeniyeti çerçevesine girmiştir.³³ Yani onlara göre Rusya bir Avrupa ülkesidir ve o yüzden Rus diplomasisinin temel istikameti batı olmalıdır. Dolayısıyla da Rusya batıyla ortaklık kurmalı, Avrupa Birliği, NATO, Uluslararası Para Fonu, G-7 gibi batılı ekonomik, politik, askeri örgütlere ve kuruluşlara katılmalıdır.³⁴

Atlantistlerin temel dış politik yönelimi, Rusya'nın batıyla ekonomik işbirliğini tamamlaması ve medeni dünyada normal bir ülke olarak yerini almasıdır.³⁵ Bunun gerçekleşmesi ise yüzyıllardır süren geleneksel Rus ideolojisini terk etmesine bağlıdır. Yeni bir sayfa açan Rusya'nın 'çatışmacı' bir dış politika öngören bu geleneğini, demokratik bir toplum oluşturmak için sorgulaması gerekmektedir. Atlantislere göre Rus ideolojisi, Rusya'nın uluslararası sisteme entegrasyonunu engellemiş, dış dünyanın düşman olarak görülmesiyle güvenlik problemine neden olmuştur. Bu doğrultuda Rusya'nın uluslar arası sisteme ve ekonomiye uyum sağlayabilmesi,

---

³³ Onay, a.g.e., s. 82

³⁴ Ö. Göksel İşyar, **Bölgesel ve Global güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11

³⁵ Dağı, a.g.e., s. 148

Rusya'nın ve Rus halkının 'tarihi bir ideolojiye sahip ülke' değil de, 'normal' bir ülke veya halk olarak tanıtılmasıyla gerçekleşebilir. Aslında bu görüşleriyle Atlantikçiler Rus ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilen Mesihçi söylemi reddetmektedirler. Dolayısıyla da Rusya'nın demokratik bir devlet olabilme şartını Mesihçi söylemi terk etmesine bağlamaktadırlar.³⁶

Rus ulusal kimliğinin belirlenmesinde doğu batı ayrımı özel bir önem taşımaktadır. Çarlık Rusya'sında ve Sovyetler Birliği döneminde Rusların doğuya mı yoksa batıya mı ait olduğu hep problem teşkil etmiştir. Rusya'nın doğudan batıya uzanan coğrafyası ve emperyal tarihi, batı ile doğu arasına sıkışmış bir kimlik arayışına neden olmaktadır. Bu durumun doğu ve batı arasında bir seçim yapma zorunluluğu doğurması Rusya'nın batıya karşı yaklaşımında yaşanan belirsizlikleri, Rus ulusal kimliğinin yönünü ve aynı zamanda Rusya'nın dış dünya tarafından algılanmasını etkilemiştir. Atlantikçilere göre Rus tarihinde ve ulusal kimliğinin oluşturulmasında Batı ve batılı değerlerin 'öteki' olarak algılanması, Rusya'nın çevrelenmişlik duygusunu pekiştirmektedir.

Atlantistler, Rusya'nın doğu toplumlarına özel bir ilgisini olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bu ilgi kültürel bir yakınlık değil, Rusya'nın Avrupa'da büyük güç statüsünü pekiştirmeyi amaçlayan yayılmacı bir yöneliştir. Bu doğrultuda BDT ile özel bir amaç doğrultusunda geliştirilecek ilişkiler, batıya entegre olma hedefiyle çelişecektir.

Atlantislere göre, Yakın Çevre Rusya için bir yük ve onun modernleşme gayretleriyle 'büyük güç' olması yolunda bir engeldir. Rusya'nın 'kuzey gücü' olması onun Yakın Çevre ve BDT'ye karşı sorumluluklar altına girmesine bağlıdır.³⁷ Rusya'nın yakın çevresinde özel bir görev üstlenmesi,

---

³⁶ Dağı, a.g.e., s. 149

³⁷ Dağı, a.g.e., s. 150

emperyal anlayışına geri dönüşü olarak algılanabileceğinden, Rusya'nın hem demokratikleşme hem de kalkınma çabalarında tıkanıklık oluşturacaktır.

Atlantistler tehdit algılamasında batıyı değil doğuyu problem olarak görmektedirler. Rusya'ya gelebilecek güvenlik sorunları istikrasız bir bölge olan Orta Asya, Afganistan ve Çin'den gelecektir. Bu bölgelerdeki milliyetçilik ve radikal İslam gibi tehlikeler Rusya'nın güvenliğini tehdit etmektedir. Hem Rusya'da hem de Orta Asya'da radikal İslamın yayılması ciddi bir tehdit olarak nitelenmektedir. Bu doğrultuda da Atlantistlere göre, İslamın çevrenmesi gerekmektedir. Bunun için de batıyla kurulacak bir ittifak hem radikal İslamı karşı hem de Çin'in nüfuzunu dengeleyecektir.

Dağılmanın ardından Rusya dışında yaşayan 25 milyon Rus azınlık konusu ilk başlarda Atlantistlerin gündeminde olmamıştır. Zaten öncelikli olarak batıyla ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik kalkınma ve demokratikleşme gibi konulara ağırlık verilmesi, eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik özel bir politika oluşturulmasına fırsat vermemiştir. Atlantistlere göre ulusal kimlik anayasal temelde tanımlanmalıydı. Bu yüzden Rus azınlıklar yaşadıkları ülkelerin vatandaşları olarak görülüyordu.³⁸ Rus azınlık ile ilgili herhangi bir problemin söz konusu ülke içinde veya AGİT, BM gibi uluslararası platformlarda çözülmesi gerektiği düşünülmekteydi. Ancak 1993'te kamuoyunda milliyetçiliğin artması sonucu Atlantistler de, Rus azınlığı konusunu gündeme almak zorunda kalmıştır.

Atlantistlerin, ABD ve Avrupa'ya yaklaşımlarında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Alexi Pushkov'a göre kuzeye katılmak yaşamsal öneme sahiptir ve bunun anahtarı Washington'dadır.³⁹ Uluslar arası sistemde batıda Almanya egemen bir AB ve doğuda Çin ve Japonya'nın gücü ancak ABD ile

---

³⁸ Dağı, a.g.e., s.155

³⁹ Ilya Prizel, **National Identity and Foreign Policy: Nationalism And Leadership in Poland, Russia and Ukraine**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 246

dengelenabilir.⁴⁰ Bazı Atlantistlere göre ise, batıya yönelimde ABD değil Avrupa merkezli bir strateji tercih edilmelidir.

Dağılma sonrası Sovyet geleneğinin tersine Rusya, Batıyı 'düşman' olarak algılanmaktan vazgeçmesi, başlangıçta dostluk ve ortaklık görüşünün doğmasına neden olmuştur. Rusya'nın amacı batının da desteğiyle uluslar arası sisteme serbest piyasa ekonomisini benimsemiş demokratik devlet olarak katılmaktı. Fakat demokrasi geleneğinden yoksun olması, bütünleşmiş bir sosyalist yapılanma zihniyetinden kurtulamamak, ekonominin zayıflığı başlangıçtaki umudu söndürmüştür. 1991 ve 1995 yıllarında yapılan kamuoyu araştırmalarında, Atlantistlere karşı kamuoyunun desteğinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca Yeltsin'in görev süresi dolmadan görevini Vladimir Putin'e devretmesi, Putin'in batıyla ilişkilerde mesafeli olması, Atlantistlerin yönetimdeki etkisini tamamen bitirmiştir.

Atlantikçi görüşü destekleyen Rus Dışişleri Bakanı Kozirev, 1993'de açıklanan Dış Politika Konsepti'nde batıcı görüşlerini açık bir şekilde yansıtmıştır. Kozirev'e göre Rusya küresel ve bölgesel istikrarın sağlanmasında sorumluluğu üstlenebilecek büyük bir güçtür.⁴¹ Ancak Rusya'nın normal bir devlet olmayı kabullenemeyip ideolojik söylemlerine devam etmesi, Atlantikçilerin inandırıcılıklarını kaybetmelerine neden olmuştur.

1.3.2. Avrasyacı Ekol

Atlantikçilerin özellikle 1992 sonrasında dış politikada etkisini kaybetmesiyle Avrasyacı grup ön plana çıkmıştır. Avrasyacıların içlerinde barındırdıkları milliyetçi gruplarla Rusya'nın dış politikasına yön vermeye başlamışlardır. Avrasya ekolu oldukça geniş bir koalisyondan oluşmakta ve

---

⁴⁰ Dağı, a.g.e., s. 151

⁴¹ Alexander Sergounin, Russia: A Long Way To The National Security Doktrine, <http://www.ciaonet.org/wsp/sea03.htm>

içinde monarşistler, Rus Ortodoks Kilisesi, aşırı milliyetçiler ve Stalinciler gibi pek çok farklı grupları barındırmaktadır. Avrasyacıların ana gövdesini Devlet Başkanı eski yardımcılarında Alexander Rutskoï, Parlamento eski sözcüsü Ruslan Khasbulatov, General Alexander Lebed, Rus Komünist Partisi lideri V. Züganov, Liberal Demokrat Parti Başkanı Jirinovski, Sergei Stankevich ve Sergei Kurtunov gibi asker-sivil bürokratlar ve aydınlar oluşturmaktadır.⁴²

Avrasyacılar, Ortodoksluk ve jeopolitik konumundan dolayı Rusya'nın orijinal bir uygarlık olduğuna inanırlar. Atlantistlerin aksine Rus dış politikasının Mesihçi bir yön taşıması gerektiğini savunurlar. Avrasyacılara göre uygarlık ve yayılmacı ulusal kimlik arasından doğrudan bir bağlantı vardır. Rus düşüncesinin özünün batının reddi olduğu ve hatta her kötü şeyin batıdan geldiği düşüncesi ulusal kimliğin batı karşıtlığı üzerine inşa edilmesini öngörmekteydi.

Avrasyacılar, Atlantistlerin batıyla ve ABD'yle yakın ilişkiler kullanılması görüşünün aksine yakın çevre olarak adlandırılan eski SSCB cumhuriyetleriyle ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler kurulmasını savunmaktadırlar. Uluslararası politika, Avrasyacılara göre güç dengesi politikalarının arenasıdır. Bu yüzden uluslar arası politikada Rusya'nın yeri jeopolitik faktörlerle belirlenecek, Rusya sadece bölgesel bir süper güç değil, küresel bir rol üstlenecektir.⁴³

Atlantist görüşün ekonomik planlamadaki başarısızlığı, Avrasyacı ekolün Rusya'nın kendi kaynaklarını kullanarak dışarıya bağımlı olmadan kalkınması görüşüne dikkat çekmiştir. Avrasyacılara göre Rusya, batıyla işbirliği yapabilir ancak kendi çıkarları doğrultusunda bu işbirliğini yapmalıdır.⁴⁴

---

⁴² İşyar, a.g.e., s. 25

⁴³ Dağı, a.g.e., s. 165

⁴⁴ İşyar, a.g.e., s. 22

Avrasyacılar, Atlantislerin aksine dış dünyaya kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Rusya'nın geleneksel nüfus alanı olan Orta Asya'da ABD'nin stratejik boşluğu doldurma çalışmaları Rusya tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Bu yüzden bölgede Çin ve Orta Asya ülkeleriyle oluşturduğu Şanghay İşbirliği Örgütü hem radikal islama hem de ABD'ye karşı bir savunma niteliğindedir.

Orta Asya, Avrasya karasının, Kuzey Kafkasya steplerinden Arap denizi kıyılarına dek uzanan, büyük bir parçası olarak düşünüle gelmiştir. Orta Asya, Alexander Dugin'e göre, Heartland'ı -yani merkezi karayı- istenilen hedefe, Hint Okyanusu'na çıkarabilecek jeopolitik bir mekandır.⁴⁵ Dugin'e göre SB'nin dağılmasının ardından bölgenin yeniden yapılandırılması 'tarihin coğrafi eksen'i'- Rusya'nın aktif nüfuzu eşliğinde ve bu konuda Atlantikçi deniz gücü unsurları bulunduran planlara karşı koyan bir kara gücü modeline dayanmalıdır.⁴⁶ Dugin'e göre kara ve deniz güçleri arasında medeniyetler çatışması bulunmaktadır. Deniz ve kara gücü arasındaki düşmanlıklar, doğu-batı ayrımına paraleldir. Dugin'e göre deniz güçleri liberal düşüncede, kara güçleri ise mutlak değer sistemlerinden hoşlanıp geleneğe önem vermektedirler.⁴⁷

Dugin'e göre Orta Asya, iki küresel gerçeklik olan Ruslar ve Farslar arasında dikey olarak yayılmalıdır. Bunun için de tüm Türk mekanında yerel özerk kültürel eğilimleri ayırıştırmak ve aşiretler arasında geçimsizliği şiddetlendirmek için elinden geleni yapmalıdır. Orta Asya, sanayi kompleksleri, ekonomik çevrimler, stratejik tesisler, Türk Havzası dışındaki topraklarla ya da boylamsal istikamette çevrelenmelidir.⁴⁸

---

⁴⁵ A. Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 181

⁴⁶ Dugin, a.g.e., s. 185

⁴⁷ İşyar, a.g.e., s. 43

⁴⁸ Dugin, a.g.e., s. 182

Soğuk Savaş sonrası etnik ve dinsel kökenli bölgesel hareketlerin yanında radikal İslamın da Orta Asya'daki etkinlikleri Rusya açısından tehdit oluşturmaktadır. Avrasyacıların islama yaklaşımı batıyla paylaştığı “çevrelenmesi gereken düşman” anlayışıyla örtüşmektedir.⁴⁹ Ancak Avrasyacılara göre, islama karşı batıyla ortak hareket etmek Rusya'nın sübjektif pozisyonunda sarsıntılara neden olabileceğinden kaçınılması gereken bir tutumdur.

Avrasyacıların yakın çevreyi ön plana çıkararak görüşleri Rusya'nın Dış Politika Konsepti'nde yerini almıştır. Yakın çevrenin Rus geleneksel politikasındaki yeri ve önemi Avrasyacı ekolün de etkisiyle dış politikada belirtilmiştir. Batı kadar güçlü bir ülke olduğunu ispatlamak adına Rusya'nın etkinliğini rahatça uygulayabileceği Orta Asya bölgesi, Rus dış politikasının temel rotasını oluşturmuştur.

---

⁴⁹ Dağı, a.g.e., s. 169

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN BAĞIMSIZLIKLARINI KAZANMALARI VE YENİ SİYASİ DURUM

2.1. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN BAĞIMSIZLIKLARINI İLANLARI

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sahneye katılan yeni bağımsız devletler, SB'den hazırlıksız ayrılışın zorluklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Ekonomik, sosyal ve siyasal yönden oldukça karmaşık durumda olan bu devletler dış ve iç politika oluşturmada zor bir dönemine girmişlerdir. SB'nin zengin doğal kaynaklarından faydalandığı Orta Asya devletleri, bağımsızlığa giden yolda etnik, demografik ve siyasal mücadeleler yaşamışlardır. Teoride bir gecede komünist liderlerin milliyetçi liderlere dönüşmesi, pratikte alt yapıda gerçekleştirilen hazırlıkların sonucu olmuştur.

31 Ağustos 1991'de Kırgızistan ile başlayan bağımsızlık ilanları Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'ın ardı ardına egemenliklerini ilanlarıyla devam etmiş, son olarak 16 Aralık 1991'de Kazakistan'ın da ilanıyla Türk cumhuriyetleri uluslararası sistemde yerini almıştır.

2.1.1. KIRGIZİSTAN

198.500km² yüzölçümü ve 4,5 milyon nüfusa sahip Kırgızistan'ın egemenliğini ilan etmesinden günümüze, Sovyetler Birliği'nden hazırlıksız ayrılışın ekonomik ve siyasal sıkıntıları ülkeyi oldukça zor bir demokratikleşme sürecine sokmuştur. Komünist sistemin ülke üzerindeki

etkileri her ne kadar demokrasi arayışlarıyla giderilmek istense de, ülkedeki ekonomik sıkıntı halkı gittikçe fakirleştirmiştir.

Orta Asya'nın en küçük ülkelerinden biri olan Kırgızistan doğuda Doğu Türkistan, batıda Özbekistan, kuzeyde Kazakistan ve güneyde de Tacikistan'la komşudur. İdari olarak altı bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Celalabat, Oş, Talas, Narin, Issık Köl ve Bişkek'tir. Kırgızistan'ın önemli ve nüfus olarak yoğun olduğu iki şehri Bişkek ve Oş'tur. Rus nüfus yoğun olarak Bişkek bölgesinde yerleşmişken, Oş bölgesinde Özbek nüfus yoğunluktadır.

Günümüzde diğer Türk cumhuriyetlerinde, Doğu Türkistan'da ve Afganistan'da iki milyonu aşan Kırgız yaşamaktadır.⁵⁰ 1980'de nüfusun %47,9'unu oluşturan Kırgızlar, günümüzde %52,4'ünü oluşturmaktadır. Kırgız nüfusunun geri kalan %22,5'ini Rus, %12,9'unu Özbek, %3'ünü Ukrayna, %2'sini ise Tatar, Kazak ve Almanlar oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın egemenliğini ilan etmesinden sonra gerçekleşen göçlerle Rus nüfusu azalmıştır.⁵¹

Kırgızistan yeraltı kaynakları bakımından çok fazla zengin değildir. Ülkenin dağlık bir coğrafyaya sahip oluşu nedeniyle daha çok tarıma ve hayvancılığa dayalı bir ülkedir. Ancak ülke altın rezervi bakımından dünyada altıncı sıradadır. Ayrıca uranyum, bizmut ve volfram madenleri açısından da zengindir.

1856'dan itibaren Rus hakimiyetine giren Kırgızlar, çeşitli zaman aralıklarıyla Rusların ezici politikalarına başkaldırmışlardır. Rusya'nın uyguladığı komünist politikalarla sömürge haline getirilmek istenen Kırgız halkı, hayat tarzlarını değiştirmekte direnmişlerdi. 1917 Rus devriminin

---

⁵⁰ Saadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, s. 135

⁵¹ Giampaolo R. Capisani, **The Handbook of Central Asia**, I.B. Tauris Publisher, Newyork, 2000, s. 217

ardından, Rus nüfusun yoğun olduğu Kırgızistan'da halkın göçebe ve dağınık yaşaması sayesinde, Rusların kendi halkını koruması adına askeri bir birlik oluşturması kolaylaştı ve Kırgızistan Komünist Partisi (KKP) kuruldu.⁵²

Ülkelerine hizmet için bütün fırsatları değerlendiren Kırgızlar, siyasi rollerden uzak tutulmaları sebebiyle siyaset zayıf kalmıştır. 1945'ten sonra Moskova, KKP birinci sekreterinin genellikle Kırgız kökenli olmasına özen göstermişse de, ikinci sekreterlik ve iç güvenlik gibi önemli mevkiler Rus kökenlilere verilmiştir.

1980'li yıllara gelindiğin de ise başbakan Sultan İbrahimov'un suikaste kurban gitmesiyle Kırgızları gizli Rus düşmanlığı ortaya çıkmıştır. 1985'te Gorbaçov'un başa geçmesiyle, diğer ülkeler de olduğu gibi Kırgızistan'da da ümitlenme olmuştur. İlk protesto belirtileri 1989 Martında genç Kırgız aydınlarının "Aşar" (dayanışma) adı altında bir muhalefet grubu oluşturmasıyla başladı. Aşar KKP'nin çözüm bulamadığı Bişkek'te had safhaya ulaşmış, konut sorununa karşı gösterilere başladı.

3 Haziran 1990'da ise ekonomik sıkıntılar ve Özbeklerle Kırgızlar arasında büyüyen düşmanlık patlak verdi etnik gruplar arasındaki çatışmalar Bişkek'e de sıçradı. Yeni kurulan demokratik Kırgızistan Hareketi yönetimin istifasını istediye de Masaliev, istifayı reddetti. Bu olaylar karşısında komünistlere karşı hoşnutsuzluklar arttı. Aynı yıl yapılan seçimlerde komünist olmayan Aksar Akayev aday gösterildi.⁵³

Akayev, 27 Ekim 1990'da devlet başkanı seçilmesinden ülkeye demokratikleşme, çok partili sisteme geçiş ve serbest Pazar ekonomisine

---

⁵² Ahmet Raşid, **Orta Asya'nın Dirilişi İslam Mı Milliyetçilik Mi?** Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 1996, s. 170

⁵³ Raşid, a.g.e., s. 175

geçiş yönünde adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır. Bazı bilim adamlarınca Akayev'in seçimi komünist partinin yönetimdeki yükünü hafifletmek için, gücünü siyasi gruplarla paylaşmak zorunda kaldığını düşünmektedir. Oş'ta yaşanan etnik kriz sonucu komünist partiye güven azalmış ve yönetimdeki etkisi azalmıştır.⁵⁴

Rusya'daki 1991 darbesinin ardından Akayev Yeltsin'le görüşmüş ve ona tam destek vermiştir. Ardından Komünist Parti'nin yerine sosyal demokrat parti kurulmuştur. 31 Ağustos'ta Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmesinden on gün sonra Akayev bir referandum düzenleyerek, halkın %35 oyunu alarak cumhurbaşkanlığını halka onaylatmıştır.⁵⁵

Akayev'in ilk işlerinden biri merkezi ekonomik sistemden kurtulup, liberal ekonomi düzenine geçmek için bazı reformlar yapmak oldu.⁵⁶ Kırgız hükümeti ekonomik reformların yanı sıra sivil toplumu geliştiren muhalefetin politik faaliyetlerine imkan veren düzenlemeler getirdi.⁵⁷ Ayrıca hızlı bir özelleştirme programı da başlatılarak halkın sıkıntıları giderilmeye çalışıldı. Kırgızistan BDT ülkeleri içerisinde Rusça'ya resmi dil ve iletişim dili statüsü veren ilk ülke olmuştur. Rus etnik nüfusun en çok bulunduğu ve dolayısıyla da Rusça'nın en çok konuşulduğu Orta Asya ülkelerinden birisi olan Kırgızistan (1993 ve 1997'deki iki denemeden sonra) 25 Mayıs 2000'de Parlamentonun aldığı bir kararla ülkede Rusça'ya resmi dil statüsü kazandırmıştır. Aralık 2001'de ise anayasasında yapmış olduğu bir düzenlemeyle bu statü anayasal güvence altına alınmıştır. Ülkede Kırgızca'nın yanı sıra Rusça da bütün resmi/özel kurum ve kuruluşlarda serbestçe kullanılmaktadır.⁵⁸

---

⁵⁴ Capisani, a.g.e., s. 209

⁵⁵ Raşid, a.g.e., s. 175

⁵⁶ Alaaddin Yalçınkaya, **Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 438

⁵⁷ Turgut Demirtepe, "Demokrasi ve İstikrar Arayışında Bir Ülke: Kırgızistan", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=74>

⁵⁸ Sinan Oğan, 'Dış Politika Aracı Olarak Rusça: Türk Cumhuriyetleri Örneği', <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=804>

Bağımsızlık ilanından sonra Kırgızistan'ın karşı karşıya olduğu en önemli sorun izolasyonizmdir. Bu doğrultuda Akayev ve hükümet ülkeyi dışa açma konusunda diplomatik görüşmeler yapmışlar, uluslararası ticaret için yeni partnerlerin ideolojik ve coğrafik koşulları göze alınmadan girişimlerde bulunmuşlardır. Yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek adına yardım çağrılarında bulunmuştur. Nakit ve kaynak sıkıntısı içindeki Kırgızistan'ın dövize ihtiyacı vardı ve bu yüzden Akayev, Çin, Güney Kore ve Türkiye'yle küçük sınıai antlaşmalar yaptı. 1992'de ise ABD, İtalya ve İspanya'dan 350 milyon dolarlık kredi temin etti.⁵⁹

Kırgızistan'da bu güzel havanın bozulması uzun sürmemiştir. Merkezi iktidarın zayıflığı ve demokratikleşme adına yapılan reformların güçsüzlüğü ülkede muhalefetin tepkisine yol açmıştır. 1995'te yapılan seçimler durumu düzeltmemiş aksine bölgesel otoritelerin ağırlığını artırmıştır. Akayev, %72 oranla başkanlığa tekrar seçilmiştir. Bunun sonucunda Akayev, demokrat tarzını bırakıp sert bir politika izlemeye başlamıştır. Milliyetçi ve İslami muhalefet grupları baskı altına alınmış, medya sıkı bir devlet kontrolüne girmiştir.⁶⁰

Yürüttüğü ekonomik reformlara rağmen halkın yaşam standardındaki düzenli düşüş, işsizlik oranlarındaki artış, toplumun %60'ından fazlasının yoksulluk sınırının altında olması ve buna karşın yönetici kademelerindeki yolsuzluk ülke istikrarına yönelik ciddi tehdit olarak ortaya çıkmıştır. 2000–2001 arası muhalefet tarafından ülke genelinde, yükselen fiyatlara karşılık maaşlara zam yapılmaması ve işsizlik problemi karşısında protestolar düzenlenmiştir.

---

⁵⁹ Capisani, a.g.e., s. 240

⁶⁰ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 190

Yoğun olarak Özbeklerin yaşadığı güneyde, Özbekistan İslami Hareketi'nin militanları ve Hizbut Tahrir gibi radikal İslami grupların faaliyetleri ülke güvenliğini tehdit etmekte ve Kırgızistan-Özbekistan ilişkilerini de etkilemektedir.⁶¹

2000 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Akayev, ülke içindeki gerilim karşısında iktidarı ayakta tutabilmek için, bireysel özgürlükleri kısıtlama ve muhalefeti yargı ve güvenlik güçlerini kullanarak susturma yoluna gitmiştir. Birleşme ve ortak bir platform kurma çabalarına rağmen muhalefetin parçalı yapısı devam etti. Siyasal olarak faaliyette bulunan 44 partinin tümü muhalif değildi. Kırgız siyasal yapısında belirleyici olan kuzey-güney ayrımı muhaliflerin çoğunluğunun güney eksenli olmasına karşılık, kuzey partilerinin çoğunluğunun iktidara destek olan merkez partiler olarak konumlanmasını doğurdu.⁶²

Protestoların başladığı Celalabat ve Oş şehirleri yoğunluğunu Özbeklerin oluşturduğu ve ekonomik olarak ülkenin en zayıf bölgesi olan güney kesiminde yer almaktadır. Akayev' e karşı bu hareketin sebebi aslında demokratikleşme isteği değil, güney ve kuzey arasındaki ciddi ekonomik ve sosyal farklılıklardır.

Akayev'in güneyde kontrolü kaybettiği ortaya çıkmakla beraber Bişkek ve kuzeyde desteğinin güçlü olduğu düşünülüyordu. Birçok gözlemci protestoların spontane ve muhalefetin kontrolü dışında geliyor olması ve tüm kesimlerin üzerinde birleştiği bir liderin olmaması nedeniyle gösterilerin zamanla biteceği ve yerini uzlaşma arayışına bırakacağı düşünülüyordu. Ayrıca Kırgızistan'ın coğrafi olarak sert, dağlık ve zayıf alt yapı nedeniyle

---

⁶¹ Demirtepe, a.g.m., <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=74>

⁶² Gökçen Ekici, "Neden En Zayıf Halka Kırgızistan?", <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1384&kat1=51&kat2=>

protestoların yayılarak iktidara yönelik organize bir hareketin ortaya çıkabileceği pek mümkün değildi. Ancak bu sanıldığı gibi olmamış, muhalefet büyük bir toplulukla Bişkek'te de gösterilere başlamıştır. Olaylara güvenlik güçlerinin şiddetle müdahalesi sonucu topluluk hükümet binalarını ve cumhurbaşkanlığı sarayını ele geçirmiştir. Aksar Akayev ve ailesinin Rusya'ya kaçması sonucu bir döneme damgasını vuran otoriter yönetim sona ermiştir.⁶³

Kırgızistan'da gelinen son noktada 2005 yılında yapılan seçimlerde halkın büyük umutla desteklediği Kurmanbek Bakiyev sosyal ve ekonomik sıkıntıları gidermek doğrultusunda somut bir adım atamamıştır. Aksine ülkede Bakiyev'in kadrosuyla ilgili eleştiriler yer almaktadır. Kendi yakın çevresi ve akrabalarından belirlenmiş olması meclis tarafından hoş görülmemektedir. Gerçekte bu kadrolaşmanın büyük tepki çekmesinin nedeni ise devletin siyasi ve mali kaynaklarının idari etme gücüne kavuşmasıyla bürokraside rüşvet ve yolsuzlukların artacağı endişesidir.⁶⁴

Bakiyev-meclis gerilimindeki sebepten Bakiyev'in, hükümette kişisel inisiyatif doğrultusunda şekillendirilebilecek bir devlet yapısının oluşturulması engellenmek adına, 12 Eylül 2005'te sunulan kanun tasarısının veto etmesidir. Bakiyev iktidarından beklentiler yerini şu an için güvensizliğe ve karamsarlığa bırakmıştır. Bütün bu olaylar kamuoyunun güvenini sarsmış, yetkililerin daha şeffaf bir politika uygulaması isteğini gündeme getirmiştir.

2.1.2. ÖZBEKİSTAN

447.400 km² ve 25 milyon nüfus sahip Orta Asya'nın Türk nüfusu en yoğun ülkesidir. Demografik olarak nüfusun %80'i Özbek, %5,5'i Rus, %5'i

---

⁶³ Demirtepe, a.g.m., <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=74>

⁶⁴ Gürol Kırac, "Kırgızistan'da Susurluk Olayı", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=304&sayfa=25>

Tacik , %3'ü Kazak, %2,5 Karakalpak ve %1,5'u Tattardır.⁶⁵ 1970'li yıllarda SB içindeki Ruslar ve Ukraynalılardan sonra üçüncü büyük etnik grup haline gelmişlerdi.⁶⁶ Özbekistan sınırlar içinde 164.900km² yüzölçümüne sahip özerk Karakalpak Cumhuriyeti bulunmaktadır.

Özbekistan da diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi 19.yy.ın ikinci yarısından itibaren Rusların sömürgeleştirme ve baskıcı politikalarına maruz kalmışlardır. 1917 devrimiyle Rusya'da rejim değiştiyse de Türkler açısından değişen bir şey olmamıştır. Sovyet yönetimi siyasi olarak Özbekistan'ı, Özbekistan Komünist Partisi'yle yönetimi altına almıştı. 1945'te Özbekistan Bakanlar Kurulu'nun başında bir Özbek bulunmasına rağmen, Özbek başbakanının üç veya daha fazla yardımcısı Rus asıllı olmuştur. Siyasal yaşamda en üsten en alta Sovyet kontrolünün bulunması Özbek siyasilerinin de iktidar mücadelesini zaman zaman etkilemiştir.⁶⁷ Ancak Stalin'in ölümüyle Sovyet politikasında yumuşama başladıktan sonra, ÖKP'nin I. Sekreterliğine seçilen politbüro'nun ilk Özbek asil üyesi olan Nuriddün Akramoviç Muhiddinov, 1959'da ÖKP I. Sekreteri olacak Şerif Raşidov'la birlikte parti içinde Özbeklerin yükselişine yardımcı oldular. Raşidov 1983'te, görevinden alınmadan önce "pamuk skandalıyla" Sovyetleri büyük bir şekilde dolandırmıştır. 1940–1980 yılları arasında Özbekistan'da pamuk üretimi 4 kat artış göstermiştir. Kruşçev'in etkisiyle Raşidov ülkenin ekonomik ve politik yapısını patronaj ve rüşvetçiliğe yatkınlaştırmıştır.⁶⁸ Pamuk skandalının ardından ülkedeki bütün politikacılar ekarte edilmiş ve Umsankhosaev Raşidov'un yerine getirilmiştir.

Gorbaçov dönemiyle Özbekistan'da pamuk skandalının ardından "Özbek mafyası" olarak nitelendirilen ÖKP'de değişiklikler yapılmış, çoğu

---

⁶⁵ Saule Baycaun, "Özbekistan Cumhuriyet Ülke Raporu 2001 Yılı", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:3, 2001, s. 7

⁶⁶ Capisani, a.g.e., s. 95

⁶⁷ Nazim Cafersoy, "Bağımsızlık ve Güvenlik Gölgesinde Rusya-Özbekistan İlişkileri(1991–2001)", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:3, 2001, s. 160

⁶⁸ Capisani, a.g.e., s. 79

Özbek olan ama önemli görevlerin Ruslara verildiği yeni kadro hazırlanmıştır. 1990'daki seçimde çoğu Özbek olan Komünist Parti bu avantajı kullanarak ÖKP I. Sekreteri olarak İslam Kerimov'u seçmiştir. Kerimov, 1991'de Moskova'da durumun giderek kötüleştiğini görmüş ve Gorbaçov'un Glasnost politikasını eleştirerek Özbekistan'da yürürlüğe koymayı reddetmiştir.⁶⁹

Ağustos darbesinin ardından Kerimov, bağımsızlığını ilan etmiş, 14 Eylül'de de ÖKP' yi yasaklayarak adını Özbekistan Ulusal Demokratik partisi olarak değiştirmiştir. İktidara karşı oluşan milliyetçi ve İslami muhalefeti bastırma yoluna giden Kerimov, günümüzde ülkenin karşı karşıya olduğu radikal islamın ve aşırı uçların zemin bulduğu bir ortam hazırlamıştır.⁷⁰

Orta Asya cumhuriyetleri içerisinde milli devlet statüsünün gereklerine en çok sahip olan ülkelerden birisi Özbekistan'dır. Ülkede yüksek olan milli duygulara nüfus kompozisyonunun Özbek ağırlıklı olması eklenince bu ülkede dil bütünlüğü rahatlıkla sağlanabilmiştir. 8 Aralık 1991'de kabul edilen Özbekistan Anayasası'nın 4. maddesinde Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Özbekçe'dir denilerek ülkedeki dil bütünlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Ancak 21 Aralık 1995'de kabul edilen "Devlet Dili Hakkında Kanun" da Rus diline milletlerarası iletişim dili statüsü verilmiş ve Rusça'nın geliştirilmesi ve serbestçe kullanılması için gerekenlerin yapılacağı da belirtilmiştir.⁷¹

Nüfus dengesizliği sonucu ortaya çıkan en sorunlu bölge Fergana Vadisi'dir. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bölünen bölgede nüfusu on milyonu bulan üç farklı etnik grup yaşamaktadır. Bölgedeki toprak sorunu ve işsizlik problemi köktendinci gruplara siyasal zemin hazırlamıştır. 1991'den bu yana militan dinciler, Suudi destekli Ehli Sünnet hareketinin

---

⁶⁹ Raşid, a.g.e., s. 113

⁷⁰ Kemal İnat; Burhanettin Duran; Muhittin Ataman, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 309

⁷¹ Oğan, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=804>

finansmanıyla cami, medrese inşa etmişler ve ekonomik yönden zor durumda olan halkı bu yollarla islama çekmeye çalışmışlardır.⁷²

Sovyet döneminde yöneticileri tedirgin eden Özbekistan'ın islama yatkınlığı, baskıcı politikalarla giderilmeye çalışılmıştır. İslam propagandası yapan kişiler ya hapsolmuş ya kaybolmuş ya da cinayete kurban gitmişlerdir.⁷³ Ancak bu politikalar yine de halkı islamdan uzaklaştırmaya yeterli olmamış, 1980'li yıllardan sonra islamda yeniden hareketlenmeler başlamıştır. Bu hareketliliğin merkezi Fergana Vadisi olmuştur. Vadi'de devrimci İslam ile geleneksel islamın mücadelesi daha bağımsızlık ilanından önce görülmeye başlamıştır. Devlet tarafından yapılan baskılar bir iç savaşın çıkmasını önlemiştir.

Günümüzde Özbekistan'da iki büyük aşırı dinci grup ön plana çıkmaktadır: Hizb-ut Tahrir ve Özbekistan İslami Hareketi. Hizb-ut Tahrir'in karargâhı Özbekistan olarak bilinmektedir. Örgütün asıl amacı Müslüman inancın ideolojik yöntemle yayılmasını sağlamaktır. Özbekistan İslami hareketi ise 1992'de Kerimov'un yasakladığı İslami örgütlerin bir araya gelmesiyle 1996'da kurulmuştur. Örgüt, ABD tarafından en tehlikeli terörist gruplar listesine alınmıştır. Örgütün amacı bölgede istikrasızlık yaratmak ve Kerimov yönetimini yıkmaktır. Asıl amacı ise, Kabil'den Orenburg'a kadar İslam devletini kurmaktır.⁷⁴

Bölgede radikal islamın yükselişini ortak problemleri olarak gören Çin, Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan'ın oluşturduğu Şanghay beşlisi olarak

---

⁷² Raşid, a.g.e., s. 121

⁷³ Report Of The Fergana Valley Working Group, "Calming The Fergana Valley", The Century Foundation Press, Newyork, 1999, s. 45

⁷⁴ Saule Baycaun, "Orta Asya Ve Özbekistan'da İslam ve Köktendincilik", Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:3, 2001, s. 100

bilinen Şanghai İşbirliği Örgütü'ne Özbekistan da Haziran 2001'de katılarak İslamcılarla mücadelesinde yeni bir adım atmıştır.⁷⁵

SB'nin çökmesinin ardından Özbekistan, karşı karşıya olduğu ekonomik, siyasi ve etnik problemler karşısında entegrasyon ya da bağımsızlık arasında bocalama yaşamıştı. Bu yüzden diğer orta Asya ülkeleriyle aynı zamanda 13 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun eşit statülü kurucu üyesi olarak BDT antlaşmasını imzalamıştır. Ancak Rus yetkililerin kendilerini Sovyetlerin tek varisi olarak ilan etmeleri ve ekonominin liberalizasyonu sürecine diğer cumhuriyetlerle birlikte Özbekistan'ı da dikkate almadan uyguladıkları politikalar, ülkede fiyatların aşırı yükselmesine ve buna tepki olarak da gösterilerin yapılmasına neden oldu.⁷⁶

Rusya ve BDT çerçevesinde entegrasyon sürecinin ülkeyi daha da kötüleştirdiğini gören Kerimov, artan muhalefete eleştirileriyle de Rusya ile ikili ilişkileri düzenleyen 30 Mayıs 1992 'de bir antlaşma yaptı. 1993'te ise ortak ruble bölgesinden çıkarak kendi milli parası olan Som'u tedavüle sokmuştur.⁷⁷

Özbekistan'ın tek ürüne yani pamuğa dayanan ekonomisi, hükümetin bağımsızlık sonrasında piyasa ekonomisine geçişte karşılaştığı zorluklardan biridir. Kerimov bu doğrultuda Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacak politikalar izlemiş, dolayısıyla ticari partnerlerini çeşitlendirmiştir.

Özbekistan doğalgaz rezervi olarak BDT içinde üçüncü büyük ve dünyada da onuncu sıradadır.⁷⁸ 2.8 milyon ton üretim yapan petrol

---

⁷⁵ İnat; Duran; Ataman, a.g.e., s. 312

⁷⁶ Cafersoy, a.g.m., s. 170

⁷⁷ Capısanı, a.g.e., s. 110

⁷⁸ Capısanı, a.g.e., s. 111

yataklarına 1992'de Fergana'da büyük bir petrol rezervinin eklenmesiyle üretim 8 milyon tona yükselmiş ve Rusya'ya olan petrol bağımlılığından kurtulmuştur. Özbekistan altın rezervi bakımından eski Sovyet'te üretilen altının üçte birine sahiptir.

Özbek-Rus ilişkilerinin Yeltsin döneminde sağlıklı geliştiğini söylemek pek mümkün değildir. Çünkü bağımsız bir politik söylem çizgisi izleyen Kerimov, o günkü Rus yönetimi ile farklı bir tutum takınmıştı. Putin'in iktidara gelmesi Özbekistan ilişkilerinde de yumuşamayı beraberinde getirdi. Süreç Özbekistan'ın güney sınırlarındaki güvenlik sorunu ve Afganistan'daki gelişmelerle de kesişiyordu. Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın dışında, özellikle Gazprom'un, Özbek petrol ve doğalgaz sektörüyle kurduğu ilişkiler, bu kapsamda imzalanan anlaşma ve protokoller Rus etkili yönelimin dikkat çekici noktalarını oluşturmaktadır.

Ekonomik ilişkilere baktığımızda ise Putin döneminin yıllık ekonomik gerçekleşme rakamları 1'er milyar doların üzerindedir. Ekonomik ağırlıklı temasların yıl içerisinde kaydedilmesi gereken bir yönü de askeri alandaki gelişmeler ve gerçekleştirilen ortak askeri tatbikattır. Kırgızistan'daki yönetim değişimi, Hanabad Üssü'ndeki Amerikan askerlerinin boşaltılması, bölgede kendisine yeni savunma alanları yaratmaya çalışan Rusya'nın bu talebi gerçekleştirmesi için uygun zemin hazırlamıştır.⁷⁹

Günümüzde Özbekistan, silah kaçakçılığı, organize suç olayları ve terörizm gibi ciddi olaylara sahne olmaktadır. Diğer yandan ülkede çevre sorunları ve su kaynaklarının paylaşımı konusunda komşu devletlerle yaşanan uyuşmazlıklar ile mevcut sınırların korunması ve tespiti gibi konularda çözüm bekleyen problemler vardır. Bu bakımdan Fergana Vadisi Özbekistan'ın diğer devletlerle yaşadığı problemlerin temelini

---

⁷⁹ Rusya'nın Orta Asya'daki En Sağlam Müttefiki: Özbekistan, <http://www.kemalist.org/showthread.php?p=47251>

oluşturmaktadır. Özbekistan'ın yaşadığı sınır sorunları bakımından Türkmenistan'la Amu-Derya kıyısında bulunan Buhara üzerinde hak iddiası, Kazakistan'ın Özbekistan'a karşı Karakalpakistan üzerinde hak iddiası ve Stalin'in Özbekistan'a verdiği Semerkant ve Buhara üzerinde Tacikistan'ın hak iddia etmesi problemlerin temelini oluşturabilir.⁸⁰

2000 yılında yapılan seçimlerde Kerimov'un oyların %91'ini alarak tekrar seçilmesi ülkede örgütlü bir muhalefetin bulunmadığının en açık göstergesi olmuştur. 2003 yılında Kerimov, üzerindeki yasağı kaldırmasıyla Erk ve Politik Hayat Partisi politik hayata katılmışlardır.

Günümüzde Özbekistan'ın yaşadığı iç ve dış sorunlar ülkeyi istikrarsızlık içine sokmaktadır. Kerimov'un uyguladığı sert ve baskıcı politika sonucunda ülkede demokratikleşme adına atılan adımlar gölgede kalmıştır. İslamın ülkedeki ve bölgedeki etkisi dünya devletlerini özellikle de ABD'yi tedirgin etmektedir. Radikal İslami örgütlerin bölgedeki faaliyetleri Özbekistan'ı Rusya ve Çin'le daha yakın ilişkiler içine sokmuştur.⁸¹

2.1.3. TACİKİSTAN

9 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Tacikistan'ı diğer Orta Asya ülkeleri gibi zor bir süreç bekliyordu. Bu zor geçecek sürecin ilk sinyalleri 1991'de bağımsızlık ilanı ile başlayan muhalefet ve iktidar yanlıları arasındaki çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüştür.

143.100km² yüzölçümüne ve 6 milyon nüfusa sahip Tacikistan'ın komşuları Özbekistan, Kırgızistan, Çin ve Afganistan'dır. Nüfusun %65'ini Tacikler, %25'ini Özbekler ve %3,5'ini Ruslar oluşturur. Ülke nüfusunun %70'i

---

⁸⁰ İnat; Duran; Ataman, a.g.e., s. 311

⁸¹ Sinan Oğan, "Özbekistan'da Yeşil Devrim Sancıları", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=11&yazi=364>

kırsal alanlarda yaşayan Tacikistan, eski Sovyet ülkeleri arasında en geri kalmış olanıdır. Nüfus genelde ülkenin batısında yoğunlaşmıştır ve endüstri açısından en gelişmiş bölge kuzeyde bulunan Leninabad bugünkü adıyla Khojand bölgesidir. Kulyab ve Kurgan-Tyube bölgeleri ise iç savaştan en çok etkilenen ve Tacikistan'ın pamuk üretiminin yoğunlaştığı bölgeleridir. Sovyet döneminde ekonomik olarak en bağımlı ülke Tacikistan'dı. Ekonomik bağımlılık, bağımsızlık sonrası dönemde Tacikistan'da reformlar yapılsa da ülkedeki iç savaş reformların uygulanmasını engellemiştir. Ülkedeki kuzey-güney farklılığı iç savaşın çıkmasında da etkili olmuştur. Kuzey bölgesinin endüstriyel açıdan gelişmiş olması, tarımla uğraşan güney bölgesinin ise aksine geri kalmışlığı ülkedeki iç savaşı körüklemiştir.⁸²

Sovyet dönemi öncesinde Tacikistan'da halifelik mevcuttu. Nakşibendi ve Kadiri tarikatları geniş bir taban üyeydi. Pamir sakinleri ise eski zamanlarda Şii mezhebinden ayrılmış olan İslamili mezhebendiler. Sovyet döneminde ise İslama karşı nasıl bir tutum izleneceği ve yeni rejimin Müslümanlara kabul ettirilmesi sorun oluşturuyordu. Şehirlerde Müslümanlaşmış gelenekçi Tacik toplumu üzerinde sert bir toplumsal kontrolün uygulanması imkânsız olduğu için Sovyet hükümeti Sufizm'in etkili şekilde ülkede kalmasına göz yummuştur. Ulusal İslam hayat tarzı olarak ateist rejime ve modernleşmeye karşı güçlenmiştir.⁸³

Tacik toplumunda çatışmanın bir diğer nedeni de toplumun tek bir etnik gruba dayanmaması, yerel alt kültür ve boylara aşırı bağımlılık duygusudur. Modernleşme ve sanayileşmeye hazırlıksız yakalanan toplum, yeni değerler ve geleneklerle çatışmaya başlamıştır. Tacikistan'daki çatışma; modern ve etkili olan parti- ekonomi elitleri, dini gelenekçilerin olduğu kuzey

---

⁸² Capisani, a.g.e., s.190

⁸³ Baycaun, a.g.m., s. 91

kesimiyle milli ve dini fundamentalistlerin bulunduğu güney kesim arasında meydana gelmiştir.⁸⁴

1985'te Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle bölgesel parti organlarındaki kadro değişiklikleri, Tacikistan Komünist Partisi'nde de yapılmak istendi. Ancak Gorbaçov'un girişimleri katı bir şekilde engellendi ve Tacik liderleri görevlerini sürdürdü. Diğer Sovyet ülkelerinden daha geç başlayan reform hareketlerine rağmen Komünist Parti, Taciklerin istekleri doğrultusunda devletin dili konusunda girişimlerde bulundu.⁸⁵

1990'da Duşanbe'de konut sıkıntısı ve siyasi tekel yüzünden yapılan halk gösterileri muhalefetin doğuşu olarak sayılır. Göstericiler KP I. Sekreteri Mahkomov'un görevden alınmasını talep ediyorlardı. Mahkomov, Moskova'daki darbeyi destekleyenlerdendi. Ancak göstericilerin baskısıyla 7 Eylül'de istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸⁶

Bağımsızlık sonrası ilk Tacikistan parlamentosunda iktidar, eski komünist elit ve bunları destekleyen Tacikistan Halk Cephesi'ndeydi. Muhalif güçlerin en başta gelenleri ise Tacikistan Demokrat Partisi, İslami Yeniden Doğuş Partisi, Rastokhez Ulusal Hareketi ve Pamir Azınlığı İçin Otonomi Hareketi'dir. Muhalif grup İslamcı-demokrat olarak adlandırılmaktadır. 1990'da kurulan Demokrat parti diğer muhaliflere göre daha çok çeşitli etnik grupları bünyesinde barındırmaktadır. Demokrasi ve pazar ekonomisinin ülkede uygulanması gerektiğiyle ortaya çıkmıştır.⁸⁷ İslami Yeniden Doğuş Partisi ise bir İslam devletinin kurulması talebiyle ortaya çıkmıştır.

---

⁸⁴ Baycaun, a.g.m., s. 90

⁸⁵ Capisani, a.g.e., s. 162

⁸⁶ Roy, a.g.e., s. 192

⁸⁷ İnat; Duran; Ataman, a.g.e., s. 302

21 Eylül'de Tacikistan devlet başkanı vekili Kadriiddin Aslanov, muhalefetin baskısı üzerine KP'yi kapattırması, birkaç gün sonra ise Aslanov KP elitlerinin baskısıyla istifa etmek zorunda almış ve yerine Rahman Nabiyev getirilmiştir. Artan sokak gösterileriyle Nabiyev de istifa etmek zorunda kalmış ancak 25 Kasım'daki seçimlerde devlet başkanı olmuştur.

1992'de artan hükümet karşıtı ve yanlısı gösteriler Mayıs ayından itibaren şiddete dönüşmüş ve Nabiyev'in taraftarlarıyla muhalifler arasında şiddet olayları devam etmiştir. Nabiyev, muhaliflerle yaptığı antlaşmada sekiz bakanlığı muhalefete vermiş ancak çatışmalar devam etmiştir. 1992'nin sonuna doğru İslami Yeniden Doğuş Partisi ve Tacikistan Demokrat Partisi güçlerine karşı olan gruplar, Özbekistan'ın asker göndermesiyle Duşanbe ile Gorno-Badaşhan dışında Tacikistan'da kontrolü ele geçirdi.⁸⁸ 1994'teki seçimlerde Rahmanov'un başkan seçilmesinin ardından artan şiddet olayları sonucunda BM Güvenlik Konseyi bölgeye gözlemci heyet göndermiştir.

BM gözetiminde yapılan görüşmelerle geçici ateşkesler ilan edilmiştir. 27 Haziran 1997'de BM genel sekreteri Merren gözetiminde Tacikistan'da Barış ve Ulusal Anlaşma İçin Moskova Protokolü imzalanmıştır. Protokolün imzalanmasıyla demokratikleşme sürecinin başlatılması, güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması konusunda geçiş dönemi başlamıştı. Ancak antlaşma karşıtları tarafından başlatılan gösteriler sonucu yine güvenlik problemleri oluşmuştur. Tacikistan'da devletin zayıflığı, suç oranlarındaki artış ve hayat standartlarındaki düşüş nedeniyle kuzey Tacikistan'daki eski militan gruplarla birlikte Hizb-ut Tahrir gibi aşırı İslamcı örgütlerin oluşmasına neden oldu.

---

⁸⁸ İnat; Duran; Ataman, a.g.e., s. 303

Tacikistan'da günümüzde çatışmalar devam etse de büyük güçlerin ülkeye müdahaleleri söz konusudur. Ülkedeki insan hakları ihlalleri de uluslararası arenada dikkat çeken diğer olaylardandır.

2.1.4. TÜRKMENİSTAN

27 Ekim 1991'de bağımsızlığı ilan eden Türkmenistan diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran ülkede istikrarı sağlamıştır. Sovyet dönemi sonrasında hükümetin uyguladığı politikalar sonucu muhalif güçler bastırılmıştır. Devlet başkanı Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı), ülkedeki tekeli almış uygulanan iç ve dış politikalar kendi isteği doğrultusunda olmuştur. Bu açıdan uluslararası ortamda Türkmenistan'daki otoriter yönetim tepkiler almıştır. Ancak Türkmenbaşı'nın bağımsızlık ilanından günümüze kadar uyguladığı tarafsız ve bağımsız politika Türkmenistan'ın dış politikasına saygınlık kazandırmıştır.

488.100km² yüzölçümü ve 4,5 milyon nüfusa sahip Türkmenistan'ın topraklarını büyük bir bölümü çöllerle kaplıdır. Ülkenin en büyük zenginliği ve ülkeye döviz girdisi sağlayan en büyük sektör doğalgazdır. Topraklarını %3'ü ekilebilir arazidir ve en önemli tarımsal ürün pamuktur. Türkmenistan başta doğalgaz olmak üzere pamuk ve petrol üretimiyle her yıl SB'ye milyarlarca dolar katkıda bulunurken Türkmen halkı sahip olduğu zenginliklerle orantılı bir hayat seviyesi yakalayamamış, SB'nin en fakir halkları arasında yerini almıştır.⁸⁹

Sovyet yönetiminde uygulanan merkezi planlamayla Orta Asya ülkeleri belirli bir ürün yetiştirirken, aynı ürünün işlenme, değerlendirilme ve pazarlanmasıyla ilgili hizmetler başka ülkelerde gerçekleştiriyordu. Bağımsızlıkları sonrasında tüm Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi

---

⁸⁹ Kadir Dikbaş, "Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:2, 2001, s. 75

Türkmenistan'da da ürün ile onu işleyen sanayi arasında bütünleşme yoktu. Bağımsızlık sonrası tek ürün politikasının getirdiği bağımlılıktan kurtulmak için Türkmenistan, bir takım reformlar uygulamış ve ilk önce buğday üretiminden başlayarak ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir.⁹⁰

Türkmenistan'da da Gorbaçov'un açıklık politikasıyla Sovyetlere karşı tepkiler daha rahat ortaya konulmaya başlanmıştı. Sovyet yönetimi boyunca zaman zaman direniş gösteren Türkmenler, geleneksel hayat tarzlarını korumuşlardır. Gorbaçov'un parti kadrolarını değiştirmesiyle Türkmenistan komünist Partisi I. Sekreteri olan Niyazov, ülkenin resmi dilini 1989'da Türkmen Türkçesi olarak ilan etmiştir.⁹¹

Bağımsızlığın ilanından sonra Türkmenistan'da yapılan ilk seçimlerde %95 oy alarak devlet başkanı seçilen Niyazov, 1992'de kabul edilen anayasayla tüm yetkileri cumhurbaşkanında toplamıştır. Niyazov, basında dahil olmak üzere tüm alanlarda denetimi elinde tutmaktadır.

Egemenliğin ilanından sonra Türkmenistan, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurucu üyeleri arasına katılmıştır. 1993'te yapılan Minsk Zirvesi'nde "yeni devlete yol açacağı" gerekçesiyle BDT anayasasını imzalamayı reddetti. Başkan Niyazov, üye devletlerin farklılıklarını göz ardı ederek hepsini eşit statüde ve güçlü bir merkez altında bir araya getirecek bir modeline karşıydı. Niyazov'a göre, BDT'ye üye devletler her ülke için aynı koşulları içeren çok taraflı anlaşmalarla bağlanmak durumunda bırakılmalı; BDT üyeleri arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesine fırsat ve öncelik verilmelidir. Niyazov'un BDT'ye soğuk bakmasının nedeni, ilk anda akla geleceği gibi, BDT'yi Rusya'nın bir aracı olarak görmesi değildir. Tam tersine

---

⁹⁰ Saule Baycaun, "10 Yıllık Bağımsızlık Süresinde Türkmenistan", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:2, 2001, s. 27

⁹¹ Yalçinkaya, a.g.e., s. 443

Niyazov, Türkmenistan'ın güvenlik ve bağımsızlığı için Rusya ile özellikle yakın olunması gerektiğini düşünmektedir. Diğer yandan katı biçimde örgütlenmiş bir BDT'nin içinde ulusal bağımsızlıklar korunamayacağı gibi, BDT'nin içinden gelebilecek tehditlere karşı da BDT'nin herhangi bir yararı bulunmayacaktır. Niyazov'a göre Rusya bu bölgede ve eski Sovyet cumhuriyetleri için tarihsel ekonomik ve siyasi nedenlerle hala önemli bir devlet olmasının yanı sıra BDT'nin de belkemiğidir. Ama Türkmenistan Rusya ile ilişkilerini BDT çerçevesinde değil, ikili ilişkiler temelinde kurmakta ısrarlı olmuştur. BDT'nin askeri yada siyasi birlik olması fikrine şiddetle karşı çıkan Niyazov, komşularından gelebilecek tehditleri, Rusya ile ikili askeri işbirliği ve güvenlik anlaşmaları imzalayarak bertaraf etme yolunu seçmiştir.

İç politikada izlenen otoriter siyasetin aksine Niyazov, dış politikada daha aktif, bağımsız ve tarafsız bir politika izleme kararı almıştır. Bu doğrultuda BM'e "Daimi Tarafsızlık" başvurusunda bulunmuştur. Niyazov'a göre Türkmenistan'ın bu siyaseti bölgede ve ülkede barışın sağlanmasında önemli bir katkı sağlayacaktır.⁹² Türkmenbaşı ülkenin coğrafi olarak önemli ve hassas bir konumda olduğunun farkındaydı ve yeraltı zenginlikleri açısından dünya politikasında güç mücadelesi taraflarından biri olmaktan kaçınıyordu. Aynı zamanda Türkmenistan, sadece küresel politikada değil bölgesel ilişkilerinde de tarafsız olmak istediğini ortaya koymuştur.

Dış politikada tarafsızlık, sadece savaş zamanı; bağlantısızlık ise barış zamanı kavramıdır. Daimi tarafsızlık ise hem barış hem de savaş zamanı statüsü ve kavramıdır.⁹³ Türkmenistan'ın 12 Aralık 1995'te kazandığı bu statü, uluslararası toplumda ülke iç istikrarı ve güvenliği sağlamıştır. Ayrıca yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesinde önemli etkisi olmuştur.

---

⁹² M. Seyfettin Erol, "Türkmenistan Devletinin Dış Politikasının Temel Sacayağı: Daimi Tarafsızlık Statüsü", **Avrasya Dosyası**, Cilt:7, Sayı:2, 2001, s. 127

⁹³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 187-189

Günümüzde Türkmenistan, Sovyet sonrası dönemden istikrarı sağlayan tek Orta Asya ülkesi olarak bölgedeki etnik çatışmalardan uzak durmaktadır. 1995 yılında kazandığı Daimi Tarafsızlık Statüsü ile dünya devletlerinin dikkatini çekerek ülkeye yatırımların artmasını sağlamıştır.

Aralık 2006 seçimlerine hazırlanan Türkmenistan'da, başkan Niyazov'a karşı muhalefetler başlamıştır. Batının ve ABD'nin ülkedeki otoriter yönetime karşı eleştirileri ve muhaliflere verdikleri destek, Niyazov yönetimini zor durumda bırakmaktadır. Ayrıca anayasanın 52. maddesinde yer alan "devlet başkanı iki defa üst üste seçilemez" ilkesi, dördüncü başkanlık döneminde olan Niyazov'un muhalefet tarafından eleştiriler almasına neden olmaktadır. Seçim yaklaştıkça Türkmenistan'ı daha hareketli günler beklemektedir.

2.1.5. KAZAKİSTAN

SB'nin ikinci en büyük topraklarına sahip Kazakistan, bağımsızlıktan sonra Orta Asya cumhuriyetlerinin içinde yeraltı kaynakları bakımından en zengin ülkedir. Ülke Rusya'yla Orta Asya arasında bir köprü durumundadır. Rusya'nın Kazakistan'a uyguladığı politikalarda Rusları etkin duruma getirme çabalarının nedenlerinden biri de ülkenin bu önemli jeopolitik konumudur. Sadece Rusya'yla değil Hazar Denizi'ne olan kıyısı, havayolu ulaşımındaki stratejik konumu ve Çin'e olan komşuluğuyla bölgedeki ekonomik, siyasi ve güvenlik dengelerinin olmazsa olmazıdır.

2.717.300km² yüzölçümüyle çok geniş topraklara yayılmış olan Kazakistan'ın 17 milyon civarındaki nüfusunun %55'i Kazak, %28'i Rus, %15'i ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır.⁹⁴ Sovyet döneminde Kazakların nüfusu %50'lilerin altındayken bağımsızlık sonrasında %26

---

⁹⁴ A.Kayyum Kesici, **Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 265

artmış, Rusların nüfusu %13 oranında azalmıştır. Diğer etnik gruplarda ise %27 oranında bir azalma görülmüştür. Devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in uyguladığı Kazak diasporasıyla ülke dışında yaşayan 4–4,5 milyon civarındaki Kazakların anayurda dönüşü hedeflenmekte ve Kazakların tek bayrak altında toplanıp ülkedeki Kazak nüfusunun artırılması planlanmaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında bu hedef dışarıdan anayurda birçok Kazak vatandaşının göçmesiyle başarıya ulaşmıştır. Ancak ülkenin geçiş döneminde yaşadığı ekonomik ve sosyal zorluklar nedeniyle Kazakistan'da yaşayan Kazaklar da dış ülkelere göç etmeye başlamıştır. Bu iki yönlü göç günümüze kadar değişik oranlarda devam etmektedir.⁹⁵

Bölgenin en dinamik ekonomisi olarak gösterilen Kazak ekonomisi, özellikle enerji alanında son yıllarda ülkeye yapılan yatırımlarla 2004 yılında %9,4'lük büyüme hızına ulaşmıştır. Kazakistan'ın 2004 yılı verilerine göre 5,4 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır. Petrolün yanı sıra, 3 trilyon m³ doğalgaz rezerviyle Kazakistan, bölgedeki enerji dengelerinde stratejik bir öneme sahiptir.⁹⁶

Sovyet yönetiminde Kazakistan, ülkenin Ruslaştırma politikasıyla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Kazakistan'ı hiçbir zaman Orta Asya ülkesi olarak görmemiş, ülkenin Moskova ile kaderinin ortak olduğunu düşünmüştür. Bu doğrultuda Kazakistan'la sınır olduğu, ülkenin kuzey kesimine birçok Rus göç etmiş ve buradaki sanayi hiçbir zaman Alma-ata denetiminde olmamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yüz binlerce yabancı bölgeye yerleşince Kazak nüfusu azınlıkta kalmıştır. 1954'te Kruşçev'in "Bakir Topraklar" planıyla ülkede ikinci bir kitlesel göç hareketi görülmüştür. Plana göre Sovyetlerin tarım üretimini artırmak için Kazak stepleri tarım alanına

---

⁹⁵ Kesici, a.g.e., s. 262

⁹⁶ Gürol Kıracı, "Türkistan Kilidinin Anahtarı: Kazakistan", www.tusam.net

dönüştürülecek, Rus ve Slav etnik gruplar bölgeye yerleştirileceklerdi. Ancak bu planın işlevselliği kısa sürede başarısızlığa uğramıştır.⁹⁷

Gorbaçov'un perestroyka ve glasnost politikalarıyla başlatılan yumuşama döneminde Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri Dinmuhammed Kunayev görevden alınarak yerine Rus asıllı Gennady Kolbin getirildi. Bu değişim milliyetçi duyguların güçlendiği Kazakistan'da büyük tepkilere neden oldu. Gorbaçov'un glasnost politikası başladığından beri Orta Asya'da başkaldırı olan bu gösteriler, Moskova'da şok yarattı.

1989'da yapılan seçimlerde Nursultan Nazarbayev Komünist Parti I. sekreterliğine seçilmiştir. 1990'da devlet başkanlığına seçilmiş ve 16 Aralık 1991'de bağımsızlığın ilanından sonra uyguladığı politikalarla Orta Asya'da ve Kazakistan'da baş gösteren bunalımları atlatmasını bilmiştir. Nazarbayev de diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi bir başkanlık sistemi kurmuştur. Bağımsızlığından günümüze kadar Nazarbayev, ülke de Kazak milliyetçiliğini ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda Nazarbayev, devletin resmi dilini Kazakça olarak ilan etmiş, kuzeyde Rus nüfusun yoğunluğu nedeniyle başkent Alma-Ata'yı, Astana'ya (Akmola) taşımıştır.⁹⁸ Nazarbayev, devletin resmi dili olarak Kazakça'nın ilan edilmesinde Rus nüfusun baskılarıyla karşılaşmıştı.

Sovyet döneminde Rusça'nın ön plana çıkarılarak Kazak dilinin ikinci planda kalması, genç Kazakların kendilerine kültürel ve ulusal kimliklerini kazandıracak en önemli araçtan yani ana dillerinden yoksun bırakılmalarına sebep olmuştur.⁹⁹ Nazarbayev'in Kazak kimliğini kazandırma yolunda attığı önemli adımlardan biri dil konusunda olmuştur. Bağımsızlık sonrasında Rusların etnik olarak ülkedeki yoğunluğu "iki resmi dil" konusunu gündeme getirmiştir. Ancak Nazarbayev bu konudaki tavrını ortaya koymuş ve bu görüşü reddetmiştir.

---

⁹⁷ Capisani, a.g.e., s. 139

⁹⁸ Roy, a.g.e., s. 188

⁹⁹ Kesici, a.g.e., s. 270

Kazakistan'daki kalabalık Rus nüfusun neden olduğu diğer önemli bir sorun da ülke vatandaşlığıyla ilgilidir. Rus milliyetçi örgütlerinin çevresinde toplanan Rus nüfusun bazı kesimleri çifte vatandaşlık talebinde bulunmuşlardır. Nazarbayev, bu talebi reddetmiş ancak Moskova'nın bu konuya destek vermesi sonucu 1995'te Yeltsin'le imzalanan antlaşmaya çifte vatandaşlık, serbest dolaşım ve mülk edinme konularında önemli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir.

Nazarbayev, bağımsızlığın ilanından sonra politikada şu stratejileri izlemiştir: Rus nüfusu yatıştırmak için Rusya'yla yakın ilişkiler kurmak, Kazak milliyetçiliğini kontrol altında tutmak, diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri güçlendirmek.¹⁰⁰

1999'da yapılan seçimlerde Nazarbayev devlet başkanlığına tekrar seçilmiştir. Ancak muhalefetin otoriter yönetim eleştirileri artmıştır. AGIT ve AB' de ülkeye demokratikleşmede kötüye gidildiği yönünde eleştiriler yapmıştır.¹⁰¹ Ancak Nazarbayev, anayasada "iki kez üst üste görev yapan kişinin tekrar seçilemeyeceği" ile ilgili maddeye rağmen görevini sürdürmekte ve 2006 seçimlerine adaylığını koymaktadır.

Bölgede faaliyet gösteren Şanghay İşbirliği Örgütü ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi çok uluslu örgütler içerisinde yer alan Kazakistan ayrıca NATO ile de 1994 yılından bu yana Barış İçin Ortaklık projesi altında işbirliği içerisinde. Dış politikada Rusya'yla yakın ilişkiler içinde olan Kazakistan, 2003'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya ile Ortak Ekonomik Alan kurulması için bir antlaşma imzalamıştır.2004'de ise Çin'le "Korgas"

---

¹⁰⁰ Capisani, a.g.e., s. 145

¹⁰¹ Gürol Kırac, "Kazakistan'da Devrim Söylentileri",
<http://www.tusam.org/makaleler.asp?id=324=sayfa0>

serbest ekonomik bölge ve ulusal işbirliği merkezi oluşturulması konusunda antlaşma yapmıştır.

Kazakistan, konumu ve ekonomik gelişimi konusunda Orta Asya'nın ağırlık merkezidir. Ülkenin karşı karşıya olduğu etnik çatışma olasılığı, çok kalabalık Rus nüfusu, çevre kirlenmesi, toprakları üstündeki nükleer silahlar ve henüz istikrarı tam olarak sağlayamamış diğer Orta Asya ülkeleriyle olan uzun sınırları istikrarı açısından sorun olabilecek konulardır. Kazakistan, Orta Asya'daki tek nükleer güce sahip devlet olarak batının dikkatini çekmektedir. Sadece nükleer açıdan değil, ülkenin yeraltı zenginlikleri bölgedeki güç mücadelesinde önemli taşlardan biridir.

2.2.Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu ile İlişkilerinin Genel Niteliği ve Yeni Siyasi Durum

Bağımsızlıklarının ardından Orta Asya cumhuriyetleri iç ve dış politikada karşı karşıya oldukları problemlere, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olmakla çözüm yolu bulmaya çalışmışlardır. Uzun yıllar boyunca Rus egemenliği altında yaşayan bu taze devletlerin dış dünyaya entegre olabilmeleri Bağımsız Devletler Topluluğu gibi bir birlikle mümkün olabilirdi. BDT'yi kuran Minsk Antlaşması'nda, topluluk üyesi ülkeler arasında egemenlik, eşitlik, birbirlerinin içi işlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyuşmazlıkların anlaşmalarla çözümlenmesi ve uluslararası hukukun evrensel ilkeleri bağlamında ilişkilerin geliştirileceği bildirilmiştir. Siyasi işbirliğinin yanında askeri, ekonomik ve ekolojik sorunların çözümünde işbirliğini de öngören Topluluk, Türkmenistan dışında diğer Orta Asya Cumhuriyetleri tarafından destekleniyordu. Türkmenistan, BDT'nin kurumsallaşmasına en başından itibaren temkinli yaklaşmıştır. Diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak topluluk içinde tam egemenliği savunan Türkmenistan, Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması gerektiğini ve Sovyet döneminde olduğu gibi Rusya'nın BDT'ye uluslar üstü bir kontrol sistemi getirme girişimlerinden endişeleniyordu. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan

ve Tacikistan, 70 yıllık komünist rejimin getirdiği ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel iç içe geçmişlik ve karşılıklı bağımlılık nedeniyle Rusya'ya olan muhtaçlığı savunuyorlardı.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin BDT'den beklentileri pek de umdukları gibi olmamıştır. Günümüzde “başarısız bir topluluk nasıl olur?” sorusuna yanıt olabilecek BDT, gerek kurumsal açıdan gerekse üyeler arasındaki örgüte farklı yaklaşımlar (egemenliklerin sınırlanmaması, çıkar ayrılıkları, vb. gibi) açısından gerekli başarıyı sağlayamamıştır. Uzun vadede düşünürsek serbest ticaret bölgelerinin kurulması ve alınan kararları hayata geçirecek siyasi iradenin sağlanması, BDT'yi bölgesel bir örgütten entegrasyona dönüştürebilir.

Bugün gelinen noktada Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarını aşamamaları ve dış dünya ile ilişkilerini geliştirememelerinin daha önce bahsedilen ekonomik, askeri, siyasi nedenlerinin dışında diğer bir nedeni de, liderlerin komünist alt yapıdan gelip iktidarda kalmak için Rusya'ya dayanma ihtiyaçları ve Rusya engelini aşamamalarıdır.¹⁰² Aslında beş Orta Asya ülkesinin dağılmanın ardından bir araya gelip 1991'de kurdukları Orta Asya Birliği BDT'ye muhalif amaçlı kurulmuştu. Ancak, bu ülkelerin BDT'de kurucu üye sıfatıyla yer almaları “Orta Asya Birliği” girişimini arka plana itmiştir.¹⁰³ Olivier Roy'a göre Orta Asya ülkeleri kendi aralarında bir ittifak sistemi arayışı içinde değildir. Aralarındaki ilişkinin pek de sıcak olmadığını ve Rusya'dan bağımsız politikalar izlemek isteyen Özbekistan ve Türkmenistan'la diğer cumhuriyetler arasında görüş ayrılığının bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴

---

¹⁰² Arı, a.g.e., s. 75

¹⁰³ Esra Hatipoğlu, “Orta Asya Cumhuriyetleri Arasında Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon Hareketleri”, Avrasya Etüdüleri, No 17, 2000, s. 51

¹⁰⁴ Roy, a.g.e., s. 253

Çok yönlü uluslararası ilişkiler kurmaya çalışan Orta Asya ülkeleri, her şeyden önce ekonomik çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. S.B. dağıldığı zaman, Orta Asya ülkeleri dış ticarete büyük ölçüde Rusya'ya bağımlıydı. Hem dış ticaretini çeşitlendirmek isteyen hem de Rusya üzerinden geçen ticari bağlantılarını kaybetmek istemeyen bazı Orta Asya ülkeleri özellikle de Kazakistan, Rusya ile ekonomik entegrasyona girme taraftarıydı. Rusya ise, dağılma sonrası diğer cumhuriyetlerin ekonomik yükünden kurtulmak istiyordu. Rusya, 1993'te yeni Rus rublesini tedavüle sokarak, rublenin değişimi için çok yüksek kurlar önermiş ve ülkelerin altın rezervlerini kendisine devretmelerini isteyerek, Tacikistan dışındaki devletleri, eski Sovyet döneminden kalan "ruble bölgesi"nden çıkarmıştır.

1996'da Rusya Federasyonu, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanan "Ekonomi ve Sosyal Sahalarda Entegrasyonun Derinleştirilmesine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşmayla ekonomi, bilim, eğitim, kültür ve sosyal alanlarda bütünleşme esas alınmıştı. Ayrıca bu anlaşma Gümrük Birliği'nin de temelini oluşturmuştur.¹⁰⁵ 1999'da ise Tacikistan'ın da katılımıyla Gümrük Birliği kurulmuş oldu. Gümrük Birliği, BDT'nin çekirdeği olarak görülmekteydi ve karşılıklı ticarete gümrük vergisi ve miktar sınırlamalarının kaldırılması, etkili ödeme sisteminin kurulması, üçüncü ülkelerle ilgili ortak ticaret politikalarının belirlenmesi ve tek gümrük alanının oluşturulması amaçlanmaktaydı. Gümrük Birliği, yakın müttefiklerini kaybetmek istemeyen Rusya için uygun bir araçtır. Ancak diğer üyelerin serbest ticaret bölgeleri kurulması politikasını desteklemeleri ve Kazakistan'ın Gümrük Birliği'nden zarara uğradığını açıklaması, birliğin uluslar arası örgüte dönüştürülmesi kararını ortaya çıkarmıştır.

---

¹⁰⁵ Purtaş, a.g.e., s. 251

Avrasya Ekonomik Topluluğu(AET) anlaşmasının 2001 yılında yürürlüğe girmesiyle bütün üye devletler örgütün uluslararası nitelikli bir örgüt olması ve ortak ekonomik pazarın kurulması yönünde fikir birliği sağlanmıştır. Avrasya Ekonomik Topluluğu örgüt yapısı olarak AB'ye benzetilmeye çalışılmıştır. Ancak AET'deki üye ağırlıkları dengesizdir. Ülkelerin milli gelirlerine bakıldığında, Rusya'nın ekonomik ağırlığının birliğin toplam ekonomik ağırlığının %80'i civarında olduğu görülmektedir. AET açısından bu durum Rusya'nın ekonomik menfaatlerine hizmet edebilecek bir durumdur. Birliğin ekonomilerine bakıldığında Orta Asya, birlik içinde daha çok hammadde deposu görevini yapacağı görülebilir. Dünya piyasalarında rekabet edemeyecek Rusya için Orta Asya çok iyi bir pazardır.

1994'de Orta Asya Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ise ruble bölgesinin kaldırılmasının ardından, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın tek ekonomik bölge kurma çabalarından doğmuştur. 2000 yılında ise Almatı'da yapılan zirvede ise "Terörizm, Aşırılık ve Sınıraşan Suçlarla Mücadelede İşbirliği" anlaşması imzalanmıştır. 2001'deki zirvede ise ortak bir güvenlik sistemi oluşturma önerisi gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında, Orta Asya Birliği'nin uzun vadede devam edeceği ve bölgede etkili olabileceği mümkün gözükmektedir. Her ne kadar Özbekistan'la Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunları işbirliği önünde engel gibi gözükse de, bir ülkede çıkabilecek istikrarsızlığın tüm bölgeyi etkileyeceği göz ardı edilmemelidir.

Ekonomik, tarihi, coğrafi ve askeri-siyasi faktörlere ilişkin olarak Kazakistan kendi dış politikasında Rusya Federasyonu ile ilişkilerine büyük önem vermektedir. Rusya şu anda Kazakistan'ın önemli ekonomik ortağı: bu ülkenin payına Kazakistan ithalatının %20'si ile ihracatının %50'si düşmektedir. 2003 yılı Kazakistan-Rusya ilişkilerinde büyük değişikliklerin gözlemlendiği yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlk olarak Kazakistan topraklarında bulunan "Baykonur" uzay üssünün ortak kullanım meselesi

çözölmüş; iki ölkö arasındaki sınır problemi sonuçlandırılmış ve enerji alanında işbirliğinden önemli başarılar elde edilmiştir.¹⁰⁶

Rusya, “devrim” sonrasında Kırgızistan’da başta enerji ve sanayi olmak üzere birçok sektörde ekonomik varlığını artırmıştı. Kırgızistan yönetiminin ölkenin güneyinde radikal grupların faaliyetlerine ilişkin yaşadığı güvenlik sorununu kullanarak istihbarat ve askeri alanlarda kurulan işbirliği yoluyla ölkö yönetimi üzerindeki nüfuzunu daha da güçlendirmiştir.¹⁰⁷

Bakiyev’in Rusya ile işbirliğine yönelmesinin altında yatan bir diğer etken de, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle ölkö içinde giderek azalan desteğidir. Mevcut iktidar Rusya ile ekonomik işbirliğinin ölkedeki yaygın yoksulluk ve işsizlik sorununu azaltacağını düşünmekteydi. Ayrıca Kırgızistan’dan Rusya’ya yönelik işçi göçü de Kırgız-Rus ilişkilerinin artırmasında diğer bir faktördür. Bu bağlamda 500.000 civarında Kırgızistan vatandaşının Rusya ve Kazakistan’da yaşadığı ya da geçici işçi statüsünde bulunduğu, yurtdışındaki Kırgız vatandaşları yoluyla yıllık 200 bin ile 500 bin doların ölköye girdiği tahmin edilmektedir.¹⁰⁸

Rusya-Özbekistan ilişkilerinde, Özbekistan Rusya ile bağlarını başta güvenlik ve ekonomi olmak üzere her alanda güçlendirme yoluna gitmiştir. Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi stratejik olduğu kadar pragmatik nedenlere de dayanmaktaydı. Stratejik nedenler düşünöldüğünde; Rusya’nın (BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi olarak) BM’de Özbekistan’a yönelik muhtemel bir yaptırım kararı alınması durumunda veto hakkı bulunuyordu. Pragmatik olarak da, Özbek yönetiminde Sovyet dönemi politik, bürokratik ve askeri elitin büyük oranda hala etkinliğini sürdürüyor oluşu Rusya ile

---

¹⁰⁶ Kazakistan Hakkında Genel Bilgi, http://www.kazakhstan-embassy.org.tr/tr/sektor_getir.php?sektor_id=3

¹⁰⁷ T., Demirtepe, ‘Bakiyev Dönemi Kırgız-Rus İlişkileri ve Potansiyel İç Politik Yansımaları’, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=364>

¹⁰⁸ Demirtepe, a.g.m., <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=364>

yakınlaşmayı zihniyet açısından çok daha kolaylaştırmaktadır.

Nitekim, Andican olayları sonrası Batılı ülkeler olaylarda Özbek yönetiminin tavrına yönelik son derece eleştirel yaklaşım ve yaptırımlar uygularken, Rusya Kerimov'un yanında yer almayı tercih etti. Bu tercih, Özbekistan ve Rusya arasında stratejik ve ekonomik bağların giderek güçlenmesine neden olmuştur. Kasım 2005'de iki ülke arasında imzalanan güvenlik anlaşması ile askeri ittifak sağlanmıştır. Anlaşmada yer alan, "iki ülkeden birine yapılacak saldırı durumunda tarafların birbirine yardım edecekleri" ve "askeri üslerin karşılıklı kullanımı" hükümleri ile İslamcı hareket tehdidi ya da potansiyel bir halk ayaklanması durumunda Özbek rejiminin güvenliğinin sağlanması yoluna gidilirken, diğer yandan Rusya açısından Özbekistan'da askeri üs tesisi yolu da açılmış oldu. Özbekistan'da Rus askeri üssü açılması konusu anlaşmanın imzalandığı dönemde gündeme gelmemiş olmakla birlikte Rusya'nın bu konuyu Özbekistan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne dahil edildikten sonra Örgüt şemsiyesi altında gündeme getireceği beklenmekteydi.

Kerimov'un Andican olaylarının yıldönümünde anlamlı olarak Putin'e resmi ziyarette bulunması ve ziyaret sonrası yaptığı açıklamalar, Özbekistan'ın rejimin güvenliğini, Rusya'nın bölgeye global bir aktör olarak geri dönüşü yoluyla güvenceye almaya çalıştığını bir kere daha gösterdi. Kerimov'un "bazı bölge dışı güçlerin değişik amaçlarla bölgede hakimiyet kurma çabalarını" engellemede Rusya'nın rolüne ilişkin vurgusu, ABD'yi kendi güvenliğine birincil tehdit gördüğünü bir kere daha ortaya koymaktaydı.

Özbekistan güvenlik işbirliğinin yanı sıra ekonomik alanda da Rusya ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Rusya'nın Orta Asya'da nüfuzunu artırmada Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ile birlikte iki enstrümandan biri olan Avrasya Ekonomi Topluluğu'na Ocak 2006'da katıldı. Avrasya Ekonomi Topluluğu zirvesi sonrası Rusya ile petrol ve doğal gaz konularında bir dizi anlaşma imzalandı. Rus gaz devi Gazprom ile Özbek devlet şirketi

Uzbekneftegaz arasında yapılan anlaşma ile Özbekistan'da ortak çalışma kararı alındı. Yapılan anlaşmayla Gazprom, Özbekistan'da üretilen gazın yurt dışına ihracı konusunda tekel statüsü elde etmiş oldu.

Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun 15 Ağustos'daki yapılan son zirvede gümrük birliği ve ortak enerji piyasası oluşturma konusunda çalışma yürütme kararı almasıyla Rusya'nın Orta Asya'da ekonomik pozisyonu daha da güçlenmiştir. Özbekistan, Rusya'nın % 40 hisseye sahip olduğu Topluluk ile tam entegrasyon sağlayabilmek amacıyla gümrük ve ticaret kanunlarını Avrasya Ekonomi Topluluğu kriterleri ile uyumlulaştırma amacıyla kanunlarda da değişiklik yapmıştır.

Özbekistan Avrasya Ekonomi Topluluğu'na katılım yoluyla Rusya'nın ekonomik nüfuzu altına girerken, son Topluluk zirvesinde açıkladığı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne girme kararıyla güvenlik ilişkileri bağlamında da Rusya'ya eklenmiş oldu. Rusya Orta Asya'da yeniden yapılanma ve yerleşme politikasının bir parçası olarak Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü şemsiyesi altında Özbekistan'a askeri olarak da yerleşirse, Özbek yönetimi kendi askeri ve güvenlik güçleri ve bununla bağlantılı olarak da dış politikası üzerinde mutlak kontrol imkanını kaybetmiş olacaktır.¹⁰⁹

Bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkeleri arasında, siyasi ve askeri anlamda Rusya'nın etkisinde kalmaya devam eden Tacikistan, ekonomik olarak bölgenin en zayıf ülkesidir. Bu nedenle bölgede çıkabilecek muhtemel bir istikrarsızlık, ülkeyi yeni bir krize sürükleyebilir.¹¹⁰ Tacikistan, ABD ile işbirliği yaptıktan sonra, kısa bir süreliğine Rusya'ya karşı daha mesafeli davranmaya başlamıştı ve bu çerçevede, Tacikistan yönetimi, Rusya'nın

---

¹⁰⁹T., Demirtepe, 'Özbekistan-Rusya İlişkileri ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü', <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=385>

¹¹⁰F. A., Burget, 'Avrasya Jeopolitiğinde Tacikistan:ABD-Rusya Arasında Ayakta Kalabilme Mücadelesi', <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=14&yazi=117>

bölgedeki tek askeri birliği olan 201. Motorize Piyade Birliği'nin yerleştiği bölge için, Rusya'dan 150-200 milyon Dolar tutarında bir kira borcu talep etmeye başladı. Bunun üzerine Rusya ile Tacikistan ilişkilerine kısa bir süre için gölge düşmüşse de, Rusya bölgedeki nüfuzunu daha fazla kaybetmemek için alttan almaya çalıştı. Kısa bir süre için Rusya ve Tacikistan ilişkilerinde ortaya çıkan bu pürüzlerden sonra, Rusya'nın başlatmış olduğu diplomatik temaslar neticesinde, iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden iyileşmeye başladı. Bunun neticesinde 15 Mart 2002'de ortak bir askeri tatbikat yapan Rusya ve Tacikistan, 8 Nisan'da da, iki ülke ilişkilerinin 10. yılı sebebi ile, Tacikistan Başkenti Duşanbe'de bir "dostluk" konferansı düzenlendi. Ayrıca bu konferans esnasında yapılan görüşmelerde, Rusya'nın Tacikistan'da "daimi" bir askeri üs kurma çabaları gündeme getirildi. Daha sonra, Haziran 2004'te iki ülke Devlet Başkanları arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Tacikistan topraklarında, Rus askeri birliklerinin askeri tatbikat sahası olarak kullandıkları arazilerin, Rusya'nın "daimi bir askeri üssü" haline dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan, iki ülke arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde, eski Sovyetler Birliği döneminden kalan bir "Hava Kontrol Merkezi"nin, Rusya tarafından yeniden inşa edilerek kullanılması da kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan Tacikistan, Rusya'dan, Tacikistan'da bulunan Rus Sınır Muhafızı Birliklerinin görev süresinin 2006'nın sonuna kadar uzatılmasını talep etmiştir. Tacikistan'da kurulan Rus askeri üssü, Ekim 2003'te Kırgızistan'da kurulan Kant Hava üssünden sonra, 11 Eylül gelişmeleri ile, Orta Asya bölgesinde kurulan ikinci Rus askeri üssü olmuştur. Rusya, Kırgızistan'dan sonra Tacikistan'da da askeri üs kurarak, bölgedeki varlığını daha da güçlendirmektedir.

Afganistan'da üretilen uyuşturucu maddenin Tacikistan üzerinden yapılan ticareti, Rusya açısından da ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Tüm bu sorunların devam ediyor olması, Rusya ile olan bölgesel güvenlik anlaşmaları çerçevesinde bölgedeki Rus askeri varlığını meşrulaştırmaktadır. Dolayısı ile,

uzun bir süre daha Rusya'nın bölgedeki etkisinin devam edebileceği söylenebilir.¹¹¹

Rusya ve Türkmenistan arasında 23 Nisan 2002 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. 1992 yılından bu yana iki ülke arasında çeşitli alanlarda ilişkileri düzenleyen 60'tan fazla anlaşma ve sözleşme imza altına alınmıştır.¹¹²

Hazar Denizinin konusu Rusya ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerde kilit rollerden birini oynamaktadır. Bu bağlamda Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin Konvansiyonun taslağı üzerindeki çalışmalar incelenerek bu konuda Rusya ile Türkmenistan arasında ortak hareket etmenin daha da pekiştirilmesine yönelik alınması gereken tedbirler ele alınmaktadır. Hazar kaynakları üzerinde eski hegemonyasını sürdürmek isteyen Rusya, Hazar kaynaklarının işletilmesi konusunda uluslar arası konsorsiyumla anlaşma imzalayan Azerbaycan'a karşı denge unsuru olarak Türkmenistan'ı yanına çekmeye çalışmaktadır. Ancak 1998'de Kazakistan'la imzaladığı 'Hazar Denizi'nin Kuzeyinde Dip Sınırlarının Belirlenmesi İlişkin Anlaşma'yı imzalamasının ardından tutumunu değiştirmiştir.¹¹³

---

¹¹¹ Burget, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=14&yazi=117>

¹¹² Rus-Türkmen İlişkileri, http://www.turkey.mid.ru/sng_01_t.html

¹¹³ Purtaş, a.g.e., s. 213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Orta Asya Politikaları

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması Rusya'da büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Bu beklenmeyen ardı ardına bağımsızlık ilanları ve Sovyet sistemin çözülüşü, dış politika kavramının yeniden gözden geçirilip önceliklerin yeniden belirlenmesi gerektiğini göstermişti. Bu doğrultuda dış politika kavramı yeniden gözden geçirilirken, uluslararası sistemin yeni gereksinimlerine uygun politikalar gerçekleştirilmesinin gerekliliği de açık ortaya çıkmıştır.

SB dağıldığında Rus dış politikasına yön veren Atlantistler (Batıcılar) 'in Batıyla işbirliği ve uluslararası sistemle ekonomik entegrasyon ve siyasal işbirliği üzerindeki görüşleri önemli ölçüde işlevselliğini yitirdiğinde Rus dış politikası üzerinde Avrasyacı düşünceler etkili olmaya başlamıştır.

Avrasyacılar göre Rus ulusal kimliği doğuya dayanmaktadır. Bu yüzden Rusya, yakın çevresine yönelmeli ve Batı'yla çıkarları çerçevesinde işbirliği yapmalıdır. Yakın çevresine ve genel olarak Asya'ya yönelik Rus dış politikasında, jeopolitik konum ve ulusal güvenlik kaygıları bu yönelişin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Dış politikanın yönüyle ilgili yaşanan tartışmalar, Reformistler ve Avrasyacılar'ın "Dış politika kavramı" üzerinde bir uzlaşmaya varmasıyla azalmıştır. 'Dış politika kavramı' Ocak 1993'te Dışişleri Bakanlığı, Nisan 1993'te de Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu kavram 'yakın çevre' politikasının da siyasi çerçevesini belirlemiştir. Dış politika kavramı, Batı ülkeleri ile yakınlaşmanın ve ekonomik, siyasi işbirliğinin önemine değindikten sonra, bölgesel dış politika önceliklerine yer vermektedir. Dış politika kavramının tanımına göre, Rusya'nın büyük bir güç olarak ulusal çıkarları; Rusya'nın toprak bütünlüğünün korunmasını, dışarıda yaşayan Rus azınlığın haklarının gözetilmesini, silahlı çatışmaların durdurulmasını, BDT'nin entegrasyonunu ve dış sınırlarının güçlendirilmesini gerekli görmektedir. Bir başka ifadeyle, dış politika kavramı yakın çevrede istikrar ve güvenlikten Rusya'nın sorumlu olduğunu, bu nedenle de BDT ülkeleri ile etkin bir güvenlik sisteminin kurulması gerektiğini öngörmekteydi. Soğuk Savaş sonrası global bir rol oynayamayacağını farkında olan Rusya, bölgesinde 'büyük güç' olma yolunda politikalar izlemeye başlamıştır.

Ocak 1993'de Rus Dışişleri Bakanlığı'nın ve Güvenlik Konseyi'nin "Dış Politika Konsepti"ni onaylamasıyla, Rusya'nın yakın çevre politikası da önemli ölçüde belirlenmiştir. Hemen ardından Kasım 1993'te Rus Askeri Doktrini'nin onaylanmasıyla Rusya, yakın çevredeki rolünü hem siyasi hem de güvenlik politikasıyla pekiştirmiştir.

Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla onun haleflerini ve eski SB ülkeleri üstünde nüfuzunu devam ettirmek isteyen Rusya Federasyonu, Dış Politika Konsepti'yle bölgede siyasi ve ekonomik işbirliği içinde olması gerektiğinin farkındadır. Sovyet yönetiminin uyguladığı ekonomik yapılandırma ile sanayi kollarının ve üretimin ülkeler arasında paylaştırılmış olması SB sonrası dönemde ülkeler arasında işbirliğini şart koşan önemli bir etkidir.

3.1.2. RUS DIŞ POLİTİKASINDA YENİ YÖNELİMLER

3.1.2.1. Yakın Çevre Politikası

Sovyet sisteminin çözölüşünün ardından Rusya, şaşkınlığını üzerinden atıktan sonra uluslararası ortamın değişimleri gereği bir dış politikanın gerekliliğini görmüőtür. 1993’de dönemin dıőıőleri bakanı Kozirev tarafından açıklanan “Dış Politika Konsepti” nde Rusya’nın dış politikada batı ve uluslararası işbirliğine dayalı bir siyaset izleyeceğini vurguluyordu.

Dış Politika Konsepti uluslararası işbirliğinin yanında “yakın çevre” politikasını da gündeme getirmişti. Ruslar “yakın çevre” terimini 1992’den itibaren Sovyetler Birliği’nden ayrılan 14 eski cumhuriyete atfen kullanmaya başlamışlardır.¹¹⁴ Yakın çevre kavramı herhangi bir etnik ya da dinsel yakınlığı değil bu ölkelerin Sovyetlerle paylaştıkları ortak kader ve tarihi vurgulamak için kullanılmıştı.

1993 yılından itibaren Rus dış politikasını yönü iyice netlik kazanmıştır. Sovyetler Birliği’nin varisliğini üstlenen Rusya, batıyla işbirliğini tamamen reddetmeden geleneksel ulusal çıkarlar doğrultusunda yakın çevreye yönelmeye başlamıştır. Yakın çevre, Rusya’nın tarih boyunca “güçlü devlet” egosunu tatmin ettiği ve Rusya’nın uluslararası prestijini inşa ettiği bir alandır.

Rusya’nın yakın çevreye yönelişinin nedeni ulusal güvenlik kaygısı ve jeopolitik konumundan dolayıdır. Dağılma sonrasında istikrarsızlığa açık olan bölge Rusya’yı da tehdit etmektedir. Bu yüzden Rusya, bölgedeki radikal

---

¹¹⁴ Purtaş, a.g.e., s. 139

İslamın yayılmasını önlemek ve Rus azınlığın haklarını korumak gibi düşüncelerle yakın çevre de denetim kurmak istemektedir.¹¹⁵

Soğuk Savaş sonrasında Rusya, gurur duyduğu sistemin yıkılışının ardından büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Sovyetlerden sonra yakın çevrede üstleneceği “ağabeylik” rolü, Rusya için “süper güç” statüsünü tekrar kazanma şansı verebilirdi. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Rus ekonomisinin ve siyasi koşullarının kötülüğü Rusya’nın süper güç olma iddiasının mümkün olmadığını göstermiştir. Aslında Rusya’da süper güç olamayacağının farkındaydı ve bölgede büyük güç olma hedefini amaçlıyordu.

1990’ların başından itibaren iç siyasi ve ekonomik zorlukların durulmaya başladığı dönemde ikinci dış politika konsepti açıklanmıştır. 2000’de Putin’in imzaladığı yeni dış politika konseptinde Rusya’nın yakın çevresine yönelmesi gerekliliğine ilişkin politikasında bir değişiklik olmadı. Konsept’de Rusya, hem bölgesel hem de küresel güvenlik de önemli sorumluluklar taşıyacak olan temel Avrasya ülkesi olarak tanımlanmaktaydı.

Yeni dış politika konsepti dış politikanın öncelikli alanının BDT olduğunu vurgulamış ve burada yaşayan Rus azınlıkların haklarının ve çıkarlarının korunacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda yeni dış politika konsepti BDT ile ortak kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için görev üstleneceğini belirtmiştir.¹¹⁶ Ayrıca BDT içindeki en etkin ekonomik topluluk olan AET’nin kurulması Rusya’nın Yakın Çevre politikasının daha belirgin hale geldiğinin ve daha çeşitli etkileme araçları kullanmaya başladığının bir göstergesidir. Rusya, BDT ülkeleri arasında Rusya ile beraber olanlar ve olmayanlar arasında açık bir ayrıma gitmiştir. Rusya dış politikasında ekonomiyi etkin bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Rusya’nın Orta Asya’ya yönelik dış politikasında diğer araçların yanında ekonomik araçları

---

¹¹⁵ Dağı, a.g.e., s. 176

¹¹⁶ Dağı, a.g.e., s. 191

da aktif olarak kullanmaya başlaması, bu politikanın başarısını artıracaktır. Rusya'nın AET'yi Avrasyacılık açısından kullanmak istediği açıktır. AET'nin kurulmasındaki amaç, Rusya'nın eski nüfuz alanında kontrolünü korumak istemesidir.

Yeni dış politika konseptinde Rusya'nın yakın çevrede çıkan çatışmalarda sorumluluk üstlenebilecek bir konumda olduğu belirtilmekteydi. Böylece Rusya bölgenin jandarmalığına devam edeceğini, bölgesel gelişmelerde aktif rol oynayacağını ve yakın çevrenin Rusya'nın arka bahçesi olduğunu ilan etmiştir.¹¹⁷ Rusya, bu doğrultuda Yakın Çevre'deki varlığını korumak adına Yakın Çevre'deki askeri üslerini korumak için girişimler başlatmıştır. Karadeniz Filosu konusunda sert çıkışlar yapmış, Estonya ve Letonya'ya Rusça konuşan azınlığın hakları çiğnendiği için ekonomik ambargo koymuştur.¹¹⁸

SB'nin dağılmasının ardından Avrupa ile direk bağlantısı kesilen Rusya, Avrupa'ya uzanan karayolları, petrol ve doğal gaz boru hatları gibi ulaşımının büyük bir kısmını Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova üzerinden yapmaktadır. 1993'te Polonya, Macaristan ve Romanya'nın, 2004'te de Baltık Cumhuriyetlerinin NATO'ya dahil olması ve NATO'nun Rusya sınırlarına kadar genişlemesi bu ülkelerin önemini güvenlik açısından da artırmıştır.¹¹⁹

Rusya ile en sıkı ilişkilere sahip Beyaz Rusya, RF açısından birçok önem taşımaktadır. Batıyla olan ulaşımının %70'ini Beyaz Rusya üzerinden yapan RF, bu sayede Orta Avrupa'ya giriş kapısını da açarak stratejik üstünlük sağlayabilecektir.¹²⁰ NATO'nun genişlemesiyle birlikte Baltık Cumhuriyetlerini de içine alması ve Ukrayna ile olan ilişkilerdeki belirsizlik, Beyaz Rusya'nın siyasi önemini artıran gelişmeler olmuştur. Ayrıca bazı Rus

---

¹¹⁷ Dağı, a.g.e., s. 190

¹¹⁸ Purtaş, a.g.e., s. 142

¹¹⁹ Purtaş, a.g.e., s. 214

¹²⁰ Purtaş, a.g.e., s., 215

askeri teknolojileri de Beyaz Rusya'da üretilmektedir. 2004'te Rusya ve Beyaz Rusya Savunma Bakanları arasında işbirliği anlaşması imzalanarak, Rusya-Beyaz Rusya Birliği'nin askeri alandaki işbirliğinin temelleri atılmıştır. Rusya-Beyaz Rusya Birliği'nin Bakanlar Konseyi 21 Aralık 2004 tarihinde 2004 yılının son görüşmesini gerçekleştirmiş ve toplantıda, ortak para birimine geçiş ve ortak politika oluşturulması ve askeri ve güvenlik konularında entegrasyon süreci görüşülmüştür. Ayrıca Beyaz Rusya Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko'nun 17 Ekim 2004 tarihinde üçüncü defa devlet başkanlığı sürecini referanduma sunması Batılı devletler tarafından tepkiyle karşılanmış ve Batı ile Beyaz Rusya arasında soğukluk ortaya çıkmıştır. Bu durumda Rusya ön plana çıkarak Lukaşenko'ya destek vermiştir.¹²¹

Rusya'dan sonra 51 milyonluk nüfusuyla Ukrayna, ikinci en büyük devlet olarak Rus dış politikasında ayrı önem taşımaktadır. Brzezinski'ye göre Ukrayna olmazsa Rusya'nın Avrasyalı bir imparatorluk olma durumu sona erer. Brzezinski Ukrayna'yı jeopolitik bir mihver olara görmektedir ve Rusya'nın Asya'dan Avrupa'ya uzanan güçlü bir yayılmacı devlet olma şansını artıracaklarını söylemektedir.¹²² Brzezinski'nin bu görüşünün Yakın Çevre politikasında da hakim olduğunu söyleyebiliriz. SB'nin dağılmasının ardından yeni cumhuriyetlerle ikili dostluk anlaşmalarıyla diplomatik ilişkilerini kuran Rusya, Ukrayna ile arasında varolan sorunlar nedeniyle ancak 1997 yılında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalayabilmiştir. İki ülke arasındaki Karadeniz Filosu'nun paylaşılması problemi, 1992'de kısmen çözümlenmiş ve imzalanan anlaşmayla iki ülke, toprak bütünlüklerine ve egemenliklerine saygı göstereceklerini beyan etmişlerdir. Karadeniz filosu, SB'nin ikinci en büyük deniz gücü olması nedeniyle Rusya açısından büyük önem taşımaktaydı. SB'nin dağılmasının ardından Ukrayna'nın donanmanın %30'u üzerinde hak iddia etmesi sonucu iki ülke arasındaki ilişkiler

---

¹²¹ Cavid Veliev, '**Rus Dış Politikasında Yakın Çevre**', www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=33-29k

¹²² Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 45

gerginleşmiştir.¹²³ Rusya ise donanmanın BDT kontrolünde Rus idaresine sokmaya çalışmaktaydı. Nitekim 1992’de iki ülke arasında filonun üç yıllık ortak idaresinden sonra bölünmesi kararlaştırılmıştır. 1997’de imzalanan işbirliği anlaşmasıyla Rusya-Ukrayna ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak aynı yıl Ukrayna’nın NATO ile ortaklık anlaşması imzalaması iki ülke arasında soğukluk yaratmıştır. Batı, Ukrayna’yı Rusya’yı dengeleyebilecek bir güç olarak algılamaktadır.¹²⁴

2004 yılı Rusya-Ukrayna yakınlaşması açısından önemli bir tarih olmuştur. Bu bağlamda Ukrayna’nın Askeri Doktrin’inden NATO ve AB üyeliğini çıkarması, Ukrayna-Rusya ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Ağustos 2004 tarihinde Rusya’nın Karadeniz sahili Soçi’de Putin, Leonid Kuçma ile önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme çerçevesinde Ukrayna ile Rusya arasında ortaya çıkan enerji hatları sorunu çözülmüştür. Rusya Başbakanı Mihail Primakov ile Ukrayna Başbakanı Viktor Yanukoviç arasında imzalanan anlaşma ile Rusya Ukrayna üzerinden Avrupa’ya 15 yıl petrol ve doğalgaz satabilecek duruma gelmiştir. Ukrayna Başbakanı Viktor Yanukoviç’in bu anlaşmayı imzalaması beraberinde 31 Ekim Ukrayna seçimlerinde Rusya’nın Yanukoviç’e destek vereceği yorumlarını getirmiştir. Nitekim daha sonraki tarihte de bu yorumlar haksız çıkmamıştır. Rusya, Ukrayna’da seçim sonrasında ortaya çıkan siyasi krizin çözümünde de yer alarak çözümün Batı tekeline geçmesini engellemiştir. Rusya, Ukrayna üzerinde etkinlik kazanarak Beyaz Rusya ile imzaladığı birlik anlaşmasının içine çekmeye, BDT içinde “Pragmatik Batıcıların” sayısını azaltmaya ve Ortak Ekonomik Alan’ı güçlendirmeye çalışmaktadır.¹²⁵

Günümüzde tek kutuplu ve ABD’nin lider olduğu bir uluslararası sistem Rusya’nın tarihi ideolojisiyle ters düşmektedir. Her ne kadar Rusya süper güç

---

¹²³ Purtaş, a.g.e., s. 219

¹²⁴ Purtaş, a.g.e., s. 223

¹²⁵ Veliev, a.g.m., www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=33-29k

değil de büyük güç olma statüsüyle uluslararası politikada varlığını devam ettireceğini ispatlamıştır. Bu yüzden Rusya'nın yeni dış politikası uluslar arası ortamın gerçeklerine göre planlanmalı ve ABD'ye karşı konumunu güçlendirmelidir. Yakın çevre politikasıyla Rusya uluslar arası politikada büyük güç konumunu ispatlamak istemektedir.

Rusya'nın yakın çevresine ilişkin dış politikası kısaca şöyle sıralanabilir; İkili ilişkiler çerçevesinde, SB döneminden kalma askeri, kültürel, ekonomik ve siyasi araçlarını güncelleştirmek ve ilerde kullanabilecek durum için yeni araçlar kazanmak; SB ve Yeltsin döneminden kalma kötü imajı ortadan kaldırmak; Bölgede bulunan Bağımsız Devletler Topluluğu, Ortak Ekonomik Alan, Kolektif Güvenlik Anlaşması ve Orta Asya Ekonomik Birliği gibi örgütleri işlevsel hale getirmek ve bu amaçla sürekli toplantılar düzenlemek; Yakın çevrede yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Rusya'nın bölgede çıkarlarını koruyan adayları desteklemek.

3.1.2.2. Rus Askeri Doktrini

Rusya'nın yakın çevre politikasını önemli bir tamamlayıcısı da 1993 'de kabul edilen Rus Askeri doktrini'dir. Askeri doktrin dış politikanın güvenlik boyutunu tamamlar niteliktedir.

Askeri doktrin, Rusya'nın stratejik çıkarlarına ve yeni dönemdeki tehdit algılamalarına açıklık getirmiştir. Doktrinde silahlanma, uluslararası terörizm, dinci akımlar ve saldırgan milliyetçili konuları tehdit olarak nitelendirilmiştir.¹²⁶ Bu tehditleri engellemek için Rusya'nın topluluk üyesi ülkelerin topraklarında asker bulundurması hem Rusya hem de BDT ülkeleri açısından önemliydi. Bu doğrultuda Rusya yakın çevre de güvenliği sağlama ve barışı koruma görevini üstlenmiştir. Asker doktrinle Rusya nükleer silahları ilk kullanan ülke

---

¹²⁶ Dağı, a.g.e., s. 193

olmama ilkesini de terk etmiştir.¹²⁷ Bu doğrultuda BDT'nin güvenliğini sağlamak için gerekirse nükleer silahlara başvurabilecek ve Rus askeri ülke dışında konuşlanabilecekti.

1993 Rus askeri doktrininde önlem alınması gereken ve tehdit oluşturan diğer konular uluslararası terörizm, dini akımlar ve saldırgan milliyetçiliktir.¹²⁸ Rusya sınırları içinde çok farklı dini ve etnik grupları barındırması nedeniyle radikal İslamın milliyetçilikle birleşmesinden ve güvenliğini tehdit etmesinden çekinmekteydi. Orta Asya ve Çin üzerine de etkili olan bu tehditler bölgeye ilişkin oluşturulacak politikalarda birlikte hareket edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Doktrin, ideolojik karşıtlığın artık geçerli olmadığını, ortaklık ve işbirliğinin önem kazandığını, Batının artık bir tehdit olarak algılanmadığını, nükleer silahların yayılımının ve uluslar arası terörizmin başlıca dış tehdit olarak algılandığını belirtmektedir. Hiçbir devletin Rusya'nın düşmanı olmadığı; Rusya ile çıkar çatışması içinde olmayan ülkelerin, Rusya'nın ortağı olduğu belirtilmiştir. Ulusal güvenliğe yönelik en önemli tehditlerin bölgede cereyan eden çatışmalar, saldırgan milliyetçilik, terörizm ve dinci akımlar olduğu kabul edilmiştir.

1993 Askeri Doktrininde uluslararası ortamda ideolojik bölünmüşlüğün ortadan kalktığı, ortaklık, işbirliği ve yakınlaşmanın önem kazandığı ifade edilmektedir. Silahlı çatışmaların önlenmesi temel amaçtır. Öz savunma hakkı hariç, hiçbir devlete karşı silahlı güç kullanılmayacağı belirtilmiştir. Diğer önemli husus ise RF'nin, nükleer güce ilk başvuran taraf olmama konusundaki genel taahhüdünden vazgeçtiğini gösteren hükümlere yer vermiş olmasıdır. RF ile çıkarları çatışmayan her ülkenin RF'nin ortağı olduğu ifadesine yer verilmesinin anlamı; çıkarları çatışan her ülkenin de RF'nin rakibi olduğu değerlendirmesini beraberinde getirmektedir. Burada Orta Asya ve Kafkaslar nedeniyle Türkiye'ye üstü kapalı bir mesaj vardır. RF, son

---

¹²⁷ Okan Mert, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 169

¹²⁸ Dağı, a.g.e., s. 193

dönemde insan hakları olgusu üzerinden öne çıkmış olan ülkelerin iç işlerine karışılmasından ve ABD' nin başını çektiği bir grup ülkenin, BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan, BM'yi devre dışı bırakarak küresel ölçekte barışı oluşturma - koruma - sürdürme faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır.

2000 yılında Putin'in devlet başkanı seçilmesiyle yeni Rus askeri doktrini açıklanmıştır. Bu doktrinde de yine etnik ve dini radikal tehditlerden bahsedilmekte ve bu tehditlerin büyük çatışmalara dönüşebileceğine dikkat çekilmektedir.¹²⁹ Soğuk savaş sonrası dönemde değişen konjonktürde tehditlerin belirsiz ve sayıca fazla oluşu ülkelerin güvenlik politikalarını belirlemesini zorlaştırmaktadır. 2000 Rus askeri doktrinin de silahlanma programlarının hızlandırılması ve bir tehdit karşısında nükleer güç kullanımına başvurulması ana tema olmuştur.

1993 askeri doktrinin yerini, 21 Nisan 2000 tarihinde, yeni askeri doktrin almıştır. Yeni doktrin 3 bölümden oluşmaktadır. 1 nci bölümde askeri-siyasi temeller, 2 nci bölümde askeri-stratejik temeller, 3 ncü bölümde askeri-iktisadi temeller ele alınmıştır. Doktrinin savunma amaçlı olduğu, devletin ve silahlı kuvvetlerin yönetiminin merkezileşmesi suretiyle hayata geçirileceği öngörülmektedir. RF'ye yönelik direkt askeri tehditin azalması, özellikle iki nedene dayandırılmıştır. 1 nci neden; izlenen aktif ve barışçı dış politika, 2 nci neden ise nükleer caydırıcılık olarak ifade edilmiştir. Doktrinde Beyaz Rusya ile birleşmek suretiyle ortaya çıkarılmaya çalışılan Birlik Devleti'nin savunma imkanlarının desteklenmesine yönelik tedbirlerin alınması ve BDT kapsamındaki kolektif güvenlik anlaşmasının güçlendirilmesi de öngörülmektedir. Doktrinde önemli bir husus da istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi ile dış tehditlere karşı erken aşamalarda tepki oluşturulabilmesi için RF toprakları dışında stratejik olarak önem arz eden bölgelerde RF askeri birliklerin yer alabileceği belirtilmiştir.¹³⁰

---

¹²⁹ Dağı, a.g.e., s. 194

¹³⁰ Russain Military Doctrine, http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00.asp?print

Soğuk savaş döneminin aksine, büyük ve kapsamlı bir savaş tehdidi azalmış olduğu, buna karşın bölgesel çatışmaların ve silahlanma yarışının hız kazanmış olduğu ortaya koyulmuştur. Kitle imha silahları ve balistik füzelerin hızla yayılmasının yanı sıra, bilgi teknolojilerinin hızlı aşamalar kaydetmesi ve iletişim araçlarının imkan ve kabiliyetleri sebebiyle 'bilgi savaşları' yeni Rus askeri doktrinde ciddi tehdit olarak değerlendirilmiştir.¹³¹

Nükleer silahlar, muhtemel bir saldırıyı önlemek, Rusya'nın ve müttefiklerinin askeri güvenliğini sağlamak, uluslar arası barışı ve istikrarı desteklemek açısından öne çıkarılmıştır. Doktrinde, nükleer silahların kullanımı şu şekilde ifade edilmiştir: "Rusya, kendisine veya müttefiklerine yönelik nükleer silahlar yada diğer kitle imha silahları ile saldırıldığı takdirde veya geniş kapsamlı olarak konvansiyonel silahlarla ülke güvenliğini tehdit edebilecek ölçüde saldırıya maruz kaldığında, karşılık vermek amacıyla nükleer silahlara başvurma hakkını saklı tutmaktadır."¹³²

İstikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi ile dış tehditlere karşı erken aşamalarda tepki oluşturulabilmesi için, Rusya toprakları dışında stratejik olarak önem arz eden bölgelerde, birleşik ve ulusal ordu grupları içerisinde Rus askeri birliklerinin yer alabileceği veya ayrı üslerde konuşlanabileceği belirtilmiştir. Rusya'nın okyanuslardaki ve denizlerdeki her türlü çıkarının korunması, önemli tesislerin korunması, bilgi güvenliğinin sağlanması, sivil savunmanın örgütlenmesi, Silahlı Kuvvetlerin temel amaçları arasında sayılmıştır.¹³³

---

¹³¹ Mustafa Kibaroglu, 'Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrin', **Avrasya Dosyası Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 2, 2000, s. 77

¹³² Russian Military Doctrine, http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00.asp?print

¹³³ Osman M. Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s.41-44

Yürürlükteki askeri doktrinin 1993 tarihli doktrini temel alarak bunun biraz geliştirilmesi olduğu söylenebilir. Askeri tehditlerin önlenmesinde, öncelikle askeri olmayan unsurların kullanılmasını ve barışçı bir dış politika izlenmesini öngören yeni doktrin bir anlamda savaşı önleme doktrini olarak adlandırılabilir. 1993 doktrinine göre nükleer caydırıcılık daha çok öne çıkarılmıştır. BM Güvenlik Konseyi kararına dayanmayan kararların haksız ve hukuka aykırı olduğunun altını özellikle çizmektedir. Doktrinde BM şartına aykırı hareket etmeyen ve RF' nin çıkarlarına zarar vermeyen bir siyaset izleyen devletlerin RF' nin ortağı sayılacağına öngörülmesi de ilginçtir. Bölgesel çıkarlar açısından bakıldığında, Türkiye'nin RF' nin ortağı olması mümkün olmayacaktır. Doktrin içerdiği bu ifade ile Türkiye ile RF'nin bölgede beraber hareket etme olanağını ortadan kaldırmaktadır. Enerji kaynakları açısından bölge devletlerine ve bölge dışı devletlere bakıldığında, belirtilen olanaksızlığın sadece Türkiye için değil, bütün devletler için söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Doktrinde RF'nin çıkışlarını bulunduğu denizlerde mevcut olan güç dengesini bozabilecek askeri gruplaşmanın ortaya çıkmasının, dış tehdit unsurları arasında gösterilmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Gorbaçov döneminde yaşanan yıldız savaşları projesi ile ilgili gelişmelerin etkisinde ABD'nin son dönemde geliştirdiği ulusal füze savunma sisteminden duyulan rahatsızlığa da işaret edilmektedir.¹³⁴ Yurt dışındaki RF vatandaşlarının haklarının ve çıkarlarının korunmasının, askeri güvenliğinin sağlanması kapsamında görülmesi, Rus dış politikası açısından önemli bir girişimdir. Doktrinde dikkat çeken bir başka husus ta BDT' yi, BM ve AGİT ile bir tutma eğilimidir. Hem misyon, hem de standart ve yöntem olarak BDT öne çıkarılmak istenmiştir.

1993'te açıklanan Dış Politika Konsepti ve Askeri Doktrinle Rusya'nın dış politikasının yönü yakın çevre olarak belirlenmiştir. Rusya yakın

---

¹³⁴ Öztürk, a.g.e., s. 71

çevresinde askeri ve siyasi sorumluluklar alma isteğiyle bir anlamda bölgede varlığını kanıtlamak istemektedir. Rusya bölgeyi hem iyi tanıyan hem de bölgede siyasi, ekonomik ve askeri nüfusa sahip olan bir güç olarak bölgede etki sahibi olmak isteyen diğer güçlere bir engel ya da işbirliği yapılması gereken bir konumda olma isteğindedir. Bölgede yaşayan Rus azınlığın haklarını koruma taahhüdü, bölgede yapacağı olası müdahaleleri meşrulaştırma ve askeri nüfuzunu pekiştirmeye yönelik değerlendirilebilir. Askeri doktrinin özellikle yakın çevreye vurgu yapması, Moskova'nın bölgede hakları ve yükümlülükleri olduğu iddiasını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda eski Sovyet cumhuriyetlerinde 'barış gücü' rolü önem kazanmakta ve bunun için AGİT ve BM gibi örgütlerin desteğini almaya özen göstermektedir. Barış gücü faaliyetlerini, müdahaleci politikasının uluslararası toplum tarafından onaylanması için bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır.

Rusya yakın çevre politikasıyla Orta Asya'ya verdiği önem de vurgulamıştır. Orta Asya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya için Orta Asya'daki istikrar da önem kazanmaktadır. Dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı Orta Asya bir tampon bölge niteliğindedir. Dolayısıyla Orta Asya Cumhuriyetleriyle bir işbirliği içinde politikalar yürütülmelidir. Hem ekonomik olarak Sovyet döneminden gelen bağımlılık hem de bölgedeki güvenlik ilişkileri Orta Asya'yla Rusya'yı birbirine bağlamaktadır.

RF'nin yürürlükteki doktrini, bir taraftan değişim sürecinin devam ettiği, diğer taraftan buna bağlı olarak belirsizliğin hüküm sürdüğü, bir ara ürünüdür.¹³⁵ Doktrinde hem batıya yöneliş, hem de eski günlerin özlemi vardır. 1993' den sonra Rus dış politikası daha netleşmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren doktrin ile karşılaştırıldığında askeri yapılanmanın sivil otoriteye bağlı olduğunun öngörülmesi ve stratejik nükleer silahların daha çok öne çıkarılmış olması dikkat çekmektedir. 1993 doktrinde tam bunun tersidir.

---

¹³⁵ Öztürk, a.g.e., s. 72

Sovyetler Birliđinin dağılmasından sonra Rus siyasal hayatında Atlantikçiler (Baticılar) ve Avrasyacılar (Eski Sovyetçiler) şeklinde iki eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilimlerden; ağırlığın "Avrasyacılar" da olduğu görölmektedir. Rus dilinin ve kúltürünün yaygın kullanımının desteklenmesi, yurt dışındaki Rus vatandaşı olsun olmasın, yurt dışındaki bütün Ruslara sahip çıkılması, AĞİT'in faaliyetlerinin eski Sovyetler Birliği mekanına kaymasına karşı çıkılması gibi bir dizi husus, Avrasyacılar'ın ağır bastığının işaretidir. Doktrin 21.nci yüzyılda tekrar bir güç olarak girmenin alt yapısını oluşturma yönünde atılmış bir adım olarak görmek mümkündür.

Rusya'nın askeri gücü ve dış politikası arasında önemli bir etkileşim olduğunu görmekteyiz. Rusya, çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda ve konularda Silahlı Kuvvetlerini bu çıkarları korumak bağlamında kullanmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya genel savunma ve dış politika önceliklerinde, ABD ile asgari müştereklerde uzlaşma, AB ile ise askeri bir çatışmadan ziyade ekonomik-güvenlik işbirliği yapılarının zeminini sağlamlaştırma arayışlarına ağırlık vermiştir.

3.2. RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTA ASYA

Orta Asya, Hazar Deniziyle Pamir dağları arasında, Avrasya'nın merkezinde stratejik konumu yanında sahip olduğu doğal kaynakları nedeniyle Rusya'nın önem verdiği bir bölgedir. Ocak 1993'de bölgesel işbirliğini görüşmek üzere Alma-ata'da bir araya gelen Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devlet başkanları "Orta Asya" terimiyle beş bölge cumhuriyetinin anlaşılması gerektiğini bildirdiler.

Orta Asya gerek Çarlık Rusya'sında gerekse Sovyet döneminde Rus politikalarında daima önemli bir yer teşkil etmiştir. Ruslar, Orta Asya da oluşabilecek güvenlik eğilimli yakınlaşmalardan ve İslamın etkisinden daima

çekinmişler, bölgedeki Rus halkının haklarını koruma bahanesiyle politikalarını bu doğrultuda oluşturmuşlardır.

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Orta Asya Cumhuriyetleri Rusya'ya olan ekonomik bağları dolayısıyla, Rusya ile yakın ilişkiler kuran politikalar uygulamışlardır. Ekonomik olarak ve güvenlik açısından Rusya'nın desteğine ihtiyacı olan Orta Asya Cumhuriyetleri Rusya'ya bu nedenle yakınlaşmışlardır.

1993 yakın çevre politikasıyla Rusya, dış güçlerin bölgeye girmesini engellemek ve bölge üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla dış politikasında bölgesel öncelikleri ön plana çıkarmıştır. Rusya'nın Orta Asya üzerindeki çıkarları; iç çatışmalardan ve ekonomik krizlerden uzak olarak bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarının sağlanması, Rus azınlıkların haklarının korunması, aşırı milliyetçilik ve radikal İslamın bölgede yayılmasının önlenmesi olarak sıralanabilir.¹³⁶

Rusya açısından Orta Asya'nın İran ve Afganistan'la komşu olması bölge açısından istikrarsızlık kaynağıdır. Her iki ülkede de var olan radikal İslami örgütlerin yayılması, Orta Asya istikrarını tehdit edicidir. Ayrıca ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin ardından bölgeye yerleşmesi ve Orta Asya'da askeri üsler kurması Rusya'yı güvenlik açısından tedirgin etmektedir. 1994'den günümüze kadar Rusya, bütün işbirliği anlaşmalarına sınır muhafızları ve askeri entegrasyonla ilgili bir madde koymaya çalışmıştır. Aslında radikal İslamın dışında İran ya da Afganistan'dan bölgenin hakimiyetine karşı bir tehdit yoktur.¹³⁷

---

¹³⁶ Purtaş, a.g.e., s. 191

¹³⁷ Roy, a.g.e., s. 259

1990 sonrasında Orta Asya'da radikal İslami faaliyetlerinin başlaması Rusya'yı tedirgin eden diğer bir tehdittir. Özellikle Tacikistan ve Özbekistan'da radikal İslamcılarının faaliyetleri ve Fergana'daki çatışmalar Rusya'nın bölge üzerinde askeri üsler kurmasına neden olmuştur.¹³⁸

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan boşluktan yararlanarak ve Sovyet dönemindeki bastırılmışlığa tepki olarak yeraltından yeryüzüne çıkan radikal İslam günümüzde Orta Asya'da istikrarı bozucu unsurlar arasında ilk sırada gelir.¹³⁹ Batının radikal İslama karşı hassasiyeti Rusya'nın Orta Asya üzerindeki müdahaleci politikasının bahanesidir. Rusya militanların bölgeye girişini engellemek amacıyla Orta Asya'ya müdahale etmek zorunda olduğunu söylerken İran, Irak ve Sudan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir.¹⁴⁰

Brzezinski'ye göre Orta Asya'da istikrarsızlığın kaynağı ne radikal İslam ne de etnik çatışmalardır. Asıl istikrarsızlığın nedeni fakirliktir. Bu nedenle Orta Asya'da güvenlik ve siyasi reformlar sadece ekonomik kalkınmayla yapılabilir.¹⁴¹ Orta Asya 'da ekonomik durum düzeldiği takdirde istikrar da sağlanabilir. Sovyet döneminden kalma ekonomik bağımlılık, ülkelerin doğal kaynaklarını işleyecek altyapının olmaması, Orta Asya cumhuriyetlerinin hala Rusya'yla paralel ekonomik politikalar oluşturmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla Sovyet dönemi sonrasında da Rusya'nın, bölgenin zengin kaynakları üzerinde kontrolünü devam ettirme ve orta Asya pazarını kaybetmeme hedefi devam etmektedir.

Rusya'nın Orta Asya politikasının dayanak noktalarından biri de Rus azınlıklardır. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde 25 milyon Rus ve 5 milyon

---

¹³⁸ İrfan Ülkü, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s. 100

¹³⁹ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları; Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 65–66

¹⁴⁰ Lowell Bezanis, **"Militan İslam Korkusunu Sömürenler"**, Yeni Forum, Şubat 1996

¹⁴¹ Zbigniew Brzezinski, a.g.e., s. 112–122

civarında Rusça konuşan azınlığın bulunduğu tahmin edilmektedir.¹⁴² Bu ülkelerde yaşayan Rus azınlığın toplam nüfusa oranları; Ermenistan'da %6, Azerbaycan'da %6, Beyaz Rusya'da %13, Estonya'da %30, Gürcistan'da %6, Kazakistan'da %38, Kırgızistan'da %21, Latvia'da %34, Litvanya'da %9, Moldova'da %13, Tacikistan'da %7, Türkmenistan'da %9, Ukrayna'da %22 ve Özbekistan'da %8'dir. Bu oranların Kazakistan, Latvia, Estonya, Kırgızistan ve Ukrayna 'da önemli oranda yüksek olması Rusya'nın bu ülkelerle olan ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında Stalin'in 'Ruslaştırma' politikaları çerçevesinde farklı ülkelere yerleştirilen Rus azınlıklar, dağılmanın ardından kurulan yeni cumhuriyetlerde bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Yeni ortaya çıkan ulus-devletlerde rejim değişikliği vatandaşlığın yeniden tanımlanmasını, millileşme çabaları etno-kültürel politikaların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla farklı etnik gruplar arasındaki ilişkilerin değişmesine neden oldu.¹⁴³ Bu doğrultuda kilit konumlarda bulunan Rusların tasfiyesi hız kazanmakta ve Rus azınlığın vatandaşlık hakları sınırlandırılarak göçe zorlanmaktadır. Rusya'ya gerçekleşen bu göçler karşısında Rusya, dış politikasında vatandaşlık hakları, kültürel imkanlar ve bazen de baskıcı diplomasi yollarını kullanarak göçlerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.¹⁴⁴

Rus karşıtı davranışlar ve uygulamalar, Ruslar ile yerli halkın arasında ayrışmanın çok daha belirgin olduğu Orta Asya'da daha sık görülmekteydi.¹⁴⁵ Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşanan siyasal dönüşümle birlikte ulusallığın yeniden keşfedilmesi ve ulusal politikaların takip edilmesi, cumhuriyetlerde sosyo-ekonomik açıdan hakim olarak yaşayan Rusların pek çok yerde nüfusunun giderek azalmasına neden olmuştur.

---

¹⁴² Dağı, a.g.e., s. 209

¹⁴³ Sevinç A. Özcan, **Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 32

¹⁴⁴ Özcan, a.g.e., s. 32

¹⁴⁵ Özcan, a.g.e., s. 33

Yakın Çevre politikasıyla bölgesel önceliklerin önem kazandığı Rus iç ve dış politikasında, Rusya dışında yaşayan azınlıkların haklarının savunulması ulusal dava niteliği kazanmıştı.¹⁴⁶ Yakın çevre politikasının saç ayağı olarak nitelenen Askeri Doktrinle müdahale hakkını meşrulaştırmak isteyen Rusya, hem Rus azınlığın haklarını güvence altına almak istemiş hem de barış zamanında da önleyici diplomatik bir amaç yükleyerek, caydırıcı bir nitelik kazandırmayı amaçlamıştır.¹⁴⁷

Soğuk Savaş sonrası azınlık sorununun önem kazanması sonucu bazı Rus liberallerinin Rus azınlığın sorunlarının insan hakları bağlamında ele alınması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Rusya'nın bu konuda uyguladığı diğer bir çözümde 'çifte vatandaşlık' anlaşmasıdır. Türkmenistan ve Tacikistan'la yaptığı çifte vatandaşlık anlaşması dışında diğer Orta Asya ülkeleri, böyle bir anlaşmayı iç işlerine karışma olarak nitelendirdiklerinden kabul etmemişlerdir.¹⁴⁸

Rus azınlık açısından Kazakistan Rusya için ayrı bir önem taşır. Orta Asya'da Rusların yaşadığı en yoğun ülke Kazakistan'dır. Kazakistan'da ve diğer Orta Asya ülkelerinde yaşayan Ruslar ülkedeki çeşitli iş sahalarında çalışmaktadırlar. Ancak bağımsızlık sonrası işsizlik sorunu Rus azınlığın da problemi olmuştur.¹⁴⁹

Rusya, bölgedeki Rus azınlığın güvenliğiyle kendi güvenliği arasında paralellikler kurmaktadır.¹⁵⁰ Rus azınlığın korunmasına RF'nin stratejik bir önem vermesi, Rusya'nın bölgede başat bir rol oynama iddiasının gerekçesi olmuş ve böylece de Orta Asya ve yakın çevresinde nüfuz kurma isteğini

---

¹⁴⁶ Dağı, a.g.e., s. 213

¹⁴⁷ Dağı, a.g.e., s. 218

¹⁴⁸ Dağı, a.g.e., s. 219

¹⁴⁹ Özcan, a.g.e., s. 51

¹⁵⁰ Dağı, a.g.e., s. 216

doğallaştırmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın nüfuz alanını genişletmesi, ulusal gururunun okşanmasına yardımcı olacaktır.

Rusya Orta Asya'da, BDT'nin askeri kanadını oluşturan Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde askeri tatbikatlar yaparak, terörizme karşı ikili ve çok taraflı işbirliği anlaşmaları gerçekleştirerek ve Orta Asya devletlerinde askeri üstler kazanarak 2001 yılından itibaren bölgeye yerleşen ABD'yi sıkıştırmış ve ona meydan okuyarak bölgeye tekrar yerleşmeye çalışmıştır. Ayrıca ulusal güvenliğine tehdit olarak tanımladığı terörizmin, uyuşturucu kaçakçılığının, nükleer ve biyolojik silahların ve yasadışı göçlerin yayılmasını kendi sınırları ötesinden önlemeye çalışmıştır. Rusya, 16 Haziran 2004 tarihinde Orta Asya Askeri Bölgesi'nin askeri merkezi olarak tanımlanan Özbekistan'la stratejik anlaşma imzalayarak, ABD'ye Orta Asya bölgesinde "de facto savaşa" hazır olduğunu göstermiştir. Tacikistan'daki "özel görev" statülü birliğini 17 Ekim 2004 tarihinde askeri üsse dönüştürmüş ve Türkistan'daki oyunun dışında kalmayacağını göstermiştir. Rusya, 18 Ekim 2004 tarihinde Orta Asya devletlerinin oluşturduğu Orta Asya Ekonomik Topluluğu'na üye olarak, üye devletlerle terörizme ve ayrılıkçı hareketlere karşı bir anlaşma imzalamış ve adeta ekonomik bir örgütü güvenlik örgütüne dönüştürmüştür.¹⁵¹

11 Eylül olaylarıyla birlikte ABD'nin "uluslararası terörizm"e karşı savaş açması sonucunda bölge ülkelerinde yoğun bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştı. Özellikle Afganistan ile komşu olan beş ülke kendilerini bu gelişmelerin ortasında bulmuştur. ABD, başlatmış olduğu yoğun bir diplomatik operasyon sonucunda Afganistan'a yönelik yapacağı askeri operasyon için bölge ülkelerini ikna etmeyi başarmıştır. İlk başlarda ABD ile işbirliği yapma konusunda daha temkinli davranan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, daha sonra hava sahalarını ABD'ye açmaya karar vermişlerdir. Bu kapsamda, 5 Ekim 2001'de Özbekistan'ın "terörizmle

---

¹⁵¹ Veliev, a.g.m., www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=33-29k

mücadele” konusunda ABD ile işbirliği yapmasının ardından, 11 Aralık 2001’de Kırgızistan Parlamentosu tarafından da hava sahasının, lojistik destek anacı ile ABD uçaklarına açılması yönündeki karar onaylanmıştır. Bu durumda, bölge ülkeleri arasında en fazla Rusya’nın etkisi altında kalan Tacikistan, yoğun bir diplomatik trafiğe sahne olmuştur; bir yandan Orta Asya gezisine çıkan ABD temsilcileri Tacikistan ile yakından ilgilenirlerken, öte yandan da Rusya, bu ülke ile işbirliğini geliştirme konusunda çeşitli çabalar göstermekteydi.¹⁵² Rusya her ne kadar ABD’nin Afganistan’a yönelik operasyonunu başlangıçta desteklemiş olsa da; kendi “arka bahçesi” olarak kabul ettiği Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ABD’ye yanaşmasından duyduğu rahatsızlığı, her fırsata dile getirmektedir.

3.3. YENİ DIŞ POLİTİKALAR BAĞLAMINDA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.3.1. Rusya-Çin Yakınlaşması: Orta Asya’da Yeni Güç Dengeleri

1990’larda Çin’in bölgesel politikalarına ek olarak ekonomik politikaları da uygulamaya başlamasıyla Pasifik bölgesinin en dinamik iktisadi yapısına sahip olmuştur. 21.yy.da ABD ile Pasifik’te rekabet edebilecek ülke olarak gösterilen Çin, Rusya’nın da dış politikasında önemli bir yer almıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla RF’nin yeni dış politika çizgisinin sınırlarına giren Çin’le ilk üst düzey resmi görüşmeler 1992’de gerçekleştirilmiştir.¹⁵³ 1993’de ise birçok karşılıklı üst düzey temasa geçilmiş ve ekonomik alanda Çin, Rusya’nın Almanya’dan sonra ikinci ortağı haline gelmiştir.¹⁵⁴ Aynı yıl yapılan beş yıllık savunma işbirliği anlaşması ve

---

¹⁵² Burget, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=14&yazi=117>

¹⁵³ Yapıcı, a.g.e., s. 124

¹⁵⁴ Nadir Özbek, “Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 2, Kış 1996, s. 16

1994'deki birbirine karşı nükleer silah yönlendirme konusundaki anlaşmalar askeri alanda yakınlaşmayı getirmiştir.

ABD'nin 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak'a saldırması, Avrasya ve Ortadoğu enerji kaynaklarını ele geçirmeye çalışması iki tarihi rakip olan Rusya ve Çin arasında BM Güvenlik Konseyi'nden başlayıp Şanghay İşbirliği Örgütüne kadar uzanan birçok alanda beraber hareket etmeye sevk etmiştir. Hem Çin, hem de Rusya'nın büyük bir ekonomik atılım içine oluşu, ABD'nin temsil ettiği tek kutuplu dünyanın çok kutuplu bir dünyaya dönüşmesi için, ABD'ye rakip olma yönünde mücadelesini göstermektedir. Çin'in GSMH'sı 3 trilyon Dolara ulaşmış, Rusya ise Putin ile birlikte politik ve ekonomik bir toparlanma içine girmiştir. Rusya'nın GSMH'sı 1.1 trilyon dolar'dır. Ancak hala bu iki ekonominin toplamı, GSMH'ı 14 trilyon dolar olan ABD'yi yakalamaktan çok uzak görünmektedir.¹⁵⁵

Çin ve Rusya'yı, Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik yönü güçlü olan bir ittifak içinde buluşmaya iten nedenlerden biri de iki ülkenin ABD ile olan sorunlu ilişkileridir. Çin-ABD ilişkilerine bakıldığında, Pekin'in Doğu Türkistan'daki eylemlerinin eleştirilmesi, Tayvan'ın Çin'den uzaklaşma çabalarının desteklenmesi, Washington'un Asya Pasifik bölgesinde Hareket Alanı Füze Savunması'nı oluşturma çabaları ve Tayvan'ı da bunun içine dahil etme isteği, ayrıca Pekin üzerinde batılı değerleri benimsemesine yönelik baskı uygulaması ilişkilerin gerilimini artırmıştır.¹⁵⁶ Rusya açısından bakıldığında ise, dağılmanın ilk iki yılındaki olumlu ilişkilerin dışında Rus-Amerikan ilişkileri genel anlamda olumsuz yönde gelişmiştir. ABD'den Rusya'ya insan hakları ve demokratikleşme konularında gelen baskılar, Moskova'nın Çeçenistan'daki uygulamalarının eleştirilmesi, NATO'nun SB'nin çekildiği alanlara doğru genişleme eğilimine girmesi iki ülke arasındaki

---

¹⁵⁵ Ümit Özdağ, 'Rus-Çin İlişkileri', <http://www.hakimiyetimilliyee.org/index.php?news=508>

¹⁵⁶ Gökhan Telatar, "**Şanghay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi**", Geleceğin Süper Gücü Çin içinde der; A. Sandıklı; İ. Güllü, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 190

ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenlerle Çin ve Rusya'yı iyi ilişkiler geliştirmeye ve işbirliğine giderek üzerlerindeki baskıları ortadan kaldırmayı, bu şekilde potansiyellerini karşı karşıya buldukları iç sorunların çözümünde kullanmayı amaçlamaktadırlar.¹⁵⁷ 2001'de Çin-Rusya İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. İlişkilerin temel taşlarından biri olan bu anlaşma beş önemli noktayı içermektedir: ABD'ye karşı ortak hareket etmek, iki ülke arasındaki sınır sorununu çözmek, silah satışı ve teknoloji transferi gerçekleştirmek, enerji ve hammadde alanında işbirliği yapmak, Orta Asya'da radikal İslamın yükselişini engellemek. Çin ve Rusya'nın Orta Asya olmak üzere pek çok alandaki ortak çıkarları ilişkilerin derinleşmesine neden olmuştur. 2001'e kadar istikrarlı gelişen iki ülke arasındaki işbirliği, 2001'den itibaren hız kazanmıştır. Bunda, ABD'nin Afganistan operasyonu nedeniyle hem Rusya'nın hem Çin'in arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'ya girmesi, bölgede terörizmden duyulan endişe ve renkli devrimler temel belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Çin ve Rusya'nın yakın işbirliği Orta Asya'ya yönelik bir örgütlenme ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁸

Rus-Çin ilişkilerinde önemli bir diğer konu enerji alanındaki işbirliği projeleridir. Çin endüstrisinin petrol ve doğal gazla olan şiddetli ihtiyacı, Kazakistan'ın yanı sıra, Rusya'nın enerji kaynaklarını bu ülke için çekim merkezi oluşturmaktadır. Bu cepheden bakıldığında, Japonya ve Güney Kore pazarları, Sibiry gaz ve petrolünü, Ortadoğu rezervlerinin yerine tercih etmeyi planlayan aday ülkeler arasında yer almaktadır. Rusya'nın Çin ve Japonya karşısında endüstriyel ve ileri teknoloji ürünleri rekabeti açısından yetersizliği, Asya-Pasifik bölgesindeki en önemli tedarikçi ülke statüsünün ön plana çıkmasına neden olmaktadır. İşte bu noktada Rusya, ABD'nin ve Avrupa'nın enerji ihtiyaçları denklemlerini de göz önüne alarak, pazarda önemli bir rol almayı orta ve uzun vadede sürdürmeyi planlamaktadır.

---

¹⁵⁷ Quingguo Jia, "The Success Of The Shangai Five: Interests, Norms and Pragmatism", <http://www.ndu.edu/inss/symposia/pasific2001/jiafinal.htm>

¹⁵⁸ Burcu Değirmen, "Çin-Rus Ekseni ABD'ye Meydan Okuyor", **Stratejik Analiz**, Sayı 64, 2005, s. 14-15

Çin ve Rusya'nın stratejik ortaklığa doğru giden bu yakınlaşması iki ülkenin Orta Asya üzerindeki çıkarları konusunda çakışmayı ortaya çıkarmıştır. Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasında öncelikle komşu olduğu Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan yer almıştır. Çin'in bu ülkelerle sınır sorunlarını ortadan kaldırması sonucu Orta Asya bölgesinde siyasi ve ekonomik olarak nüfuzunu artırma yolları da açılmıştır. Dolayısıyla hızlı bir büyüme sürecine girmiş Çin'in enerji kaynaklarına ihtiyacı artmaktadır ve Orta Asya bölgesi bu ihtiyacı karşılayacak potansiyele sahiptir. Orta Asya ve Rusya, Çin'in hem kaynak ihtiyacını hem de ticari-ekonomik hareketlerini karşılayacak durumdadırlar.

3.3.2. Şanghay İşbirliği Örgütünün Kurulması ve Orta Asya

1993 yılında batı Asya sınırlarını görüşmek için bir araya gelen RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan 1996 yılına kadar diplomatik görüşmeleri sürdürmüşlerdir. 1996'da bu görüşmeler kurumsal bir niteliğe bürünmüş ve Şanghay Beşlisi'ni kuran antlaşma imzalanmıştır.¹⁵⁹ Anlaşmayı imzalayan devletlerin ortak özelliği iç siyasi ve ekonomik değişimleriydi. Bunları sağlamak için istikrarlı ve bu öncelikleri destekleyen dış çevreye ihtiyaçları vardı. Dolayısıyla iç politika da otorite dışarıda ise istikrar sağlanması gerekiyordu.

Antlaşmanın bölge ülkeleri açısından diğer bir önemi Orta Asya'da ve ortak sınır bölgelerinde istikrarsızlığın önlenmesi ve güven ortamının sağlanmasıdır.¹⁶⁰ Bu doğrultuda antlaşmada diğer bir tehdit olarak algılayabileceği askeri girişimlerden ve sınırlarda fazla asker sayısı bulundurmaktan kaçınılması kararlaştırılmıştır. Anlaşmadan bir yıl sonra Moskova'da yapılan ikinci toplantıda "Sınır Bölgelerindeki Silahlı Kuvvetlerin

---

¹⁵⁹ Gregory Gleason, "Inter-State Cooperation In Central Asia From CIS To Shanghai Forum", Europe-Asia Studies, Vol. 53, No.7, 2001, s. 1091

¹⁶⁰ Yapıcı, a.g.e., s. 135

Karşılıklı Azaltımı Anlaşması” imzalandı. 1998’de gerçekleştirilen üçüncü zirvede ise bölgede barış ve güvenliği geliştirme konusunda ülkeler arasındaki çatışmalar etnik bölücülük, radikal dincilik, terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı ortak hareket edilmesi kararlaştırıldı.

2001 zirvesinde Özbekistan’da üyeliğe alınmış ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) resmen kurulmuştur. Örgütün amaçları karşılıklı güveni güçlendirmek, katılımcı devletlerarasında dostane ilişkiler kurmak, siyasi, ekonomik, ticari, bilimsel, çevreyle ilgili vb. konularda işbirliği sağlamak, bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın devamı için ortak çaba göstermek olarak belirtilmiştir.¹⁶¹

Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ilk defa bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği için çok taraflı bir mekanizma içinde yer almıştır. Çin, bölge ülkelerinin ABD’nin etkisine girerek taleplerine cevap verememesinden korktuğu için örgütü, özellikle ABD’nin Orta Asya’daki etkisini kırmak için kullanmaktadır. Ayrıca ABD’nin Çin’in kuzeybatısına yerleşmesi, Washington’un Pekin üzerindeki etkisini artırabilir. Ekonomik olarak ise, ABD’nin desteklediği petrol şirketlerinin kendisinin bölgedeki ekonomik ayrıcalıklarına zarar vermesinden çekinmektedir. Rusya ise 1993’de ilan ettiği Yakın Çevre politikasından sonra bölgeyi yeniden etkinlik sahası olarak görmeye başlamış, BDT ve Kolektif Güvenlik Anlaşması’nın oluşturulmasıyla bölgedeki eski kontrolünü tekrar elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak Rusya’nın Orta Asya cumhuriyetlerine sağladığı askeri ve ekonomik imkanlar yeterince tatminkar edici olmamıştır. Bu nedenle Rusya, BDT ve Kolektif Güvenlik Anlaşması’yla elde edemediği siyasi ve ekonomik amaçlarını ŞİÖ aracılığıyla gerçekleştirmek istemektedir.¹⁶²

---

¹⁶¹ Gleason, a.g.e., s. 1092

¹⁶² Telatar, a.g.e., s.187

Orta Asya cumhuriyetlerinin Çin ve Rusya'nın öncülüğünü yaptığını ŞİÖ'ye katılmaları daha çok zorunluluktandır. Orta Asya cumhuriyetlerinin Çin ve Rusya'nın bölgedeki etkilerini artırmalarına hizmet edecek bir örgüt olan ŞİÖ'ye katılmaktaki amaçları, ABD'nin Orta Asya'ya yönelik zayıf bir politika izlediği 1990'lı yıllarda güvenlik ve ekonomi konularında karşılaştıkları zorluklarda Pekin ve Moskova'nın desteğini almak olmuştur.¹⁶³ BDT'nin yanında ŞİÖ'ye üye olarak Orta Asya cumhuriyetleri, Rusya'nın Orta Asya'da hakimiyet kurma amacına karşılık Çin'i denge unsuru olarak kullanmak istemişlerdir.

Temmuz 2005'te Çin ve Rusya arasında imzalanan "Düzenle İlgili Ortak Bildiri"de uluslararası ortamda tek taraflı hareketlerden kaçınılması ve Birleşmiş Milletler'in rolünün artırılması gerektiği ile terörizme karşı işbirliği yapılması yönündeki kararlar, ŞİÖ toplantısı sonuç bildirgesinde de tekrar edilmiştir. Bu kararlarla, ABD'den Özbekistan ve Kırgızistan'da açmış olduğu üsleri ne zaman boşaltacağı konusunda tarih belirlenmesinin istenmesidir. Bu iki bildirgenin açıkça belirtilmese de ABD'yi hedef aldığı bir gerçektir. ABD'nin asi devlet olarak adlandırdığı İran'a, Pakistan ve Hindistan'la birlikte ŞİÖ'de gözlemci statüsü verilmesi bu durumu pekiştirmektedir.¹⁶⁴ Şanghay İşbirliği Örgütü'nün liderler toplantısı Çin'in Şanghay şehrinde yapılırken, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sean McCormack, örgütün ekonomik işbirliği ve terörle mücadele alanındaki çabalarına destek vereceğini, ancak Temmuz 2005'te ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesi ile ilişkin takvim istemesi ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın örgüte davet edilmesinin kabul edilemeyeceğini beyan etmiştir. McCormack'e göre, ABD ordusu terörle mücadele için Afganistan'dadır, Afganistan da örgütün üyesi değildir (sadece diyalog ülkesi) ve örgütün ABD ordusu ne zaman çekilmesi ile ilgili beyanına da imza atmamıştır. McCormack, ŞİÖ'nün bunları isterken kendisinin terörle mücadele hedefi ile aykırı olduğunu belirtmektedir. Üstelik

---

¹⁶³ Telatar, a.g.e., s.165

¹⁶⁴ Değirmen, a.g.m., s. 14-15

teröre destek veren en büyük devlet olan İran'ın örgüte davet edilmesi örgütün temel hedefine de aykırı olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁵

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 2005'te Pakistan, Hindistan ve İran'ı gözlemci statüsü ile kabul ettikten sonra ABD ve Japonya da aynı statüye erişebilmek için girişimde bulunmuştur, ancak bu teklif kabul edilmemiştir. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Ekim 2005'teki Orta Asya ziyareti sonrasında bölgeye yönelik yeni politika oluşturulmasının gerekliliğini belirtmiştir. Condoleezza Rice önce ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı olan Orta Asya Bürosu ile Güney Asya Bürosunu birleştirmiştir. Bu yenilikler yalnızca bir idari değişiklik değil aynı zamanda ABD'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Orta Asya ile Güney Asya Ülkeleri bünyesine almasıyla ilgilidir. 25–26 Nisan 2006'da bu değişim projesi ABD Kongresinde tartışılmış ve "ABD'nin Orta Asya Politikası: Dengeleyici Öncelikleri (US Policy in Central Asia: Balancing Priorities) konulu planı müzakereye sunulmuştur. Bu proje, Türkiye'yi de içine alan ve Orta Asya ve Güney Asya bölgelerini kapsayan Büyük Orta Asya Politikası'nı (Greater Central Asia Policy) oluşturmayı hedeflemiştir.¹⁶⁶ ABD'nin Orta Asya politikası, bölge ülkeleri için Çin ve Rusya'nın kontrolüne karşı alternatif bir seçenek olarak değerlendirilebilir.

Şanghay Beşlisi sınır sorunlarını çözümlenmek amacıyla kurulmuşken sorunların ekonomik, askeri ve siyasi alanlardaki yansımaları bölgede ortak kaderin oluşmasına yol açmıştır. İlk olarak bölgede güvenliğin sağlanması ŞİÖ' nün amaçları arasında yer almıştır. Bölgesel güvenli ve istikrarın sağlanmasının ekonomik durumu düzeltmeye ve siyasi rejimlerin oluşturulmasına zemin olacağı düşünülmektedir.

---

¹⁶⁵ Erkin Ekrem, Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları, www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=13&yazi=289

¹⁶⁶ Ekrem, Şanghay İşbirliği Örgütü...

ŞİÖ' nün diğ er bir amacı ortak düş manlar olan terörizm, bölücülük ve radikal İslama karşı tedbir almaktır. ŞİÖ'de terörizm etnik bölücülük ve radikal İslam birbiriyle geç iş ken terimler olarak kullanılmaktadır. Çünkü etnik kökenli ayrılıkçılık bölücü ve irredentist gruplar Rusya, Çin ve Orta Asya'da yaşayan ve büyük ölçüde İslami kimlikleri ön plan çık aran gruplardır. Bu gruplar muhalif eylemleriyle bölgeye ekonomik yatırımları yapılmasını doğal kaynakların çıkarılmasını veya kullanımını engelledikleri için hem ülkelerinde hem de buldukları bölgelerde geri kalmış lığ a neden olabilmektedirler. Bu nedenle ŞİÖ ekonomik yatırımları güvence altına alabilmek için bölgede istikrarı askeri yöntemlerle örgüt çatısı altında toplamak niyetindedir. Bu doğrultuda Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki petrol ve doğ algaz kaynaklarını güvence altına alma ve terörist grupları ortadan kaldırma isteğ iyle politikalar geliştirme ve bölgedeki ekonomi istikrarı sağ lama isteğ i buna örnektir.¹⁶⁷

Orta Asya'daki etnik farklılığ ın bir sonucu olarak bölgede radikal İslamın faaliyetleri kaçınılmaz bir durumdur. Bölgede iç iç e geçmiş bir biçimde yaşayan Rus, Özbek, Kırgız, Tacik ve Kazaklar Sovyet döneminden kalan etnik tanımlamaların etkisindedir. Her ne kadar ortak dil, din ve kültür unsurlarına rağmen bölge devletleri arasında jeokültürel farklılıklar ortaya çıkmıştır. Diğ er taraftan Sincan Uygur bölgesinde yaşayan Kazak nüfus ve Çin'in uyguladığ ı baskıcı politika sonucu bölgede ayrılıkçı hareketlerin başlayabileceğ i sinyallerini vermektedir.

ŞİÖ'de öncelikli olarak güvenliğ i sağ lanması belirtilmiş ancak ekonomik ilişkileri geliştirme hedefleri hemen hemen her toplantıda belirtilmiştir. Nitekim bu hedef günümüze değ in hep beklenilenin altında kalmıştır. ŞİÖ nün ekonomik iş birliğ i yönünde hızlı adımlar atamaması ve Rusya ile Çin'in politika belirlemede baş aktör oluş u örgüt açısından olumsuz olarak nitelendirilebilir. ŞİÖ, bazı araştırmacılara göre NATO'ya

---

¹⁶⁷ Yapıcı, a.g.e., s. 137

benzemektedir. Ancak ŞİÖ' deki siyasi ve ekonomi politikaların istikrara kavuşmaması NATO'yla kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır.¹⁶⁸

Oluşumu sırasında, ŞİÖ Rusya-Çin çıkarlarının kesişimi olarak görülmüştür. ŞİÖ, Moskova'nın bölge üzerinde uzun vadeli kontrolünü artırma amacıyla, bölge üzerinde ikili hegemonya uygulayarak Orta Asya'yı yabancı müdahalelerden koruma aracı olarak görülmüştür. Rusya için örgüt, eski Sovyet devletlerini ekonomik, kültürel ve diplomatik araçlarla kendi nüfuz alanına derin bir entegrasyon uygularken, bu devletlerin meşru ulusal egemenliklerine izin veren bir seçenikle bölge üzerinde kontrolünü devam ettirmek için uygun bir yol olarak görülmüştür. Çin ise, son 20 yıldır sivil ve askeri üretim hedeflerini gerçekleştirmek için bölgenin enerji kaynaklarını uzun zamandan beri geliştirmek istemektedir. Ayrıca Çin'in Güney Kore, Japonya ve Tayvan aracılığıyla ABD'nin konuşlandırılmasıyla ve ABD destekli askeri güçlerle karşı karşıya olmasıyla, batısını yabancı saldırılara karşı koruma ihtiyacı da duymaktadır.¹⁶⁹ Karşılıklı olarak birbirlerinin politikalarına destek sağlamak Çin-Rus ilişkilerini tanımlamaktadır ve ŞİÖ bu çizginin devamını göstermektedir.

ABD'nin Orta Asya üzerindeki etkisini azaltmak kaygısından doğan Rus-Çin işbirliği Orta Asya'da siyasi ve güvenlik alanlarındaki işbirliğini giderek artırmıştır. ŞİÖ' nün hızla büyümesindeki etken Orta Asya'nın güvenlik koşulları ve Rusya ile Çin'in ABD'yi bölgeden uzaklaştırma isteğidir.

ŞİÖ' nün geleceği ABD'nin bölgedeki varlığının azalıp artmasıyla yakından ilişkilidir. Çünkü böyle bir durumda ŞİÖ' ye duyulan güven ve Rus-Çin ilişkilerinin geleceği belli olacaktır. ŞİÖ' nün kurulmasının asıl amacı, Rusya ve Çin arasındaki sınır problemlerini çözüme kavuşturmakta, ABD'yi

---

¹⁶⁸ Nuraniye Hidayet Ekrem, "Şanghay Güç Kazanıyor", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=334&sayfa=23>

¹⁶⁹ Sean L. Yom, "**Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği**", Geleceğin Süper Gücü Çin içinde der: A. Sandıklı; İ. Güllü, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 236

dengeleme, ona rakip yada alternatif olma amacıyla kurulmasa da kendisine hedef edindiği konulara bakılınca küresel anlamda önemli bir aktör haline gelmek ve uluslar arası politikaya yön vermek istediği açıkça görölmektedir. Amerikan tek kutupluluğuna karşı çok kutuplu bir dünya için atılmış önemli bir adımdır.

Örgüt üyelerinin sahip olduğu potansiyele baktığımızda da yeni bir güç odağı haline geldiği görülebilir. Çin'in yükselen gücü, Rusya'nın Putin'le toparlanması, Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu kaynaklar ve şuan gözlemci ülke olmakla beraber gelecekte üyelikleri söz konusu olabilecek, Hindistan, Pakistan ve İran'ın varlığı uluslararası arenada önemli bir örgütü ortaya çıkarmaktadır. Nüfusun fazlalığı, nükleer güç ve doğal kaynaklar örgütün en önemli unsurları olarak görülebilir. Bu bağlamda Rusya'nın NATO, ABD ve Batı'dan uzaklaşarak Doğuya yönelmesi kapsamında, hem Orta Asya'daki kontrolü, hem Rus nüfusun himayesi hem de jeopolitik konumun güçlendirilmesi bağlamında örgütü kurmuştur.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyetler Birliği'nin geleneksel ideolojisini devam ettirme niyetinde olan Rusya Federasyonu, 1993 Dış Politika Konseptiyle yakın çevresine yönelmiştir. Yakın çevre politikasının bir diğer sacayağı olan Askeri Doktrin ile güvenlik bağlamında dış politikasını kuvvetlendirmiştir. Rusya'nın yakın çevresine yönelimi tarihi geleneksel ulusal çıkarlarıyla bağdaşmaktadır. Bu bölgede yaşayan Rus azınlıkların haklarını korumayı üstlenen Rusya, bu bahaneyle bölgeye olan/olabilecek müdahalelerini meşrulaştırmak istemiştir. Rusya'nın bölgeyle olan bağları ne ortak bir tarihten ne de kültürel benzerlikten gelmektedir. Orta Asya, Rusya'nın geleneksel emperyal ulusal kimliğini beslemesi ve dış dünyaya karşı prestij unsuru olması açısından bağlarını koparamayacağı bir bölgedir.

Rusya'nın, Orta Asya'ya yönelmesinin nedenini dağılmanın ardından uluslararası arenada yitirilen saygınlığını tekrar kazanma arzusu olarak değerlendirebiliriz. Dağılmanın ardından Rusya'nın süper güç egosunu tatmin edebileceği ve gücünü her zaman diri tutabileceği bölge Orta Asya'dır. Batıdan beklediği yeterli ekonomik ve siyasi desteği göremeyen Rusya, Orta Asya'ya yönelerek en az batılı ülkeler kadar güçlü olduğunu ispatlamak istemektedir. Ayrıca dağılmanın ardından yaşanan psikolojik durum Rus ulusal gururunun onarılması adına bölgeye yönelik politikaları gerekli kılmıştır. Rusya ulusal kimliğini devam ettirmek ve gururunu onarmak amacıyla süper güç olma hedefini devam ettirmektedir. Ancak Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullar, batı ile eşit bir zemin paylaşmasında engeller oluşturmaktadır. Aslında Rusya da Soğuk Savaş dönemindeki gibi süper güç olamayacağını farkındadır. Bu doğrultuda batı ülkeleri karşısında pazarlık gücünü artırabilmek, daha fazla söz sahibi olabilmek ve ulusal prestij kazanmak adına yakın çevresine yönelmiş ve bölgede 'büyük güç' olma iddiasıyla askeri ve siyasi nüfusunu pekiştirerek ayrıcalıklı bir konuma gelmeyi hedeflemiştir. Böylece Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından tarih sahnesine çıkan Orta Asya

Cumhuriyetleri üzerinde olabilecek güç mücadelesinde bir adım önde olan konumuyla bölgede barışın ve istikrarın garantörlüğünü üstlenmiştir.

Rusya'nın süper güç egosu dışında Orta Asya'nın jeopolitik konumu, Rusya'nın güvenlik kaygılarını alevlendirmiştir. Rusya için, Orta Asya'da bulunmak çok önemlidir. Orta Asya, Rusya'nın güney sınırlarını koruyan bir çeşit tampon olarak görülmektedir. Bölgeye komşu olan Hindistan, Afganistan ve Çin'den gelebilecek tehdit kaynakları, bölgede istikrarsızlığa neden olabilecektir. Dağılmanın ardından ortaya çıkan sınır sorunları, etnik ve/veya dinsel hareketler Rusya'yı sınırları dışından gelebilecek tehditlere karşı önlem almaya teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Orta Asya'yı tampon bölge olarak kullanmayı hedeflemiştir. Bölgeden gelebilecek tehditler BDT bünyesinde ve 1996 yılında Çin ile işbirliği sonucu ortaya çıkan Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde engellenmeye çalışılmıştır.

Orta Asya Cumhuriyetleri ilk başlarda her ne kadar bağımsız bir politika izlemek isteseler de, uzun yıllar Sovyet ekonomisine bağımlılıkları Rusya ile işbirliği yapmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Sovyet döneminde ekonomik ve siyasi açıdan merkez konumunda olan Moskova'dan bayrağı devralan Rusya, bölgenin doğal kaynaklarını kontrol etmede avantaj sahibidir. Özellikle 21.yüzyılda doğalgaz ve petrol kaynaklarının kontrol edilmesi büyük bir fırsattır. Bu fırsatı elinde tutmak isteyen Rusya, Orta Asya petrollerinin uluslararası piyasalara dağıtımında stratejik üstünlük ve karar verici rol almak istemektedir. Sadece doğalgaz ve petrol kaynaklarının zenginliği değil diğer önemli yeraltı zenginlikleri ve Rusya'ya hammadde üretmesi açısından Orta Asya, Rusya açısından ekonomik destektir. Sovyetler döneminden kalma karmaşık yapılanma, Rusya'nın Orta Asya'da nüfus kurabilmesini kolaylaştıran bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Orta Asya politikalarının arka planını bu hedef oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Rusya'nın bölgede askeri ve siyasi nüfuz kurma çabaları da kaçınılmaz bir istektir.

Rusya'nın Orta Asya politikasının diğerk bir dayanak noktası olarak değerdendirebileceğimiz Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamındaki politikaları, bölgede nüfuzunu artırdabileceği bir faktördür. Soğuk Savaş sonrasında Çin'le olan yakınlaşmanın ardından bölgedeki sınır problemlerini çözmek amacıyla oluşturulan forumun örgüt mekanizmasına dönüşümü, Rusya'nın askeri, siyasi ve ekonomik politikalarını uygulayabileceği bir zemin oluşturmuştur. Şanghay Beşlisi ve 2001 yılından sonraki adıyla Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgesel çıkışlı bir örgüt olup, Rusya ve Çin'in stratejik ortaklığa doğru yönelimi ve iki ülkenin inisiyatifleri doğrultusunda kurulmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü ülkeleri için terörizm, bölücülük ve aşırılıkla savaşılmaması üç temel düşman olarak belirlenmiş ve bunlarla savaşılmaması devletlerin iç ve dış politikalarında öncelikli konular haline gelmiştir. Aslında ilk başlarda siyasi hedeflere öncelik verilen örgütte, 2000 yılının sonrasında ekonomik ve askeri hedefler vurgulanmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü her ne kadar bölgesel öncelikli konulara ve işbirliğine vurgu yapsa da Asya'daki sorunlara ve silahsızlanma, terör karşıtlığı, dünya barışının korunması gibi önerilere sahip küresel bir bakış açısına da sahiptir.

Rusya ve Çin'in örgüt politikalarının oluşturulmasında başat güç olmaları ve gündemi belirleyici rolleri, örgüt içinde eşitlikçi bir statü oluşturmamaktadır. Orta Asya cumhuriyetlerine ağabeylik yapan Rusya ve Çin yörüngesinde örgütün ekonomik ve siyasi politikaları belirlenmekte ve bundan sonra da bu ülkelerin siyasi ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda belirleneceği sinyallerini vermektedir. Örgütün bu imajı karşısında ise Orta Asya cumhuriyetleri tarafından kabul edilmiş bir durum olarak gözükmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bölgeye olan katkısı inkar edilemez bir gerçektir. Bölgedeki sınır problemlerinin çözümünde ve güvenliğin sağlanmasında başarılı bir çizgidedir. ŞİÖ sayesinde Tacikistan dışında, bölgede belirsiz sınır kalmamıştır. Bölgedeki etnik ve/veya dinsel hareketlerin engellenmesinde, uyuşturucu ve kaçakçılık gibi konularda takınılan tutum, örgütün bölgedeki güvenliği sağlama yönündeki olumlu etkilerindedir. Ancak

bu olumlu etkilerin yanında ekonomik birlik oluşturulmasında adımlar geç atılması örgüt açısından negatif bir durumdur. Bu durumun sebebi aslında dağılma sonrasında Orta Asya cumhuriyetlerinin ve diğer ŞİÖ üyelerinin ekonomik durumlarının kötü durumda olması gösterilebilir. Ayrıca uluslararası ortama yeni katılan, ekonomik, siyasi ve askeri yetersizlikleri fazla olan Orta Asya cumhuriyetlerinin Rusya ve Çin'in etkisi altında kalmaları kaçınılmaz bir sonuçtur.

Şanghay İşbirliği Örgütü bölgedeki güç mücadelesinde bir yandan ABD'yi bölgeden uzak tutmak amacıyla olup bir yandan da bölgedeki varlığını devam ettirmek istemektedir. Bölgedeki radikal İslamcı tehditler karşısında ve ABD'nin çıkarları açısından, ABD'nin bölgede ne düzeyde var olma isteğini zaman gösterecektir. Radikal İslamın bölgedeki gücü ve etkinliği ABD politikasını da etkileyecektir. Diğer taraftan ABD'nin bölgedeki varlığı ŞİÖ ülkeleriyle olan ilişkisi yönünde bölgede denge korunarak çıkar sağlanabilir.

ŞİÖ'nün gelecekteki varlığı Rusya ve Çin arasındaki iyi düzeydeki ilişkilerin yanında, örgüt niteliğindeki varlığını devam ettirebilmesine bağlıdır. Bu doğrultuda bütün üye devletlerin barışın korunması ve örgütün bölgeye olan katkısına olan inançlarını sürdürmesi ve somut ve hızlı adımlar atabilmek adına gerekli siyasi iradeyi sergilemeleri, BM ve AB gibi kuruluşlarla iyi ilişkilerde bulunması ve bunlar tarafından güvenilir bir örgüt olarak onay alması gerekmektedir.

Rusya, Çarlık döneminden başlayıp günümüze kadar devam eden Orta Asya 'ya olan ilgisini kaybetmemiş ve devam ettirmektedir. Orta Asya'nın Rusya'nın Ortadoğu ve aynı zamanda Hindistan ve Çin'le olan ilişkilerinde kilit nokta oluşu Rusya'nın her zaman bu bölgeye olan/olabilecek politikalarını yönlendirecektir. Dağılmanın ardından oluşan stratejik boşluktan yararlanmak isteyen küresel güç/güçleri bölgeden uzak tutmak amacıyla

Rusya, Orta Asya politikasını gerek ŞİÖ gerekse ikili ortaklık anlaşmalarıyla pekiştirmek istemektedir. Bu doğrultuda süper güç olma amacına ilk başta bölgesel güç olarak Yakın Çevre'de ve dolayısıyla Orta Asya'daki hakimiyetinden vazgeçmemektedir. Rusya eğer bu bölgede kontrolünü azaltırsa bölgedeki köktendincilik ve milliyetçilik temelli etnik çatışmalar çoğalarak bölgede istikrarsızlık oluşturabilecek ve bu istikrarsızlık Rusya'ya da sıçrayabilecektir. Bu doğrultuda Rusya, bölgedeki hakimiyetini kaybetmemek amacıyla her türlü çareye başvuracaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'nın ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin yükünden kurtulmanın rahatlığını yaşayan Rusya, bölgeye olan ilginin artması sonucu bölgede oluşan boşluğun diğer güçler tarafından doldurulabileceği endişesini yaşamıştır. Bu doğrultuda oluşturduğu politikalarla bölgeye olan ilgisini arttırmış ve finansal yardımlarla, yatırımlarla bölgede tekrar güven ve saygınlık kazanmaya çalışmaktadır.

BİBLİOGRAFYA

KİTAPLAR

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996

Arıboğan, Deniz Ü., **“Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya”**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001

Barthold, Vassiliy V., **Asya’nın Keşfi Avrupa’da ve Asya’da Şarkiyatçılığın Tarihi**, Yükseliş Yayınları, İstanbul, 2003

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996

Capisani, Giampaolo R., **The Handbook Of Central Asia**, I.B. Tauris Publisher, Newyork, 2000

Dağı, Zeynep, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya’nın Dönüşümü**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002

Davies, Norman, **Avrupa Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara, 2006

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001

Dugin, Alexander, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004

Glenn, John, **The Soviet Legacy In Central Asia**, Macmillian Press LTD., Newyork, 1999

Hobsbawn, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914–1991 Aşırıliklar Çağı**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2003

İşyar, Ö.Göksel, **Küresel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004

İnat, K.; Duran, B., Ataman, M., **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004

Karpat, Kemal H., **Türkiye ve Orta Asya**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

Kesici, A.Kayyum, **Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003

Kleveman, Lutz, **Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan Ve Petrol**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004

Langlois, Georges, **20.Yüzyıl Tarihi**, Nehir Yayıncılık, İstanbul, 2000

Lee, Stephen J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789–1980**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002

Luzhkov, Yuriy M., **Tarihin Tekrarı 21.Yüzyılın Toplumu ve Rusya'nın Geleceği**, Znak Paçyota Yayınları, Moskova Üniversitesi, 2003

Mert, Okan, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004

Navmkin, Vitaly, **State, Religion And Society In Central Asia**, Ithaca Press, UK, 1993

Onay, Yaşar, **Rusya ve değişim**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002

Öke, M.Kemal, (Edi.), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999

Özcan, Sevinç A., **Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar**, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2005

Öztürk, O. Metin, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Asam Yayınları, Ankara, 2001

Prizel Ilya, **National Identity and Foreign Policy: Nationalism And Leadership in Poland, Russia and Ukraine**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998

Purtaş, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara, 2005

Raşid, Ahmet, **Orta Asya'nın Dirilişİ İslam Mı Milliyetçilik Mi?**, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 1996

Roy, Olivier, **Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişİ**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1914–1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998

Sandıklı, A.; Güllü, İ., **“Geleceğın Süper Gücü Çin; Uzakdoğı'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliğı Örgütü”**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005

Schendel, W.V.; Zürcher, E.J., **Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Somuncuoğlu, Anar, **Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri**, Asam Yayınları, Ankara, 2001

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789–1994)**, Filiz Yayıncılık, İstanbul, 1995

Uludağ, İlhan; Serin, Vildan, **SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İle İlişkileri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1990

Ülkü, İrfan, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005

Yalçınkaya, Alaaddin, **Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997

Yapıcı, Utku, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya Ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004

Yinanç, Refet; Taşdemir, Hakan, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002

MAKALELER

Acar, İbrahim, 'Geçiş Ekonomisinin Kırılma Noktası: Kırgızistan'da Yatırım İklimi Ve Makro Değerlendirmeler', **Avrasya Etüdleri**, Sayı: 26, 2004

Akbarzadeh, Shahram, 'Political Islam In Kyrgyzstan And Turkmenistan', **Central Asian Survey**, Vol 20, No 4, 2001

Aydın, Mustafa, "New Geopolitics Of Central Asia And Caucasus", **Sam Papers**, No 2, 2000

Baycaun, Saule, 'Kazakistan Petrol Ve Gazının Türk Ve Rus Dış Politikasında Yeri Ve Önemi', **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 2, 2000

Baycaun, Saule, 'Orta Asya Ve Özbekistan'da İslam Ve Köktendincilik' **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 3, 2001

Baycaun, Saule, 'Özbekistan Cumhuriyeti Ülke Raporu 2001 Yılı', **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 3, 2001

Baycaun, Saule, '10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakış', **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 2, 2001

Berry, Nicholas, 'Preventing Another Great Game In Central Asia: The Shanghai Five Plus Six', <http://cdi.org/asia/fa011201.html>

Bezanis, Lowell, 'Militan İslam Korkusunu Sömürenler', **Yeni Forum**, Şubat 1996

Cafersoy, Nazım, 'Bağımsızlık Ve Güvenlik Gölgesinde Rusya-Özbekistan İlişkileri 1991–2001', **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 3, 2001

Davletov, Timur, 'Etnisite Işığında Rusya Federasyonu', <http://www.stradigma.com /index.php?sayfa=makale&sayi=7&no=54>

Değirmen, Burcu, "Çin-Rus Eksenine ABD'ye Meydan Okuyor", **Stratejik Analiz**, Sayı 64, 2005, s. 14-15

Demirtepe, M.Turgut, 'Orta Asya'da Radikalizm Ve Terör', <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=5>

Demirtepe, M.Turgut, 'Demokrasi ve İstikrar Arayışında Bir Ülke: Kırgızistan', <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=74>

Dikbaşı, Kadir, 'Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi', **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 3, 2001

Ekici, Gökçen, 'Neden En Zayıf Halka Kırgızistan?', <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1384&kat1=51&kat2=>

Ekrem, Erkin, 'Kırgızistan'da Sivil Darbe ve Çin: Stratejik Çevreleme', <http://www.turksam.org /tr/yazilar.asp?kat=13&yazi=298>

Ekrem, Erkin, 'Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları', <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=13&yazi=289>

Ekrem, Nuraniye H., 'Şanghay Güç Kazanıyor', <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=334&sayfa=23>

Erol, Mehmet S., 'Türkmenistan Devletinin Dış Politikasının Temel Sacayağı:Daimi Tarafsızlık Statüsü', **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 3, 2001

Fairbanks, Charles H., 'Ten Years After The Soviet Breakup; Disillusionment In The Caucasus And Central Asia', http://www.cacianalyst.org/Publications/Fairbanks_JoD.htm

Gazigil, Orhan, 'Rusya'da Avrasyacılık Düşüncesi ve Yeni Alternatif Arayışları', **Avrasya Etüdlere**, 2005

Gleason, Gregory, 'Inter-State Cooperation In Central Asia From CIS To Shanghai Forum', **Europe-Asia Studies**, Vol 53, No 7, 2001

Handrahan, Lori M., 'Gender And Ethnicity In The Transitional Democracy Of Kyrgyzstan', **Central Asian Survey**, Vol 20, No 4, 2001

Hüseynov, Fuad, 'SSCB Dağıldıktan Sonra Halefiyet Sorunları', **Avrasya Etüdlere**, Sonbahar-Kış 2003

Hewett, Ed A., The New Soviet Plan, **Foreign Policy**, Vol 69, Number 5, Winter 1990/91

Hyde, Matthew, 'Putin's Federal Reforms', **Europe-Asia Studies**, Vol 53, Number 5, July 2001, s. 719-743

Jia Quingguo, “**The Success Of The Shangai Five: Interests, Norms and Pragmatism**”,
<http://www.ndu.edu/inss/symposia/pasific2001/jiafinal.htm>

Kesici, A.Kayyum, ‘Kazakistan’ın Nüfus Stratejisi Ve Değişen Demokratik Dengeler’, **Avrasya Etüdları**, Sonbahar-Kış 2003

Kıraç, Gürol, ‘Kazakistan’da Devrim Söylentileri’,
<http://www.tusam.org/makaleler.asp?id=324=sayfa0>

Kıraç, Gürol, ‘Kırgızistan’da Susurluk Olayı’,
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=304&sayfa=25>

Kıraç, Gürol, ‘Türkistan Kilidinin Anahtarı: Kazakistan’, www.tusam.net

Kıbaroğlu, Mustafa, ‘Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrin’, **Avrasya Dosyası Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 2, 2000

Legvold, Robert, ‘Russia’s Unformed Foreign Policy: Ten Years After’, **Foreign Affairs**, Cilt 80, Sayı 5, 2001

Mısra, Amalendu, ‘Shanghai Five and The Emerging Aliance In Central Asia: Closed Society and Its Enemies’, **Central Asian Survey**, Vol 20, No 3, 2001

Nasırov, Elman, ‘Rusya’nın Jeostratejik Seçimleri’,
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=7&no=55>

Oğan, Sinan, 'Özbekistan'da Yeşil Devrim Sancıları',
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=11&yazi=364>

Oğan, Sinan, "Putin'in Ardından", **Stratejik Analiz**, Ocak 2005

Oğan, Sinan, "Türkiye-Rusya İlişkileri;İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa", <http://www.avsam.org>

Özdağ, Ümit, 'Rus-Çin İlişkileri',
<http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=508>

Özbek, Nadir, "Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 2, Kış 1996

Paksoy, Hasan B., "Orta Asya'da Köktendinci Kimlik Üzerine Düşünceler",
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=8&no=46>

Rutkevich, Mikhail, "On The Fate Of The Russian Ethnic Group",
Russian Politics And Law, Vol 43, No 2, March-April 2005

Sergounin, Alexander, "Russia: A Long Way To The National Security Doktrine", <http://www.ciaonet.org/wsp/sea03.htm>

Somuncuoğlu, Anar, "Rusya'nın Üniter Devlet Hedefi",
<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=270&sayfa=25>

Tolipov, Farkhod, "Nationalism As A Geopolitical Phenomenon; The Central Asian Case", **Central Asian Survey**, Vol 20, No 2, 2001

Veliev, Cavid, "Rus Dış Politikasında Yakın Çevre", www.tusam.net/makaleler.asp?id=135&sayfa=33 - 29k

İNTERNET ADRESLERİ:

<http://www.avsam.org>

<http://www.casianalyst.org>

<http://cdi.org>

<http://www.eurasianet.org>

<http://www.foreignpolicy.org>

<http://www.nato.int>

<http://www.soros.org>

<http://www.stradigma.org>

<http://www.turkishweekly.org>

<http://www.turksam.org>

<http://www.bbc.com>

<http://www.chalidze.com>

<http://www.cnn.com/world>

<http://www.jeopolsar.com>

<http://www.ntvmsnbc.com>

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Bursa'da doğdu. 1999 yılında Gemlik Celal Bayar Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde üniversite eğitime başladı. 2003 yılında mezun oldu ve aynı yıl Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitime başladı. Mayıs 2004'te Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen adı geçen üniversitede göreve devam etmektedir.